

SCIENCE
JOURNAL

MODERN

ENGINEERING AND
INNOVATIVE
TECHNOLOGIES

'2023

ISSUE №27

Part №3

International periodic scientific journal

—*ONLINE*

www.moderntechno.de

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 87.25)

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Issue №27

Part 3

June 2023

Published by:
Sergeieva&Co
Karlsruhe, Germany

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*

Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in technical sciences*

Editorial board: More than 200 doctors of science. Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert Board of the journal: Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "**Modern engineering and innovative technologies**" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in IndexCopernicus, GoogleScholar.

UDC 08

LBC 94

DOI: 10.30890/2567-5273.2023-27-03

Published by:

Sergeieva&Co

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@moderntechno.de

site: www.moderntechno.de

Copyright

© Authors, scientific texts 2023

UDC 159.9 : 613.2-055.2

**FEATURES OF WOMEN'S EATING BEHAVIOR
ОСОБЛИВОСТІ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ЖІНОК****Teslyuk V.M./ Теслюк В.М.***c.psihol.s., as.prof. / к. психол.н.*

ORCID: 0000-0003-1112-428x

SPIN: 6504-4894

Kulibaba T. V./Кулібаба Т.В.*master's student/студентка магістратури**National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine,**Kyiv, Heroes of Defense 15, 03041**Національний університет біоресурсів і природокористування України**Kiiv, Героїв Оборони 15, 03041*

Анотація. У статті досліджено особливості харчової поведінки жінок. Висвітлено основні причини порушення системи харчування та психологічні складові харчової поведінки жінок. Емпіричним дослідженням підтверджено, що у більшій частині жінок погано розвинений контроль над процесом харчування. Виявлено, що більшості досліджуваним жінкам характерна дуже висока міра незадоволення своїм тілом.

Ключові слова: харчова поведінка жінок, психологічні складові харчової поведінки жінок, причини порушення система харчування.

Вступ.

Суспільна значущість проблеми розладів харчової поведінки та їх психокорекції обумовлена низкою факторів. За даними ВООЗ, у світі підвищується кількість осіб з ожирінням, а розлади харчової поведінки спричиняють найвищий рівень смертності серед людей із психічними захворюваннями. Крім того, харчова поведінка значною мірою впливає на якість життя. Проблема розробки науково обґрунтованих технологій збереження здоров'я – це важливе завдання сучасної науки.

Увага багатьох науковців зосереджувалася на різних аспектах харчової поведінки (Т.І. Алексєєва, Л.Ф. Артюх, О.Ю. Барташук, О.В. Бацилєва, П.Бурд'є, Л.Ф. Бурлачук, М.О. Бутінов, Ж.П. Вірна, С.О. Кириленко, В.А.Косяк, Н.І.Кошель, Т. Манн, Д. Перлмуттер, Л.В. Сохань, С. Тірадо, Н.Шнаккенберг, А.І. Яблонський та ін.), зокрема, психологічних особливостях розладів даної сфери (О.І. Богучарова, Д.Т. Вербіц, Р. Міланезе, Л.А.Найдьонова, Ж. Нардоне, В.І. Шебанова та ін.).

Показано, що розлади харчової поведінки – це не ізольована група розладів окремих психологічних характеристик, вони можуть впливати на соматичні особливості функціонування серцево-судинної, травної, нервової та інших систем організму (В.М. Бехтерєв, Л.А. Левченко, І.П. Павлов, Д.Перлмуттер, І.М. Сеченов, О.О. Ухтомський та ін.).

Основний текст.

У ході теоретичного дослідження з'ясовано, що порушення харчової поведінки – це група розладів поведінки зі схожими механізмами розвитку, об'єднаних хворобливою заклопотаністю з приводу маси і форми тіла, що проявляються порушенням стереотипу харчування [5; 6]. Сучасні вчені при

поясненні, чому порушується система харчування, зазвичай розглядають перспективу ризику з різних сторін, визначаючи декілька ключових чинників, які ставлять людину перед ризиком такого порушення. Основні чинники: соціальний акцент на худорлявості і упереджене ставлення до повних людей; сімейна ситуація із порушеними внутрішньосімейними зв'язками; Еґо і когнітивні розлади, включаючи недостатнє почуття незалежності; поганий настрій; біологічні чинники, такі як активність гіпоталамуса, хімічних речовин і встановлена вага [2; 3; 4].

У наукових дослідженнях автори виділяють такі психологічні складові харчової поведінки жінок: 1) мотивація (споживання певної їжі під впливом мотивів, пов'язаних із бажаними змінами в самосприйнятті, необхідними обмеженнями з врахуванням процесів цілепокладання особистості тощо); 2) досвід (знання про користь харчових продуктів, обізнаність про основи здорового, фізіологічного, гармонійного, різноманітного харчування); 3) когнітивні особливості (відчуття від їжі, сприймання страв, пам'ять про смак тощо); 4) емоції (споживання їжі під впливом емоцій, щоб зменшити тривогу, подолати невпевненість, для уникнення страхів); 5) саморегуляція (наприклад, споживання їжі як засіб зменшення психологічного напруження); 6) операціональні характеристики (власне поведінковий компонент споживання їжі: особливості темпу, обставин, повторюваних патернів харчової поведінки) [1; 5; 6].

У нашому дослідженні взяли участь 42 жінки у віці 22-45 років. Участь в дослідженні була добровільною. Вибір здійснювався за наступними критеріями: стать, вік, тілесне і психічне здоров'я.

Особливості харчової поведінки жінок досліджували за допомогою голандського опитувальника харчової поведінки DEBQ [1].

Встановлено, що у більшості досліджуваних (32%) є схильність до зайвого контролю за кількістю з'їденої їжі («Обмежувальна харчова поведінка»). Цим і пояснюється те, що ця група жінок дуже часто сидять на дієтах. Їм треба бути обережними, оскільки у них є схильність до анорексії. У 40% жінок погано розвинений контроль над тим, що і в якій кількості з'їдається. У нормі контроль над харчовою поведінкою у 28% респонденток.

38 % жінок не схильні заїдати стрес солодким і вживати їжу від нудьги («Емоційна харчова поведінка»). У 22% респонденток бажання поїсти виникає у відповідь на негативні емоційні стани. Норма була діагностована у 42% жінок.

38% досліджуваним властиво переїдати за компанію, в ресторанах і кафе, де страви апетитно виглядають, і навіть на дієті вони не можуть відмовити собі в смачній свіжоспеченій булочці («Екстернальна харчова поведінка»). 22% досліджуваних нелегко піддаються спокусі з'їсти що-небудь смачне, вони легко переносять будь-яку дієту. У нормі контроль над харчовою поведінкою у 40% жінок (див. рис.1).

На наступному етапі дослідження вивчався ступінь незадоволення власним тілом. Для цього скористалися методикою І.Г. Малкіної-Пих «Чи любите ви своє тіло» [1].

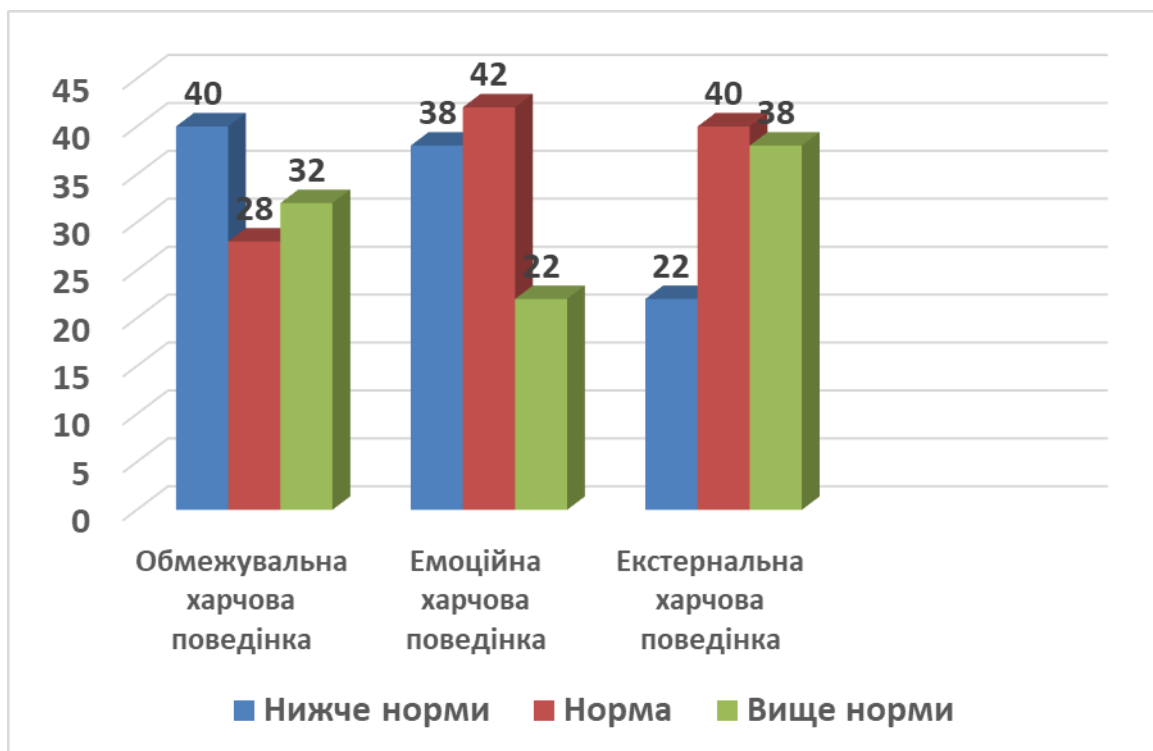

Рисунок 1. Харчова поведінка жінок

У більшості опитаних жінок (42 %) дуже висока міра незадоволення своїм тілом. Власне тіло їх дратує, а розмови про нього вганяють в депресію, все це супроводжують різні погіршення здоров'я. Таким жінкам треба навчитися приймати себе таким, якими вони є, прислухатися до свого тіла.

34 % жінок з помірно високою мірою незадоволення свої тілом. Для них незадоволення є стимулом для самоудосконалення.

Помірна міра незадоволення була діагностована у 20% жінок. Вони піклуються про своє тіло – займаються спортом, намагаються правильно харчуватися і притримуються дієт (див. рис.2).

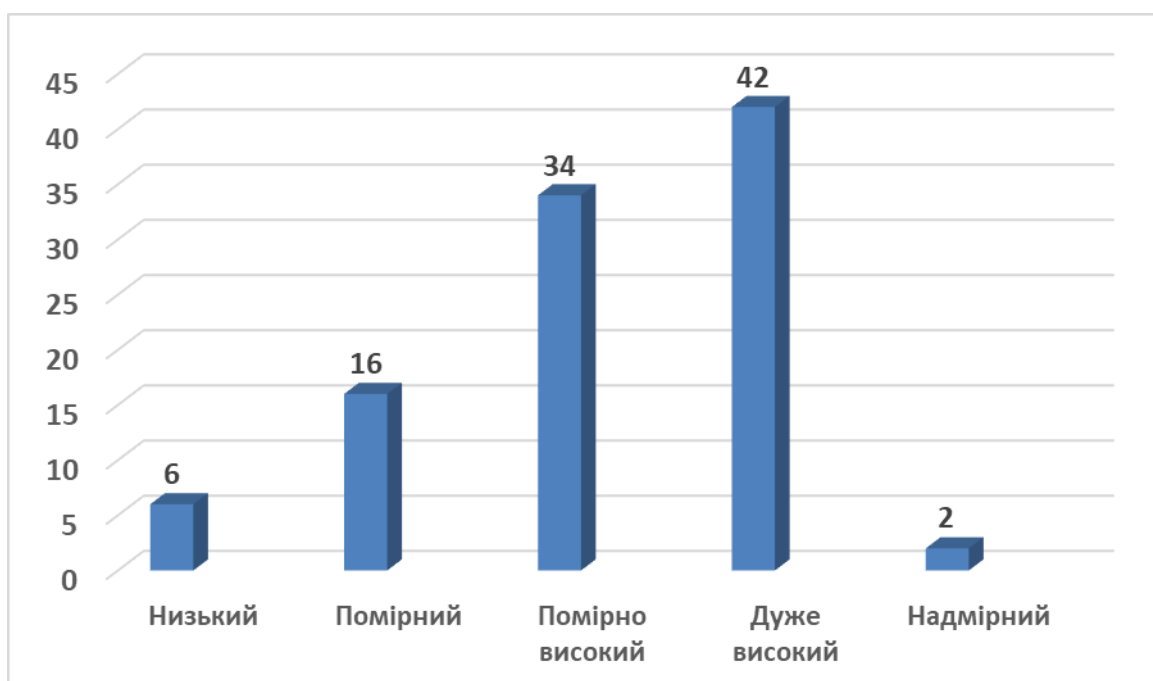

Рисунок 2. Ступінь незадоволеності своїм тілом

Висновки.

Таким чином, експериментальне дослідження показало, що у більшості жінок погано розвинений контроль над тим, що і в якій кількості вони з'їдають, четверта частина жінок звикли заїдати стрес, дещо більше третині респонденток властиво переїдати за компанію. Виявлено, що більшості досліджуваним жінкам характерна дуже висока міра незадоволення своїм тілом. Третині жінок характерний помірно високий ступінь незадоволення своїм тілом. П'ята частина респонденток мають помірну ступінь незадоволення.

Література:

1. Абсалимова Л. М. Харчова поведінка жінок : розлади та психокорекція : монографія. Харків : Видавництво «Стильна типографія», 2019. 393 с.
2. Теслюк В.М. Індивідуальний стиль педагогічного спілкування викладача : теоретико-методичний аспект : монографія. Видавництво : ПП Савлук М. М., 2015. 252 с.
3. Теслюк В.М., Петрух Р.Б. Компетентнісний підхід у вищій професійній освіті. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Київ, 2010. С.153-158.
4. Теслюк В.М. Структурні компоненти індивідуального стилю професійно-педагогічного спілкування. Науковий вісник Національного аграрного університету. Київ, 2005. Вип.88. С.245-255.
5. Теслюк В.М., Ковальчук Т.І. Технології соціально-педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Видавництво Ліра-К, 2017. 656 с.
6. Теслюк В.М. Технології соціально-педагогічної діяльності : термінологічний словник-довідник. Київ : НАКККиМ, 2011. 145 с.

References:

1. Absaliyeva L. M. (2019). Kharchova povedinka zhinok : rozlady ta psykhokorektsiia. monohrafiia [Eating behavior of women : disorders and psychocorrection : monograph]. Kharkiv : Vydavnytstvo «Stylina typhrafiia». 393 s.
2. Tesliuk V.M. (2015). Indyvidualnyi styl pedahohichnoho spilkuвання vykladacha : teoretyko-metodychnyi aspekt : monohrafiia [Individual style of pedagogical communication of the teacher: theoretical and methodological aspect: monograph]. PP Savluk M. M. 252 s.
3. Tesliuk V.M., Petrukh R.B. (2010). Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii profesiinii osviti [Competency approach in higher professional education] v Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannya Ukrainy. Kyiv. S.153-158.
4. Tesliuk V.M. (2005). Strukturni komponenty indyvidualnoho styliu profesiino-pedahohichnoho spilkuвання [Structural components of the individual style of professional and pedagogical communication] v Naukovyi visnyk Natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Kyiv. Vyp.88. S.245-255.
5. Tesliuk V.M., Kovalchuk T.I. (2017). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti : navch. posib [Technologies of socio-pedagogical activity: teaching. manual]. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 656 s.
6. Tesliuk V.M. (2011). Tekhnolohii sotsialno-pedahohichnoi diialnosti : terminolohichniy slovnyk-dovidnyk [Technologies of socio-pedagogical activity: terminological dictionary-reference]. Kyiv : NAKKKiM. 145s.

Abstract. *The article examines the peculiarities of women's eating behavior. The main reasons for the violation of the nutritional system and the psychological components of women's eating behavior are highlighted. Empirical research has confirmed that the majority of women have poorly developed control over the eating process. It was found that the majority of the studied women are characterized by a very high level of dissatisfaction with their bodies.*

Key words: *women's eating behavior, psychological components of women's eating behavior, causes of nutritional disorders.*

Стаття відправлена: 8.05.2023 р.

© Теслюк В.М., Кулібаба Т.В.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-010>

DOI: 10.30890/2567-5273.2023-27-03-010

THEORETICAL ASPECTS OF PHYSICAL EDUCATION IN THE PROCESS OF STUDENT EDUCATION IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Filipenko Oleksandr

Trainee teacher

<https://orcid.org/0009-0005-2626-7242>

Pavlo Tychyuna Uman State Pedagogical University,
Uman, Sadova Street, 28, 20300

Анотація. Мета фізичного виховання є тим вихідним становищем, яке у повному обсязі визначає його спрямованість та зміст. Її сутність має виходити з об'єктивних потреб особистості та суспільства.

У вищому навчальному закладі процес фізичного виховання має будуватися так, щоб студент як суб'єкт соціальних відносин був його центральною фігурою.

Виходячи з цього положення, зміст занять має відповідати інтересам, мотивам та потребам молодих людей, їх уявленням про ідеал фізично сучасної особистості. Ідеал стає дієвим мотивом, коли його досягнення є однією з життєво важливих цілей особистості. На основі ідеалу під впливом педагогічних впливів, навчальних вимог, інших соціальних відносин формується встановлення індивіда на фізкультурно-спортивну діяльність щодо його досягнення.

Ключові слова: фізична культура, фізичне виховання, студенти, спортивна діяльність, теоретичні знання, спорт.

Вступ.

Успішність фізкультурно-спортивної діяльності визначається рівнем фізичної культури особистості, який у сукупності характеризується певним рівнем фізичного розвитку, фізичної та функціональної підготовленості, сформованістю інтересів, мотивів, потреб та ціннісних орієнтацій.

Мету фізичного виховання у ЗВО можна визначити як процес формування фізичної культури особистості студента [3].

Для визначення завдань фізичного виховання студентів необхідно визначити конкретні характеристики студентського рівня фізичної культури особистості. Рівень фізичної культури особистості студента характеризується такими показниками:

- ✓ емоційно-ціннісною значимістю та переконаністю у необхідності практичного використання фізичної культури та спорту для всебічного та гармонійного розвитку особистості, готовністю до повноцінної реалізації їх можливостей для формування соціально та професійно значущих особистісних якостей;
- ✓ фундаментальністю знань з фізичної культури, що дозволяють оперувати загальними поняттями, закономірностями, принципами, правилами використання фізичних вправ, що формують наукове та практичне мислення випускників вищої школи; вмінням ставити та вирішувати творчі завдання при виконанні виробничої, організаційно-управлінської та виховної роботи засобами фізичної культури;

- ✓ практичним володінням вміннями та навичками фізичного вдосконалення та використання їх у повсякденному житті, при виконанні військового обов'язку; вмінням методично правильно організувати здоровий спосіб життя, володіння методикою самостійної спортивної та професійно-прикладної підготовки; вмінням використовувати засоби фізичної культури для реабілітації після перенесених захворювань чи високих нервово-емоційних навантажень; творчим впровадженням фізичної культури у трудову та виховну діяльність виробничого колективу, у сімейне життя [2].

Виклад основного матеріалу.

Мета фізичного виховання студентів конкретизується такими завданнями, що забезпечують досягнення необхідного рівня фізичної культури:

- формування у студента індивідуального ідеалу фізично сучасної особистості;
- формування мотивів, необхідних для фізичного вдосконалення та самовдосконалення;
- створення у студентів системного комплексу знань теоретичних основ та практичних навичок для реалізації їх потреб у руховій активності у побуті, сім'ї, виробництві та раціональній організації вільного часу з творчим освоєнням усіх цінностей фізичної культури як компонента загальної культури майбутнього висококваліфікованого фахівця;
- забезпечення різнобічної фізичної підготовленості студентів та освоєння ними одного з видів фізкультурно-спортивної діяльності;
- сприяння оптимальному фізичному розвитку студентів;
- зниження негативного впливу напруженого режиму навчання у виші, підвищення розумової працездатності засобами фізичної культури;
- забезпечення необхідного рівня професійно-прикладної фізичної підготовленості з урахуванням майбутньої професії;
- формування фонду професійно-прикладних умінь та навичок;
- збереження та зміцнення здоров'я студентів засобами фізичної культури, формування навичок та потреб у здоровому способі життя; зниження захворюваності;
- освоєння студентами теоретичних знань у галузі сучасних спеціальних технологій теорії та методики фізичної культури;
- формування гігієнічних умінь та навичок [5].

Завдання фізичного виховання студентів вирішуються різними формами організації навчальних та позанавчальних занять, які у ЗВО представлені в системі, взаємопов'язані між собою та мають спадкоємність.

Основною, базовою формою організації навчального процесу є обов'язкові заняття з фізичного виховання, які проводяться в основному, спеціальному та спортивному навчальних відділеннях.

Організація навчальних відділень проводиться на початку навчального року та починається з аналізу стану здоров'я, фізичного розвитку та фізичної підготовленості студентів, їх спортивної кваліфікації та фізкультурних інтересів [7].

Для вирішення завдань використовуються загальнорозвиваючі вправи без предметів, з предметами, з обтяженням власної ваги тіла, у парах, з додатковими обтяженнями. У групах із недостатнім рівнем фізичної підготовленості корисні вправи у розвиток координаційних здібностей. Ефективні вправи для розвитку сили та силової витривалості, гнучкості. Для цього застосовуються вправи на гімнастичній лавці, гімнастичній стінці, паралельних та різновисоких брусах, на низькій та високій перекладинах, різних тренажерах.

Відчутний оздоровчий ефект дає розвиток загальної витривалості як базової фізичної якості. З цією метою застосовуються оздоровчий біг, ходьба, рухливі та спортивні ігри. Для розвитку швидкісних та швидкісно-силових здібностей корисні різні види стрибкових вправ, прискорення та ін.

Заняття у групах загальнофізичної підготовки основного відділення відрізняються комплексним характером і мають яскраво виражену тричастинну структуру, що є підготовчою, основною та заключною частиною. У підготовчу частину заняття включаються комплекси загальнорозвивальних вправ, що мають на меті підготовку організму до її основної частини. Для більшості комплексного заняття характерне використання широкого кола вправ з різних видів спорту. Найбільш раціонально така побудова основної частини заняття, при якому спочатку вирішуються завдання та їх удосконалення, потім виховання фізичних якостей. Причому спочатку вирішуються завдання виховання координаційних, швидкісних і швидкісно-силових здібностей, потім силових. Вправи у розвиток витривалості виконуються в останню чергу. За такої послідовності на одному занятті для навчання та вдосконалення рухів, комплексного виховання фізичних якостей створюються більш сприятливі умови, ніж за будь-якої іншої. Для розвитку фізичних якостей можуть бути використані рухливі та спортивні ігри, засоби легкої атлетики, атлетичної та ритмічної гімнастик, лижного спорту та інших [1; 2].

У заключній частині заняття застосовуються вправи на розслаблення, визначається зміст домашніх завдань.

До спеціального навчального відділення зараховують студентів, які мають відхилення у стані здоров'я та віднесені внаслідок цього до спеціальної медичної групи. Ці студенти ослаблені фізично, у них знижено опірність організму по відношенню до несприятливих факторів навколишнього середовища. У зв'язку з цим головною метою навчального процесу у спеціальному відділенні є оздоровлення студентів. Ця мета є визначальною, щодо якої формуються завдання фізичного виховання.

До спеціально-медичних груп студенти переводяться у будь-яку пору року при появі захворювання.

Крім обов'язкових занять з фізичного виховання, передбачених навчальними планами факультетів, важливу роль в оздоровленні студентів, підвищенні їхнього фізичного статусу відіграють різні форми фізкультурно-спортивної та оздоровчо-масової роботи у вузі [5].

До таких форм відносять: ранкову гігієнічну гімнастику, фізичні вправи в режимі навчального дня, самостійні заняття фізичними вправами у

позанавчальний час, внутрішньофакультетські, внутрішньовузівські та міжвузівські спортивні змагання, заняття в оздоровчих групах, спортивних секціях та клубах, робота студ та спортивний туризм та ін.

Різні форми фізкультурно-спортивних та оздоровчих заходів є дієвим методом залучення студентів, аспірантів, викладачів та співробітників до фізичної культури, створюють умови для змагальної ігрової діяльності з урахуванням інтересів та потреб учнів. Доступність цих заходів забезпечується завдяки спеціальному підбору змагальних вправ, елементів видів спорту або виду спорту в цілому, дистанцій певної складності та протяжності, ваги використовуваних снарядів, кількості інтенсивності виконуваних вправ [3].

Вибір видів спорту, за якими організуються та проводяться спортивні змагання у ЗВО, визначаються кількома факторами. Насамперед, це облік інтересів та потреб студентів; спортивної спеціалізації викладачів; матеріально-технічних можливостей кафедри фізичного виховання та спорту, спортивних традицій ЗВО [6].

Основними напрямками фізкультурно-масової роботи серед студентів є: гігієнічний, оздоровчо-рекреативний, загальнопідготовчий, спортивний, професійно-прикладний та лікувальний.

Організацію та проведення всіх форм фізкультурно-спортивних та оздоровчо-масових заходів у вузі здійснює спортивний клуб спільно з кафедрою фізичного виховання та спорту [2].

Фізична культура – органічна частина загальнолюдської культури, її особлива самостійна область. Разом з тим, це специфічний процес та результат людської діяльності, засіб та спосіб фізичного та духовного вдосконалення особистості. Фізична культура задовольняє соціальні потреби у спілкуванні, грі, розвазі, деяких формах самовираження особистості через соціально-активну корисну діяльність.

У своїй основі фізична культура має доцільну рухову діяльність у формі фізичних вправ, що дозволяють ефективно формувати необхідні вміння та навички, фізичні здібності, оптимізувати стан здоров'я та працездатність [4].

До фізичної культури належить досить широке коло явищ, зокрема:

- тіло людини з її характеристиками (рівень фізичного розвитку, функціональної та фізичної підготовленості);
- процес фізичного розвитку та фізичного виховання (зміна форм та функцій організму в процесі вікового розвитку, засоби, форми та методи фізичного виховання);
- знання, потреби, ціннісні орієнтації, соціальні відносини та інститути (фізична освіта, мотиви занять фізичною культурою та спортом, специфічні відносини між об'єктом та суб'єктом фізкультурної діяльності, соціалізація індивідуумів) [5].

Як і культуру суспільства загалом, фізичну культуру можна з різних точок зору. Для її щодо повної характеристики необхідно мати на увазі три аспекти:

- 1) діяльнісний (фізична культура – як процес чи спосіб раціонально організованої перетворювальної діяльності);
- 2) предметно-ціннісний (фізична культура – як сукупність «предметів», які

мають певну цінність задоволення суспільних і особистісних потреб. До таких цінностей можна віднести заняття у сфері фізичної культури, різні методики занять і навчання фізичними вправами, матеріально-технічну базу);

- 3) персоніфіковано-результативний (фізична культура – як результат діяльності, втілений у самій людині. Ці результати можуть являти собою рівень фізичного розвитку, фізичної підготовленості, ступінь освоєння рухових умінь та навичок, естетика форм тіла та ін.).

Фізична культура як рід діяльності має як свою відмінну рису те, що її специфічну основу становить рухова активність людини, спрямована на розвиток і збереження її діяльних сил. Іншими словами, її специфічні компоненти представлені раціональними способами рухової активності. Важливо врахувати, що до таких способів належать лише ті, які дозволяють якнайкраще сформувати необхідні в житті рухові вміння та навички, забезпечити спрямований розвиток життєво важливих фізичних якостей, покращити стан здоров'я [3].

Фізична культура як сукупність предметних цінностей представлена комплексом матеріальних і духовних балів, створених у суспільстві та в результаті фізкультурної діяльності. Для фізичної культури вони представляють її ціннісний зміст та є для людей предметом освоєння, використання та подальшого розвитку. До цінностей фізичної культури відносять різні види гімнастики, спорту, рухливі ігри, численні комплекси фізичних вправ, а також наукові знання, принципи, правила та методи використання фізичних вправ, програмно-нормативні засади та спортивні досягнення.

Фізична культура як персоніфікований результат діяльності характеризується сукупністю її корисних результатів, втілених у людині. До них відносяться: перетворення природної основи людини та її фізична освіта [1].

Підсумовуючи всього сказаного, відзначимо, що фізична культура є складним, багатограним об'єктом. Її необхідно розглядати як особливий рід культурної діяльності, і як результат цієї діяльності. Основу її специфічного змісту становить доцільна фізична активність людини, спрямовану вдосконалення її природних якостей і здібностей, завдяки чому у загальному комплексі явищ культури фізична культура є специфічним соціальним чинником спрямованого фізичного розвитку. Саме цим вона відрізняється з інших сторін культури. Однак, маючи на увазі цю обставину, необхідно констатувати, що фізична культура є невід'ємною складовою культури суспільства та особистості [7].

Під функціями фізичної культури розуміються об'єктивно властиві їй властивості впливати на людини та людські відносини, задовольняти та розвивати потреби суспільства та особистості. У цьому мається на увазі, що фізична культура реалізується повною мірою сама собою, а головним чином через активну діяльність людини, спрямовану використання відповідних культурних цінностей.

Розрізняють специфічні та загальнокультурні функції фізичної культури, які властиві їй остільки, оскільки вона постає як органічна частина культури суспільства загалом. Загальнокультурні функції фізичної культури ґрунтуються на функціональних зв'язках, що поєднують фізичну культуру з іншими суспільними явищами [5].

До специфічних функцій відносять ті, які дозволяють задовольняти природні потреби людей у раціональній руховій активності, оптимізувати на цій основі їхній фізичний стан та розвиток організму. Ними є:

- специфічні освітні функції, що доцільно виражаються під час використання фізичної культури у загальній системі освіти та виховання для систематичного формування життєво-важливого фонду рухових умінь, навичок та пов'язаних з ними знань;
- специфічні прикладні функції, які виражені, перш за все, при використанні фізичної культури в системі спеціальної підготовки до трудової та іншої діяльності як фактор професійно-прикладної фізичної підготовки;
- специфічні «спортивні» функції, найбільш яскраво виражені у сфері спорту та змагальної діяльності;
- специфічні рекреативні функції та оздоровчо-реабілітаційні, які виражені переважно при використанні фізичної культури у процесі дозвілля або у системі спеціальних відновлювальних засобів [2].

Поряд із цим, фізична культура виконує ще одну, специфічно особистісну функцію – компенсаційну, що забезпечує формування індивідуального інтересу до фізичного вдосконалення як соціально усвідомлюваної потреби [6].

Функції фізичної культури практично невіддільні від її форм, на основі яких торих вони здійснюються.

Виходячи з того, що структура фізичної культури як багатокomпонентне суспільне явище соціально обумовлена загальною структурою способу життя людей, аналітичне виділення найбільших її розділів буде логічно вести стосовно тих сфер життєдіяльності, в яких представлені її основні компоненти [2].

Спорт. У порівнянні з іншими компонентами фізичної культури, він представляє найбільші можливості для поступального розвитку фізичних якостей та пов'язаних з ними рухових здібностей, необхідних як предмет спортивної спеціалізації. У зв'язку з цим ряд загальних функцій фізичної культури набувають у спорті свого специфічного виразу.

Професійно-прикладна фізична культура спрямована для створення передумов успішного освоєння тій чи іншій професії. на оптимізацію професійної діяльності та її впливу на людину. Важливо, що це вид фізичної культури тісно пов'язані з її базовим компонентом [8]. Їх обмежений зв'язок у тому, що професійно-прикладна фізична культура будується з урахуванням передумов, створюваних у сфері загальної фізичної підготовки.

Як мовилося вище, метою фізичного виховання є формування фізичної культури особистості. Основні ними компонентами її є: знання в галузі фізичної культури, методичні вміння та навички фізичного самовдосконалення,

ціннісні орієнтації, мотиви, інтереси та потреби щодо фізкультурно-спортивної діяльності, а також необхідний рівень фізичного розвитку, фізичної підготовленості [4].

Висновок.

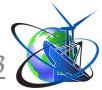
Так, у фізичному вихованні, основним фактором процесу формування тілесної культури людини є практичний вплив рухової діяльності на морфологічні та функціональні властивості організму, що має забезпечити формування раціональних її способів, спрямований розвиток рухових умінь та навичок, фізичних якостей та пов'язаних з ними рухових здібностей. Це означає, що механізмам рухової активності у процесі фізичного виховання надається культурно-перетворювальний характер, що означає здійснення цієї діяльності не спонтанно, а осмислено, цілеспрямовано, за принципами, правилами та нормами, що встановилися у сфері фізичної культури у типових її формах (фізичних вправах суворо регламентованого) характеру, ігрових та спортивних різновидах рухової діяльності).

Список використаних джерел

1. Базова навчальна програма з фізичного виховання для студентів вищих закладів освіти України III - IV рівнів акредитації. Міністерство освіти України. Інститут змісту і методів навчання. К., 1998. 28 с.
2. Герцик М.С., Вацеба О.М. Вступ до спеціальностей галузі “фізичне виховання і спорт”: Підручник. Харків: ОВС, 2005. 112 с. 32.
3. Дудчак М.В. Спорт для всіх у світовому контексті. К.: Олімпійська література, 2007. 112 с.
4. Державна національна програма “Освіта”. Україна XXI століття. Інститут системних досліджень. К.: Райдуга, 1994. 61 с.
5. Король, С. А., Лоза Т. О. Вивчення мотивації студентів до фізкультурно-оздоровчої діяльності: теоретичний аспект проблеми: *Спортивний вісник Придніпров'я*. Дніпропетровськ: ДДІФКіС. 2011. № 2. С. 116–118.
6. Сергієнко В.М., Полтавцева Т.І. Технології організації спортивно-масової і фізкультурно-оздоровчої роботи: Навчальний посібник для студентів спеціальності “Фізична культура”. 2-е вид., перероб. і доп. Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. 164 с.
7. Фізичне виховання. Навчальна програма для вищих навчальних закладів України III-IV рівнів акредитації. К., 2003. 44 с.
8. Язловецкий В.С. Физическое воспитание детей и подростков с ослабленным здоровьем. К.: Здоровье, 1991. 231 с.

Referenses

1. Bazova navchalna prohrama z fizychnoho vykhovannia dlia studentiv vyshchychh zakladiv osvity Ukrainy III - IV rivniv akredytatsii [Basic training program in physical education for students of higher education institutions of Ukraine III - IV levels of accreditation]. Ministerstvo osvity Ukrainy. Instytut zmistu i metodiv navchannia. K., 1998
2. Hertsyk M.S., Vatseba O.M. (2005) Vstup do spetsialnostei haluzi “fizychno vykhovannia i sport” [Introduction to "physical education and sports" specialties]: Pidruchnyk. Kharkiv: OVS.
3. Dudchak M.V. Sport dlia vsikh u svitovomu konteksti [Sport for all in a global context].

K.: Olimpiiska literatura, 2007.

4. Derzhavna natsionalna prohrama "Osvita". Ukraina XXI stolittia [State national program "Education". Ukraine of the 21st century]. Instytut systemnykh doslidzhen. K.: Raiduha, 1994.

5. Korol, S. A., Loza T. O. (2011) Vyvchennia motyvatsii studentiv do fizkulturno-ozdorovchoi diialnosti: teoretychnyi aspekt problemy [The study of students' motivation for physical culture and health activities: the theoretical aspect of the problem]: *Sportyvnyi visnyk Prydniprovia*. Dnipropetrovsk: DDIFKiS. 2. pp. 116–118.

6. Serhiienko V.M., Poltavtseva T.I. (2008) Tekhnolohii orhanizatsii sportyvno-masovoi i fizkulturno-ozdorovchoi roboty [Technologies of the organization of mass sports and physical culture and health work]: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Fizychna kultura». Sumy: SumDPU im. A.S. Makarenka.

7. Fizychne vykhovannia [Physical Education]. Navchalna prohrama dlia vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrainy III-IV rivniv akredytatsii. K., 2003.

8. Yazlovetskyi V.S. (1991) Fyzycheskoe vospytanye detei y podrostkov s oslablennym zdorovem [Physical education of children and adolescents with poor health]. K.: Zdorove.

Abstract. *The goal of physical education is the initial situation that fully determines its direction and content. Its essence should be based on the objective needs of the individual and society.*

In a higher educational institution, the process of physical education should be structured so that the student as a subject of social relations is its central figure.

Based on this provision, the content of classes should correspond to the interests, motives and needs of young people, their ideas about the ideal of a physically modern personality. An ideal becomes an effective motive when its achievement is one of the vital goals of an individual. On the basis of the ideal, under the influence of pedagogical influences, educational requirements, other social relations, an individual's commitment to physical culture and sports activities in relation to its achievement is formed.

Keywords: *physical culture, physical education, students, sports activity, theoretical knowledge, sport.*

УДК 37.017:316.46:[378.018.8:37.091.113](045)

FEATURES OF FORMING LEADERSHIP QUALITIES IN FUTURE HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ**

Kudla M.V./ Кудла М.В.

c.p.s., associate prof. / к.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0002-1868-9892

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 28, 20308

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м. Умань, вул. Садова, 28, 20308

Анотація. У роботі проаналізовано поняття «лідер» та «лідерські якості». Охарактеризовано лідерські якості як сукупність індивідуально-особистісних та соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера у групі. Окреслено основні модулі, які доцільно використовувати для розвитку лідерства у студентів закладу вищої освіти. Виокремлено якості, що будуть необхідні майбутньому керівнику закладу освіти з метою досягнення лідерської позиції в конкретних умовах та здійснення ефективного лідерського впливу.

Ключові слова: лідер, якості, керівник, фахівці, студенти, менеджмент.

Вступ.

Сучасне суспільство характеризується наростанням постійних змін і соціальними трансформаціями, які часто іменують «суспільною турбулентністю». У таких умовах зростає роль соціального управління як виду професійної діяльності. Результатом актуалізації лідерства є зростання суспільного попиту на керівників лідерів, що породжує завдання модернізації параметрів сучасної професійної підготовки управлінських кадрів.

В умовах значних соціально-економічних змін система технологій управління людськими ресурсами набуває суттєвого значення, особливо актуальним є використання потенціалу лідерського впливу. Проблему розвитку лідерських якостей у сучасних умовах необхідно розглядати як стратегічне завдання для суспільства, освіти, наукових досліджень, оскільки розвиненість таких якостей, по-перше, забезпечує здатність керівника згуртувати колектив та спрямовувати його на досягнення важливих цілей; по-друге, передбачає ефективні організаційні дії керівника; по-третє, надихає послідовників на успішну діяльність; по-четверте, виступає передумовою довіри людей до владних повноважень керівника.

Основний текст.

Питання ефективності менеджменту завжди було і буде актуальним, але для України в умовах сьогодення це питання стоїть особливо гостро. Аналізуючи специфіку професійної діяльності, можна виділити якості, що будуть необхідні фахівцю певної професійної спрямованості з метою досягнення лідерської позиції в конкретних умовах, здійснення ефективного лідерського впливу та реалізації лідерського потенціалу. Так, слід враховувати особливості соціального середовища, виконувати роль, мету та завдання професійної діяльності, виклики, що стоять перед фахівцем та інші фактори.

Лідерські якості – це, передусім, внутрішнє «Я» лідера. З точки зору філософії лідерства можемо відкинути визначення певних лідерських якостей і зосередитися безпосередньо як на феномені, так і на його функціях. Натомість, з педагогічної точки зору в контексті розвитку лідера доцільно зосередитися саме на лідерських якостях як властивостях особистості лідера. Формуючи лідерські якості в певного фахівця, ми надаємо йому певний інструментарій для реалізації себе у соціальному середовищі в якості лідера.

Визначення та формування лідерських якостей повинно здійснюватися таким чином, щоб їх використання здійснювалось і безпосередньо за призначенням, і як основа для подальшого розвитку. В даному аспекті доречно навести думку І. Котлярова, що особистісні цінності і ціннісні орієнтації знаходяться в основі будь-якої філософії лідерства. Вони формують особистісні якості та характеристики лідерів, що, в свою чергу, вплине на їх повсякденну діяльність і прийняття поведінкових рішень [1].

Під час вивчення портрету фахівця з адміністративного менеджменту та його діяльності ми дійшли висновку, що наявність знань і навичок, а також відповідних владних повноважень не є запорукою успішної діяльності. Слушно навести думку В. Стадник та М. Йохна, згідно з якою «для успішної роботи колективу важливим є не лише сформовані у ньому стосунки, що забезпечують ефективну взаємодію людей у процесі спільної роботи, але й те, яким чином спрямовується їх діяльність, які форми впливу використовуються для того, щоб спонукати людей до продуктивної праці. Ці питання відносяться до компетенції керівника або менеджера з адміністративної діяльності – людини, яка очолює колектив і використовує надану їй владу для впливу на поведінку людей, що у ньому працюють» [3, с. 393]. Однак формальної влади тут недостатньо, постає питання лідерства.

На думку Л. Болман та Т. Діл, суспільству необхідні: універсальні та гнучкі лідери, які є творцями й аналітиками, що можуть переосмислити досвід, щоб відкрити нові питання та можливості; більше людей, які виконують управлінські ролі та можуть знайти простоту й послідовність між організаційним хаосом і безладом; управлінці, які люблять свою роботу, люди, які самі впливають на власне життя; лідери та менеджери, які оцінюють управління як моральний та етичний обов'язок; лідери, які поєднують практичний реалізм з пристрасним обов'язком задля більших цінностей і цілей [4, с. 8].

Аналізуючи процес еволюції підходів до розвитку лідерства, Г. Хернез Брум та Р. Хьюз прогнозують, що формування лідерських якостей, незважаючи на всі тенденції, і надалі буде актуальним. Однак вони будуть змінюватися разом із зміною конкурентного середовища під тиском таких чинників: глобальна конкуренція; інформаційні технології; необхідність в швидких і гнучких організаціях; збільшення ролі команд в організації; різноманітні потреби співробітників [5]. На нашу думку, при визначенні лідерських якостей необхідно також звертати увагу та враховувати характерні ознаки професійної деформації майбутньої професії студента як на чинники, що негативно впливають на досягнення успіху.

На думку О. Романовського, лідер-керівник – це нова генерація вищої ланки керівників усіх сфер життя й діяльності суспільства. Вони повинні бути виховані, навчені та підготовлені системою освіти, усім суспільством із цілком цілеспрямованою орієнтацією на здійснення великих і масштабних суспільно значущих справ. Саме такі керівники, справжні лідери, не боячись брати на себе відповідальність у найскладнішій ситуації, повинні вміти приймати такі рішення, що забезпечують вихід із будь-якої кризи й провалу» [2, с. 8].

Керівник повинен володіти спеціальними знаннями, уміннями та навичками, що дозволять здійснювати комплексне управління організацією або її підрозділом. Також повинен бути глобальним стратегом, адаптивним, здатен до творчого та критичного мислення і творчої діяльності, здатний до роботи в команді, здатний до самонавчання і саморозвитку.

Під час формування лідерських якостей студентам, як правило, пропонується до опанування матеріал, відповідний контексту їх майбутній професійній діяльності. Як приклад можна навести визначені Американською асоціацією виховання та розвитку разом із Карен Лоусон основні модулі, які доцільно використовувати для розвитку лідерства: осмислення лідерства (визначення лідерства, якості та характеристики ефективних лідерів, стилі лідерства); комунікація та вплив (активне слухання, невербальна комунікація, якісна передача власної думки); мотивація та збереження персоналу (розуміння сьогодення працівників, управління крізь покоління, створення навколишнього середовища); керування змінами (вміння правильно реагувати на зміни, використання стратегії для управління змінами); робота з конфліктами (визначення симптомів і причин конфлікту, профілактика конфліктів, використання корисних сторін конфлікту, вирішення конфлікту); делегування (визначення можливостей для делегування, делегування влади з відповідальністю); коучинг (відмінність коучинга від консультування, бар'єри для коучинга, розуміння процесу коучингу); управління діями (розстановка чітких стандартів та очікувань, надання зворотного зв'язку, управління на відстані, оцінка своїх дій); проведення ефективних нарад (проведення нарад вчасно та за планом, розуміння групових процесів); розвиток персоналу (адаптація нових співробітників, менторство, навчання, планування кар'єри); управління пріоритетами та боротьба зі стресом (управління своїм часом та собою, визначення причини та симптомів стресу, допомога іншим справлятися зі стресом) [6, с. 54–55].

Висновки.

Лідерські якості майбутнього фахівця – це сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей майбутнього фахівця з адміністративного менеджменту, які забезпечують його здатність інтегрувати та цілеспрямовувати колектив організації для успішного досягнення організаційних цілей. Цілеспрямоване формування лідерських якостей у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців не тільки забезпечує успішне виконання формальних, владних повноважень, але й стає підґрунтям соціально-психологічного впливу на працівників організації. Тому завданням вищої школи під час складання навчальних програм є не тільки ретельний

аналіз та осмислення викликів, що стоять перед організацією, в якій буде працювати її випускник, але і прогнозування майбутніх викликів.

Література.

1. Котляров И. В. Социология лидерства: теоретические, методологические и аксиологические аспекты. Минск : Беларус. наука, 2013. 481 с.
2. Романовський О. Г., Бабаєв В. М., Пономарьов О. С. Проблеми формування особистості лідера. Харків : Майдан, 2000. 193 с.
3. Стадник В. В., Йохна М. А. Менеджмент: посібник. К.: Академвидав, 2003. 464 с.
4. Bolman L., Deal T. Reframing Organizations: Artistry, Choice and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass, 2003. 544 p.
5. Hernez-Broome G., Hughes R. L. Leadership development: Past, present, and future. *Human Resource Planning*. 2004. №27 (1). P. 24–32.
6. Lawson K. Leadership Development Basics (Training Basics). ASTD Press, 2009. 128 p.

References.

1. Kotlyarov I. V. (2013). *Sotsiologiya liderstva: teoreticheskie, metodologicheskie i aksiologicheskie aspekty [Sociology of leadership: theoretical, methodological and axiological aspects]*. Minsk : Belarus. Nauka [in Russian].
2. Romanovskyi O. H., Babaiev V. M., Ponomarov O. S. (2000). *Problemy formuvannia osobystosti lidera [Problems of forming a leader's personality]*. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
3. Stadnyk V. V., Yokhna M. A. (2003). *Menedzhment: posibnyk*. Kyiv: Akademydav [in Ukrainian].
4. Bolman L., Deal T. Reframing Organizations: Artistry, Choice and Leadership. San Francisco: Jossey-Bass, 2003. 544 p.
5. Hernez-Broome G., Hughes R. L. Leadership development: Past, present, and future. *Human Resource Planning*. 2004. №27 (1). P. 24–32.
6. Lawson K. Leadership Development Basics (Training Basics). ASTD Press, 2009. 128 p.

Abstract. *The concept of «leader» and «leadership qualities» is analyzed in the work. Leadership qualities are characterized as a set of individual-personal and social-psychological properties of an individual that allow him to perform the role of a leader in a group. The main modules, which are expedient to use for the development of leadership among students of a higher education institution, are outlined. The qualities that will be necessary for the future head of an educational institution in order to achieve a leadership position in specific conditions and to exercise effective leadership influence are highlighted.*

Key words: *leader, qualities, manager, specialists, students, management.*

УДК 378.147:81(045)

SOFT SKILL AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCY OF PHILOLOGY STUDENTS**SOFT SKILLS ЯК КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ****Dovhan L.I. / Довгань Л.І.***s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4742-6570

Osaulchuk O.B. / Осаульчик О.Б.*s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4933-0652

*Vinnitsia Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics,**Vinnitsia, Soborna, 87, 21050**Вінницький торговельно-економічний інститут**Державного торговельно-економічного університету, м. Вінниця, Соборна, 87, 21050*

Анотація. В роботі розглядаються питання необхідності формування *soft skills* у майбутніх філологів-перекладачів. Обґрунтовано, що, відповідно до нових вимог сучасної освіти, а саме компетентнісного підходу, а також вимог на ринку праці до кваліфікованого та конкурентоспроможного працівника тієї чи іншої сфери, включаючи філолога-перекладача, система освіти має спрямовувати свої зусилля на формування комплексу з професійних (*hard skills*) та м'яких компетенцій (*soft skills*). Визначено перелік компетенцій, необхідних для формування перекладацької компетентності майбутнього філолога-перекладача. Наведено причини, які обумовлюють необхідність формування комплексу *soft skills* для успішної діяльності майбутніх філологів-перекладачів.

Ключові слова: *філолог-перекладач, soft skills, перекладацька компетентність, освіта, майбутні фахівці.*

Вступ.

Все більшого відображення в нормативних освітніх документах, наукових дослідженнях та на практиці знаходять підходи педагогічної концепції м'яких компетенцій (*soft skills*). Загалом мова йде про комплекс неспеціалізованих, надпрофесійних навичок, які забезпечують успішну участь людини в робочому процесі, високу продуктивність і, на відміну від спеціалізованих навичок, є наскрізними, не пов'язаними з конкретною предметною сферою; поєднання міжособистісних, соціальних навичок, навичок спілкування, рис характеру (чесність, ефективне спілкування, ввічливість, відповідальність, професійність, гнучкість); роботу в команді, ставлення, атрибутів кар'єри і коефіцієнта емоційного інтелекту [1]. Відповідно до нових вимог сучасної освіти, а саме компетентнісного підходу, а також вимог на ринку праці до кваліфікованого та конкурентоспроможного працівника тієї чи іншої сфери, включаючи філолога-перекладача, система освіти має спрямовувати свої зусилля на формування комплексу *soft skills* майбутніх фахівців.

Основний текст

Автори Поліщук Л.П. та Пушкар Т.М. вважають, що опанування професії філолога-перекладача в закладах вищої освіти потребує формування професійних знань, умінь та навичок, а також ліквідацію розриву між теоретичними та практичними знаннями і вільне орієнтування у сферах

професійної діяльності [2]. Ми цілком погоджуємося з даними авторами щодо необхідності набуття майбутніми філологами-перекладачами професійних компетенцій, так званих *hard skills*, володіння якими є запорукою професіоналізму і, як наслідок, успішної філологічної та перекладацької діяльності. Однак відзначимо, що професійні знання, вміння та навички у сучасного філолога-перекладача мають бути обов'язково доповнені комплексом *soft skills*.

Штогрин М.В. до системи необхідних для формування перекладацької компетентності майбутнього філолога-перекладача включає наступні компетенції [3]:

- 1) мовна компетенція;
- 2) комунікативна компетенція;
- 3) текстуальна компетенція;
- 4) предметна компетенція;
- 5) соціокультурна компетенція або «фонові знання»;
- 6) технічно-технологічна компетенція;
- 7) інтегративна компетенція;
- 8) особистісна компетенція.

Зважаючи на наведений перелік компетенцій, можна зробити висновок про необхідність гармонійного формування у майбутніх філологів-перекладачів комплексу як професійних, так і м'яких компетенцій.

У своїй професійній діяльності перекладач, з точки зору Ніколаєнко Ю., «...має досконало володіти іноземною та рідною мовами, уміти здійснювати переклад з однієї мови на іншу, бути посередником у комунікації між представниками різних лінгвокультурних соціумів, а також домовлятися із замовником, співпрацювати із колегами, організовувати роботу у команді, знаходити компромісні рішення тощо». Тому пріоритетним завданням є впровадження у навчальний процес підготовки майбутніх філологів-перекладачів технологій і методів, які спрямовані як на формування професійної компетентності, так і на розвиток *soft skills* [4]. Ми повністю поділяємо дану точку зору, оскільки у міжнародній практиці співіснують різні підходи до опису професійних компетентностей – як ті, що переважно зорієнтовані на професійні інтегральні характеристики, так і ті, що вміщують *soft skills*. *Soft skills* включають в себе навчальні, соціальні, особистісні навички, а також навички інфомедійної та цифрової грамотності, які охоплюють комбінований набір знань, навичок, відносин, необхідних для життя та роботи щодо використання, створення та передавання інформації.

Крім наявності професійних компетентностей, у випускників закладів вищої освіти очікується наявність сформованої придатності до працевлаштування, тобто такий набір компетентностей, який характеризується сукупністю знань, умінь, навичок, володінням підходами для вирішення стандартних та нестандартних ситуацій, а також здатністю і бажанням до неперервного самовдосконалення та професійного розвитку [5; 6]. З огляду на це, дослідники вважають, що випускникам-філологам потрібно не тільки сформувані очікувану роботодавцями модель компетентностей, але й

поєднувати в собі професійні та м'які навички, наполегливо працювати, щоб досягнути успіху під час навчання та в майбутній кар'єрі [7].

Формування комплексу *soft skills* є необхідним для майбутніх філологів-перекладачів з таких основних причин:

1) Оскільки філологи-перекладачі працюють з текстами та мовою, то однією із їх ключових компетенції є вміння ефективно спілкуватись, тобто мати розвинені комунікаційні навички, які охоплюють письмову і усну комунікацію, здатність зрозуміло і переконливо передавати ідеї, а також здатність слухати і розуміти інших.

2) Оскільки філологи-перекладачі здійснюють аналіз текстів, вивчають мови та працюють з літературою, то вони мають бути здатними до аналізу складних концепцій, розкриття тонкощів мовних структур і розуміння глибинного змісту текстів, тобто мати розвинені аналітичні навички.

3) Оскільки філологи часто стикаються зі складними проблемами тлумачення і інтерпретації текстів, то вони повинні мати здатність мислити творчо та гнучко, розглядати різні підходи і знаходити нові інтерпретації. Гнучкість мислення також дозволяє їм швидко адаптуватись до змін, які відбуваються у мові і літературі.

4) Оскільки філологи-перекладачі часто працюють в команді або спілкуються зі студентами, колегами і клієнтами, то важливими для них є міжособистісні навички. *Soft skills*, такі як емпатія, співробітництво, культурна чутливість, допомагають філологам-перекладачам встановлювати ефективні взаємини з іншими людьми і досягати спільних цілей.

5) Наявність навичок критичного мислення, аналізу і розв'язання проблем дозволяє філологам-перекладачам успішно долати проблеми, які виникають в процесі їх діяльності, та виконувати поставлені завдання, допомагають знаходити ефективні рішення і впроваджувати їх у практику.

Сьогодні і в найближчому майбутньому, щоб успішно просуватися в кар'єрі чи залишатися затребуваними на ринку праці філологам-перекладачам недостатньо буде мати профільну освіту і досвід роботи в своїй сфері. Професійні знання та досвід, з нашої точки зору, не так цінуватимуться роботодавцями, якщо вони не будуть підкріплені розвиненими *soft skills*. Адже вже зараз, згідно з дослідженнями, проведеними компанією «Wonderlic», 93% опитаних роботодавців відзначили, що наявність у кандидата на працевлаштування *soft skills* є ключовим фактором при прийнятті рішення про його працевлаштування.

Висновки. *Soft skills* є навичками, які відносяться до соціальної та міжособистісної сфери і є важливими в будь-якій професійній діяльності. Вони включають такі навички, як комунікація, співробітництво, лідерство, емоційний інтелект, критичне мислення, адаптивність, творчість, проблемне мислення, ефективне управління часом та багато інших. Наявність м'яких компетенцій важлива для ефективної комунікації, співпраці в команді, розв'язання проблем, прийняття рішень і досягнення успіху в професійній сфері. Вони доповнюють професійні навички і дозволяють людині бути більш гнучкою, адаптованою до змін і успішно впроваджувати свої знання і вміння.

Сформованість soft skills є перевагою будь-якого фахівця, включаючи філологів-перекладачів. У своїй професійній діяльності філологи-перекладачі зустрічаються з різними викликами, такими як аналіз текстів, спілкування зі студентами або клієнтами, редагування та переклад текстів, і soft skills допомагають їм ефективно впоратися з цими завданнями. Soft skills допомагають філологам-перекладачам не тільки в академічній роботі, але і в інших сферах діяльності, таких як переклад, редагування, журналістика, мовні послуги, культурна сфера тощо.

Отже, soft skills є важливими для філологів-перекладачів, оскільки вони сприяють успішній комунікації, аналізу, творчості та ефективному виконанню завдань в їх професійній сфері.

Література:

1. Ніколаєнко Ю. Розвиток навичок співробітництва у процесі формування граматичної компетенції майбутніх перекладачів. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 56. Т. 4. С. 193–198. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-4-33>.
2. Поліщук Л.П., Пушкар Т.М. Професійна підготовка філологів-перекладачів в умовах євроінтеграції. *Інноваційна педагогіка*. 2018. Вип. 3. С. 57–59.
3. Штогрин М.В. Особливості формування перекладацької компетентності майбутнього перекладача на основі текстів нафтогазової сфери. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2014. Вип. 3 (75). С. 135–139.
4. Семенов О., Кульбабська О. Формування м'яких навичок студентів-філологів у міжрегіональному проєкті з інфомедійної грамотності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 4 (108). С. 231–248.
5. Довгань Л.І. Модель компетентностей сучасного філолога-випускника закладу вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 52, том 1. С. 232-237. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-1-34>
6. Поліщук І.І., Довгань Ю.В. Логістична компетентність як складова ефективності логістики. *Modern Economics*. 2021. № 28. С. 127–133. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V28\(2021\)-18](https://doi.org/10.31521/modecon.V28(2021)-18).
7. Dovhan L. Development of «Soft Skills» During ESL Course for Business Students. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 37. Т. 1. С. 127–131.

Abstract. The paper examines the need to develop soft skills in Philology students. It is substantiated that in accordance with the new requirements of modern education, namely a competence approach, as well as the requirements of the labor market for a qualified and competitive employee of any field, including a philologist-translator, the education system should direct its efforts at the formation of a complex of hard and soft skills. The list of competencies necessary for the formation of the translation competence of the future philologist-translator is defined. Reasons that determine the need for the formation of a set of soft skills for the successful activity of future philologists-translators are given.

Keywords: Philology students, soft skills, translation competence, education, future specialists.

Стаття відправлена: 22.05.2023 р.

© Довгань Л.І., Осаульчик О.Б.

УДК 519.86:330.4(045)

THE INFLUENCE OF MATHEMATICAL DISCIPLINES ON THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCES OF FUTURE SPECIALISTS IN THE ECONOMIC FIELD

Husak L.P. / Гусак Л.П.

s.ped.n., as.prof. / к.пед.н., доц<https://orcid.org/0000-0002-0022-9644>

Hulivata I.O. / Гулівата І.О.

s.ped.n., as.prof. / к.пед.н., доц<https://orcid.org/0000-0003-4752-535X>

Radzichovska L.M. / Радзіховська Л.М.

s.ped.n., as.prof. / к.пед.н., доц<https://orcid.org/0000-0003-0185-8036>*Vinnitsia Institute of Trade and Economics State University of Trade and Economics,**Soborna 87, 21050**Вінницький торговельно-економічний інституту ДТЕУ,**Вінниця, Соборна 87, 21050*

The article considers the main principles of forming the digital competence of future economists. It is emphasized that the development of this competence is the integral characteristic of modern specialist, particularly in the economic field. It was carried out the analysis of the state of digital competences development of the future specialist economist in Ukraine. It has been established that achievements in the field of computer technologies and information systems have a positive effect on the process of forming the digital competencies of economists, which contributes to the formation of the following skills: performing a directed search and evaluation of data; management of data exchange, information and digital content; the use of information resources and technologies for generation of knowledge; development of conceptual solutions for problematic situations in digital environments.

Keywords: *digital economy, digital competences, digital literacy, professional education.*

Problem statement.

The modern space of higher education in Ukraine establishes a new educational paradigm focused on students and lifelong learning. This includes fundamental changes in professional tasks, which are solved by professional education. That is why training must be adapted to the requirements of the new context. The education system is forced to continuously improve, since the future functioning of the state depends on how this field develops.

The new generation is significantly different from the previous one. Society receives and processes a large mass of information every day, adapts to constantly changing conditions. Man needs to adapt in this world. The New Era dictates a change in thinking style. Today, in the educational process, it is necessary to apply innovative approaches and technologies in order to meet modern trends and requirements. The economic situation in Ukraine is changing. There are new requirements for employees. Professional education is the sphere of formation of future personnel for the economy of Ukraine and is undergoing significant changes. The relevance of this problem is related to the change in educational standards and paradigms. Professional training includes more than actual knowledge and skills.

The solution to the above-mentioned problem makes us conduct a search in the

direction of developing the fundamentally new scientific support for the educational process, aimed at the use of IT for the purpose of qualitatively filling the information space, which corresponds to the essence, volume, content, speed of information perception [2].

Recent research and publications analysis.

According to the research of modern scientists, S. Zoria, O. Leha, O. Kirdan [4] digital competence involves confident and at the same time critical application of information and communication technologies for creating, searching, processing, exchanging information at work, in public space and private communication; information and media literacy, basics of programming, algorithmic thinking, working with databases, Internet security and cyber security skills; understanding the ethics of working with information (copyright, intellectual property, etc.). I.V. Laptieva and O.D. Pakhmutova, [3] considering the expediency of integrating digital technologies into the learning process in higher education, it is believed that this is due to a large extent to the fact that the reduction of classroom hours entails an increase of the amount of students self work. T. Pryidak, N. Yurchuk claim that the use of digital technologies in the educational process is especially relevant for specialists in the economic direction, since the development of the modern economy is not possible without the use of digital technologies, which determines the relevance of the formation of digital competence among students of this field.

Considering the above mentioned, we want to explore how the digital competence components of future economists are formed during the teaching of mathematical disciplines in higher education institutions.

The object of the article is to reveal how the formation of digital competence depends on effective methods of teaching mathematical disciplines a future specialist in the field of economics.

Statement of basic materials.

At the current stage of the development of society in Ukraine, European integration processes and socio-economic transformations, aggravation of the political and economic situation in the country along with the strengthening of international competition, the intensive development of digital technologies, the need to improve the provision of the proper level of professional training of economic specialists becomes of great importance.

The system of forming the digital competence of future economists consists of four components: purpose, activity, informativeness and efficiency, which allow to take into account the education process as the most important element of training highly qualified specialists in the future. An increasingly digital and decentralized economy requires not only a new approach to doing business at the macro level, but also new skills to succeed at the macro level.

Digital competences are a set of knowledge, abilities, specific features of character and behavior that are necessary for a person to be able to use digital technologies to achieve goals in his personal or professional life. Competence in the field of digital technologies should be perceived not only as knowledge related to technical skills, but also as knowledge, more focused on cognitive, social and emotional aspects of work and life in the digital environment. Digital competence is a

multifaceted evolving process that is constantly changing with the emergence of new technologies [7].

It is known that the concept of «future economist» is quite broad in meaning. Using this term, researchers refer to it specialists of a number of related subject areas: «Economics», «International economic relations»; «Accounting and Taxation», «Finance, Banking and Insurance», «Marketing», «Entrepreneurship, Trade and Exchange Activity», etc. Let's take a closer look at the state and features of the development of digital competencies of future economists.

According to the standard of higher education in Ukraine for economic specialization in the context of our study, the following program competencies are determined [1] (Table 1):

Table 1 - Basic program competencies

Skills	Characteristic
1) Basic digital skills	Characterize the functional literacy of the staff when using various information systems and software applications. Similar skills are needed to access and effectively use digital devices and online services. Basic digital skills include the ability to work with various technical devices, files, the Internet, online services, information programs.
2) Derived digital skills	Related to the ability to competently apply digital technologies to solve various functional (professional and official) tasks. Mastering such skills guarantees effective use of digital technologies and obtaining real practical results. Structurally, these skills encompass the creative activities required to work in online applications and digital services. These can be various social networks, messengers, information portals, library and scientific services and databases, etc.

Also, according to the European Digital Competence Model for Education, basic digital skills also include the psychomotor skills of staff. This is, firstly, the ability to use keyboards of various types professionally, which develops fine motor skills, and secondly, the ability to work with computer equipment of various types and sizes (stationary computers, laptops, tablet PCs, Flipbox, etc.), including equipment and with touch screens.

And derived digital skills, in turn, in addition to the above mentioned, reflect the ability of personnel to create digital content, as well as the ability to work with information, including its collection, structuring, validation, storage and data protection. Professional digital skills are specialized and provide solutions to complex professional tasks in a digital environment. These skills form the basis of the competencies of personnel in such high-tech professions as software developers, Web designers, big data analysts, etc. Special education is required to acquire such skills. According to the European model of digital competences, the structure of professional digital skills includes the ability to work in a team, creativity and critical thinking [6].

In particular, in hiring there is a person's possession of digital skills that make it possible to quickly and efficiently perform tasks, be successful and take advantage of potential opportunities.

At the same time, the need to solve specific theoretical and practical problems stimulates the development of new abstract methods and branches of mathematical science. We can say with confidence that in modern conditions, in connection with the process of mathematization of science and practice, future specialists in various fields need serious mathematical training, which, in turn, determines the place of mathematical disciplines in the education system. Related sciences use a different amount of mathematical knowledge and set new tasks for the content, forms and methods of studying this spectrum of disciplines, which contributes to the formation of students of a modern style of scientific thinking and its application in specific sciences [3].

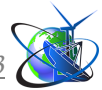
Analyzing the training of future economists during the study of mathematical disciplines, the teacher has to observe the basic principles of teaching, in particular didactic. By the didactic principle, we understand the system of fundamental requirements that must be followed when determining the content, forms of organization, and teaching methods, which will most contribute to the formation of digital competence of future specialists in the economic profile in accordance with the purpose of the chosen educational program [5].

Therefore, these principles are intended to regulate the learning process, act as a method of regulating practice in creating didactic conditions for the successful formation of digital competence of future economists in the environment of a certain educational institution: scientificity, systematicity and consistency, availability, awareness and activity of learning, evidence, strength of knowledge, connection of theory and practice, emotionality, control and correction of knowledge, optimization of studying. We are going to consider each of them (Table 2).

Analyzing the didactic principles as a system of basic requirements that must be guided when determining the content, forms of organization and methods of training future economists during studying mathematical disciplines, which will contribute to the formation of digital competence to the greatest extent in accordance with the purpose of the chosen educational program (economics; information systems in the economy and business analytics; business economics; economics of the enterprise; economic cybernetics; international economics; personnel management and labor economics, etc. We also note that the implementation mechanisms of these principles are polyhedral and multifaceted. They depend on many factors: the development of pedagogics, didactics, level of digitization of the teacher. The introduction of a system of training in professional digital skills such as coding, data analysis and e-business skills can help young people to take advantage of the new opportunities offered by the labor market.

The relevance of general and specific digital skills has become especially acute during the pandemic, when the forced transition to distance learning in March 2020 due to the spread of COVID-19 «exposed» the situation with digital skills and indicated the shortcomings of digital training.

For example, almost 60% of students in Europe had no experience of distance learning before the pandemic, a fifth of European youth do not have even a basic level of digital skills, more than 50% plan to improve their digital skills as a result of the transition online, while only 39% of European teachers feel well prepared for

their daily work on the online mode.

Digital skills are gradually taking their place among other general competences and literacies, which cannot affect the content and practices of education, including in higher education. Being directly related to information technologies, digital skills, at first glance, may appear to be the prerogative of training areas in the field of information technologies. However, if we proceed from the end-to-end nature of general digital skills (their application in all types of activities), there is an assumption that it is laid a «cushion» of general digital skills in each direction of training, which can be fixed in the methodological and normative base of the educational process, and de-facto - in teaching practices.

Table 2 - Principles of digital competence formation of future economists

Principle	Requirements	Implementation mechanisms
1) Scientificity	Carry out a retrospective analysis of information and communication technologies, the content of the digital economy; objectively reveal scientific facts, introduce new achievements in digital technologies in business, etc.	Scientific debates, scientific conferences on the theoretical and practical application of digital technologies in the economy, actualization of students' scientific works, involvement in competitions, grants, participation in Olympiads, etc.
2) Systematicity and consistency	Actualization of previously studied material from various disciplines, a cycle of modeling and analytics disciplines; optimization methods and models; simulation modeling; economic analysis; intelligent systems; marketing analysis, etc.	It provides such the organization of the studying process of future economists so as not to violate general approaches to mastering the content of the educational program, logical connections between disciplines, between modules in each discipline; taking into account intersubject connections.
3) Availability	It requires that the scientific concepts of the development of the digital transformation of education, all the variety and depth of their provisions, implementation measures should be understandable to all students in accordance with their age, level of mental development, and therefore should be presented in educational and methodological materials in an understandable form.	Presupposes that the entire amount of knowledge about the digital society, digital economy, and digital technologies accumulated by humanity, all their diversity and depth should be understandable to all students in accordance with the level of their intellectual development.
4) Awareness and activity	It requires not just mechanically memorizing educational material, but also understanding what is being studied, deeply realizing and comprehending the phenomenon of the digital economy and information society, scientific concepts of the development of the digital economy and society, the digital transformation of education, the enormous potential of modern digital technologies.	Aimed at students' aware understanding of educational material, their aware attitude to educational activities, the formation of digital competence through the stimulation of their cognitive activity, it assumes that the main thing in education is to teach students to search for information, critically analyze it, prove, explain, check conclusions based on facts, on examples.

5) Evidence	A harmonious combination of textual educational information with various means of visualization in the learning process, which leads to a positive result both in the assimilation of knowledge and in the formation of digital competence of students, the development of students' awareness, and the understanding of the phenomenon of the digital economy and information society.	Methods of visualizing knowledge, stimulating visual thinking of students (schemes, diagrams, mental maps, tag clouds, media content, etc.), presentation and animation graphics, video lessons, electronic textbooks and manuals, etc., which contribute to the development of cognitive activity, the formation of skills for successful search activity, and confidence education in their own power.
6) Strengths of knowledge	Obtaining such knowledge, which would be in the memory for a long time, would be reproduced consistently without much effort and which students would easily and skillfully use while solving various practical problems in professional activities and which would help them use digital technologies to solve life and professional problems	Methods of self work, project activities, creative tasks, memorization training methods, etc.
7) Connection of theory and practice	They should learn not only theoretical material from the disciplines of the educational program, but also master the methods of its application in practice, learn to use it effectively in professional activities.	Practical studying, project activities, excursions to enterprises (firms, organizations), meetings with economists, visits of economic forums, exhibitions, etc.
8) Emotional learning	Providing students with positive emotions that play the role of an internal motivating force in educational activities.	Techniques of relaxation, self-regulation, teacher's style, techniques for relieving emotional tension, methods of developing self-confidence, interactive teaching methods, effective communication methods, partnership pedagogics, electronic learning tools, etc.
9) Optimization of studying	Optimizing the content of the forms and methods of this activity, highlighting didactic conditions, optimal combination of traditional learning tools with electronic, individual and group forms of learning organization for the highest achievement of a specific learning goal, etc.	Determination and implementation of specially created didactic conditions, development of a functional didactic model of formation of digital competence of future specialists in economic subject areas, etc.

Conclusions.

So, in order to make the process of forming digital competencies of future economists more efficient and effective, it is necessary, in our opinion, to take into account the latest achievements in the field of computer technologies and information systems. As a result, students will acquire digital competencies that enable targeted data retrieval and evaluation. Also, using digital technologies, will be able to manage the processes of data exchange, information and digital content. Future specialists, interacting with other users of digital content, will be ready to use information

resources and technologies effectively for the joint generation of knowledge, as well as develop conceptual solutions to problem situations in digital environments. In addition, students will be able to develop their cognitive skills, including focusing on self-development and achieving high results.

Prospects for further research.

Increasing the creativity of thinking, proactiveness in achieving the set goal will allow future economists to solve successfully non-standard tasks and see the potential opportunities of the digital environment. Thus, in Ukraine, in higher education institutions that carry out their educational activities of the training of specialists in economic subject areas, the state standard of higher education provides the comprehensive formation of information and digital competence. Therefore, our further research will be even more focused on the formation of digital competences of future economists during mathematical disciplines.

References:

1. Boliubash N.M. Theoretical principles of formation of professional competence of future economists. *Scientific works of the Black Sea State University named after Petro Mohyla complex «Kyiv-Mohyla Academy». Series «Pedagogy»* . 2009. Issue 99. Vol. 112. P. 88-95.
2. Hulivata I.O. Formation of mathematical competence of students of economic subject areas by means of information technologies. *Physical and mathematical education* . 2018. Issue 2(16). P. 35-39.
3. Husak L.P. The role of mathematical disciplines in the process of forming the digital competence of future economists. *Socio-political, economic and humanitarian dimensions of the European integration of Ukraine : materials of the 2nd International . science and practice conf . (Vinnytsia, September 14-16, 2021). Vinnytsia, 2021. Ch 2. P. 180-186.*
4. Kirdan O.L. Information and digital competence of a graduate of a general secondary education institution: theoretical analysis. *Conceptual problems of the development of modern humanities and applied science : materials of II All-Ukrainian science - practice conference (Ivano-Frankivsk, April 20-21, 2018). Ivano-Frankivsk, 2018. P. 110-113.*
5. Kononets N.V. Functional didactic model of resource -oriented teaching of computer cycle disciplines in higher education. *Social and Economic Aspects of Education in Modern Society*. 2018. Vol. 2. C. 38-41.
6. On the approval of the standard of higher education in the subject area «Economics» for the first (bachelor's) level of higher education: Order of November 19, 2018 No. 1260 / Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/071-oblik-iopodatkuvannya-bakalavr.pdf>. (date of application: 10.06.2022).
7. Ferrari A. DIGCOMP: a Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe. European Union, Luxembourg, 2013. URL: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC83167>. (дата звернення: 14.06.2022).

УДК [37.015.3+316.48]:37.017:377.011.3-052-027.561(045)

THE OVERCOMING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL BARRIERS AND INTERNAL PERSONAL CONFLICTS IN THE PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL PLANS OF STUDENTS OF PROFESSIONAL COLLEGES**ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ ТА ВНУТРІШНЬО ОСОБИСТІСНИХ КОНФЛІКТІВ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ПЛАНІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ФАХОВИХ КОЛЕДЖІВ**

Ivanov V. V. / Іванов В. В.

Lecturer / викладач

ORCID: 0000-0002-8200-5045

Communal institution «Baltic Pedagogical Vocational College»,
Balta, Shevchenka, 2, 66101

КЗ «Балтський педагогічний фаховий коледж», м. Балта, вул. Шевченка, 2, 66101

Анотація. В статті розглядаються такі поняття як психолого-педагогічні бар'єри професійного розвитку, професійна криза здобувачів освіти, конфлікт професійного самовизначення. Відмічено, що конфлікт професійного самовизначення – це внутрішньо особистісний конфлікт, пов'язаний із неузгодженістю цінностей, інтересів, мотивів з вимогами до професійної діяльності. Окреслено, що внутрішньо особистісний конфлікт та криза можуть виступати психолого-педагогічними бар'єрами професійного розвитку здобувачів освіти, виконуючи як конструктивну, так і деструктивну функцію.

Ключові слова: психолого-педагогічні бар'єри, внутрішньо особистісні конфлікти, професійні плани, професійне навчання, професійний розвиток, здобувач фахової освіти, мотивація.

Вступ.

При будь-якій соціально-економічній ситуації у суспільстві професійні наміри особистості, якщо вони свідомі й самостійні, вимагають від неї соціальної зрілості, самовладання, рішучості, поміркованості тощо. Це зумовлено високим ступенем відповідальності вибору, який визначає професійну долю людини. Невдале професійне самовизначення сприяє виникненню таких негативних явищ у суспільстві, як текучість кадрів, професійне вигорання, низька продуктивність праці, невиправдана витрата коштів на підготовку працівників та ін. Серед ускладнень професійних намірів здобувачів освіти важливе місце займають психологічні бар'єри та внутрішньо особистісні конфлікти, які суттєво викривляють цей процес.

Основний текст.

Професійний розвиток особистості як предмет дослідження став центром уваги вчених ще наприкінці 19 ст. За час, що минув з цього моменту, були досліджені різні аспекти професійного розвитку: вибір професії, кар'єра, професійна придатність, задоволеність працею та багато іншого. Професійний розвиток є предметом досліджень багатьох вчених (Н. С. Глуханюк, А. А. Деркач, В. Г. Зазикін, Є. Ф. Зеєр, Є. А. Клімов та ін.). Більшість з них відзначають, що професійний розвиток – це процес формотворення особистості, адекватної професійної діяльності. Аналіз робіт досліджень дозволяє констатувати, що під професійним розвитком слід розуміти

нерівномірний, нелінійний процес зміни особистості під час освоєння та виконання професійної діяльності.

Важливими подіями процесу професійного розвитку особистості є переживання особистістю конфліктів професійного самовизначення та професійних криз особистості, що виступають як бар'єри професійного розвитку особистості, виконуючи при цьому як позитивну, так і негативну функції.

На думку Р. Х. Шакуріва, бар'єри – це універсальний та постійний атрибут життя. Наявність бар'єрів визначає сам факт існування будь-якої системи. Іншими словами бар'єри виступають необхідним фактором розвитку (і діяльності, і особистості): стабілізація – бар'єр зупиняти рух, надає статику; корекція – зіткнувшись з перешкодами, система змінює траєкторію свого руху; енергетизація – енергія руху накопичується під впливом утримуючого її бар'єру; мобілізація – при зіткненні з перешкодами системи мобілізують свої енергетичні та інші ресурси для подолання перешкод; розвиток – зміни, що відбуваються в організмах при повторних мобілізаціях закріплюються, що підвищує функціональні можливості системи, надає їй нової якості; придушення – у ситуації постійної блокади життєдіяльності системи бар'єр послаблює, підриває її функціональні можливості.

Тобто, залежно від характеру бар'єрів діяльність може виконати і творчу, і деструктивну функції щодо її суб'єкта. На нашу думку, психологічний бар'єр професійного розвитку – це стан тимчасової стагнації, що виникає внаслідок неможливості реалізації особистістю професійного плану, що супроводжується стресом, актуалізацією потреби у подоланні та самовизначенні. Саме психологічні бар'єри надають процесу професійного розвитку особистісний зміст, що визначають професійні наміри та професійне майбутнє. Як правило, психологічними бар'єрами професійних намірів, на наш погляд, доцільно вважати конфлікти професійного самовизначення та професійну кризу особистості.

Найважливішим критерієм усвідомлення та продуктивності професійного становлення особистості є її здатність знаходити особистісний сенс у професійній праці, самостійно проектувати, творити свої професійне життя, відповідально приймати рішення про вибір професії, спеціальності та місця роботи. Ці важливі проблеми постають перед здобувачами освіти фахових коледжів. Постійне уточнення свого місця у світі професій, осмислення своєї соціально-професійної ролі, ставлення до професійної праці, колективу стають важливими компонентами життя. Іноді виникає відчуження від професії, людина починає нею обтяжуватися, відчуває незадоволеність своїм професійним становищем. Можна констатувати, що перед особистістю, а особливо серед здобувачів освіти випускних курсів фахового коледжу постійно виникають проблеми, що вимагають від них визначення свого ставлення до своєї професії, іноді аналізу та рефлексії власних професійних досягнень, ухвалення рішення про вибір професії або подальшої її зміни зі вступом до закладу вищої освіти, корекції кар'єри, вирішення інших професійно обумовлених питань.

Професійне визначення передбачає вироблення власної позиції у ситуації, що характеризується високим ступенем невизначеності. Щоб визначитися зі своїми професійними намірами здобувачам освіти потрібно співвіднести свої потреби, позиції, інтереси, мрії із власними можливостями, підготовленістю, здібностями, емоційно-вольовими якостями, станом здоров'я. Можливості у свою чергу необхідно співвіднести з вимогами професійного навчального закладу, професії, спеціальності, конкретної трудової функції.

Нерідко узгодження всіх цих позицій утруднене, в здобувачів освіти може виникати конфлікт, який має внутрішньо особистісний характер. Його вирішення здійснюється шляхом перегляду та корекції професійних намірів. Внутрішньо особистісний конфлікт може бути лінійований різними факторами: неузгодженість між компонентами спрямованості особистості, розбіжність характеру професійної діяльності та рівня професійної компетентності, розбіжність уявлення про свої професійні переваги та реальні професійні можливості.

Як наслідок виникнення, у здобувачів освіти фахового коледжу професійної кризи характеризується появою невпевненості у своїх силах, незгода самим з собою, усвідомлення необхідності переоцінки себе, поява неясності професійних намірів, нерозуміння як жити далі, втрата відчуття нового, відставання від життя та інше. Професійна криза являє собою ситуацію неможливості реалізації внутрішнього професійного задуму, ситуацію, коли перед особистістю ставиться «завдання на сенс», що вимаже свого вирішення

Висновки.

Таким чином, вирішення внутрішньо особистісних конфліктів у визначенні подальших професійних намірів вимагають високої психологічної компетентності у здобувачів освіти фахових коледжів, що не завжди під силу їм. Способи вирішення залежать від характеру протиріч, розбіжностей виникаючих у процесі професійного розвитку особистості. Не вирішений внутрішньо особистісний конфлікт професійного розвитку може переростати в професійну кризу особистості.

Література.

1. Садовникова Н. О. Преодоление педагогами барьеров профессионального развития: деятельностный поход. *Современный проблемы науки и образования*. 2014. №5. С. 659–667.
2. Сыманюк Э. Э., Девятковская И. В. Непрерывное образование как ресурс преодоления психологических барьеров в процес се профессионального развития личности. *Образование и наука*. 2015. №1 (1). С. 80–92.
3. Шакуров Р. Х. Барьер как категория и его роль в деятельности. *Вопросы психологии*. 2011. №1. С. 3–18.

References.

1. Sadovnikova, N. O. (2014). Preodolenie pedagogami barerov professionalnogo razvitiya: deyatelnostnyi pohod [Overcoming barriers to professional development by teachers: an activity campaign]. *Sovremenniyi problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of science and education*, 5, 659–667 [in Russian].

2. Symanyuk, E. E. & Devyatovskaya, I. V. (2015). Nepreryivnoe obrazovanie kak resurs preodoleniya psichologicheskikh barerov v protses se professionalnogo razvitiya lichnosti [Continuing education as a resource for overcoming psychological Barriers in the process of personal professional development.]. *Obrazovanie i nauka – Education and science*, 1 (1), 80–92 [in Russian].

3. Shakurov, R. H. (2011). Barer kak kategoriya i ego rol v deyatelnosti [Barrier as a category and its role in activity]. *Voprosyi psichologii – Questions of psychology*, 1, 3–18 [in Russian].

Abstract. *The article considers such concepts as psychological barriers to professional development, the professional crisis of education seekers, and the conflict of professional self-determination. It was noted that the conflict of professional self-determination is an internal personal conflict associated with the inconsistency of values, interests, motives with the requirements for professional activity. It is outlined that intra-personal conflict and crisis can act as psychological barriers to the professional development of education seekers, performing both constructive and destructive functions.*

Key words: *psychological barriers, intra-personal conflicts, professional plans, professional training, professional development, vocational education student, motivation.*

УДК: 340

THE ESSENCE AND CONTENT OF THE LEGAL EDUCATION OF FUTURE MASTER'S HISTORIANS AS AN INDICATOR OF EXPERTISE, PROFESSIONAL COMPETENCE AND READINESS FOR INDEPENDENT TEACHING ACTIVITY

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ-ІСТОРИКІВ ЯК ПОКАЗНИК ФАХОВОСТІ, ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ГОТОВНОСТІ ДО САМОСТІЙНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Zakrevska A. A/Закревська А. О.

ORCID ID 0000-0002-0329-1486

Flight Academy of the National Aviation University,

Kropyvnytskyi, Dobrovols'koho, 25005

Льотна академія Національного авіаційного університету,

Кропивницький, Добровольського, 1, 25005

Анотація. У статті досліджено причинно-наслідкові залежності, що лежать в основі професійних та психологічних труднощів взаємодії учителів з учнями, а також неможливості педагогів продемонструвати на власному прикладі чи пояснити учням сутність політичних, державотворчих, економічних та соціально-культурних процесів у правовому полі. На основі вивчення вітчизняної педагогічної практики визначено рівень правової підготовки і культури майбутніх вчителів-істориків. Досліджено такі показники правової культури майбутніх вчителів, як знання законодавчої бази, готовність дотримуватися законодавчих норм у професійному та повсякденному житті, готовність відстоювати власні права та виконувати обов'язки перед суспільством, користуючись правовим інструментарієм.

Сутність і зміст правового виховання майбутніх магістрів-істориків, що незабаром розпочнуть власну педагогічну практику в українських закладах освіти, повинні бути спрямовані на вирішення ряду питань: стимулювання розвитку інтересу до постійного дослідження нормативно-правової бази, збільшення багажу знань заради захисту власних професійних та громадянських прав і свобод та можливості передачі цих стимулів вихованцям.

Ключові слова: правове виховання, сутність правового виховання, зміст правового виховання, професійна компетентність, правова свідомість.

Вступ

Гармонійний і ефективний розвиток України як правової держави, у якій поважається принцип законності та верховенства права, а також визнається необхідність подолання кризових процесів як пережитків антидемократичного ладу, можливий завдяки просвітницькій педагогічній діяльності. Майбутні вчителі історії та правознавства – це ті представники педагогічної української еліти нового часу, які мають чи не найбільший вплив на формування правової свідомості української молоді. Прискорення процесу становлення України як демократичної держави можливе завдяки культивуванню та розвитку вітчизняних традицій правової системи, духовності, моральності та державності. Правильно організована правова освіта у ЗВО сприяє становленню високопрофесійних та конкурентоспроможних фахівців, які можуть стати взірцем для нового покоління.

Сутність і зміст правового виховання майбутніх учителів історії – поняття не менш важливі, ніж ґрунтовні знання з профільного предмету, а також високорозвинені людські якості, такі, як доброзичливість, щирість, готовність до відкритого діалогу, безперервного навчання та самовдосконалення, культивування демократичних цінностей і свобод. Формування сутності і змісту правового виховання для студентів ЗВО, у тому числі – майбутніх педагогів – надзвичайно складний та насичений процес. Він вимагає постійного моніторингу учбової діяльності як самих майбутніх педагогів, так і здобувачів середньої освіти, з якими невдовзі будуть комунікувати молоді вчителі. Тож сутність і зміст правової освіти для майбутніх вчителів – поняття, що мають відповідати сучасним динамічним змінам в системі державотворення і оновлення нормативно-правової бази, а також відповідати сталим, не змінним цінностям безапелляційної поваги до демократії, громадянського суспільства загалом та кожної окремо взятої людини зокрема.

Мета статті – дослідження сутності і змісту правової освіти майбутнього учителя історії в процесі правового виховання, виявлення відповідності сучасної системи правового виховання в ЗВО новим запитам демократичного суспільства та європейському рівню правової свідомості.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Безапелляційно, що педагог – центральний учасник освітнього процесу, що в ідеалі має бути взірцем для наслідування вихованцями. Демократичні цінності, що культивує сучасна українська школа, дозволяють усім учасникам навчально-виховного процесу користуватися широким спектром навчальних і дослідницьких можливостей. Проте, учні середньої та старшої ланки не завжди здатні свідомо керувати процесом самостійної діяльності так, аби він відповідав усім освітнім вимогам та правовим нормам. Фахова компетентність учителя історії – основний інструмент, за допомогою якого молодий педагог керує навчальним процесом не тільки під час уроку, але й коригує поведінку учнів у суспільстві загалом. Зерно таких розгалужених процесів, що мають правові, політичні, та соціально-культурні наслідки, закладається у сутності і змісті правової освіти, яку майбутні вчителі здобувають у ЗВО.

Приклади педагогічних і соціологічних досліджень, що описані в правовій літературі, свідчать про те, що рівень правової свідомості молодих вчителів не завжди відповідає запитам сучасної педагогічної, соціально-культурної та політичної системи. Основою правових знань більшості педагогів є окремі правові норми, пов'язані з профільною діяльністю, а також загальні положення основних прав, свобод і обов'язків громадянина. Безапелляційно, що для майбутнього вчителя історії таких знань замало, адже для гармонійного розвитку такого фахівця необхідно постійно досліджувати оновлення нормативно-правової бази, уміти пояснити учням, на яких принципах і традиціях розвивається система сучасного державотворення і законодавства, вміти прогнозувати запити і виклики суспільства, що очікуються найближчими роками.

В багатьох випадках індивідуальні компетентнісні запити майбутніх

учителів історії зумовлені необхідністю володіння певним багажем знань на рівні, який дозволить утримуватися в професії. Завдання сучасної правової освіти у ЗВО – створити умови, що стимулюють живий інтерес магістрів до самостійного дослідження законодавчих процесів, вивчення юридичної практики та правових наслідків певних дій. Інше завдання правової освіти – стимулювати у педагогів бажання виховувати гідне покоління українців, які зможуть вільно володіти інформацією щодо власних обов'язків та захисту прав і свобод не тільки на національному, але й міжнародному рівні.

Реалізувати ці завдання може допомогти значний фонд накопичених знань, викладених у педагогічній та юридичній літературі вітчизняними та зарубіжними дослідниками даної проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Про сутність і зміст правового виховання дізнаємося з праць В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. П. Данильяна. Теоретико-методологічні проблеми феномену правової культури розглядаються в працях вітчизняних та зарубіжних вчених С. Алексєєва, О. Аграновської, В. Баранова, Г. Балюк, А. Венгерова, В. Головченка, В. Гоймана, Н. Гранат, В. Казимирчука, В. Камінської, Д. Керімова, М. Кейзерова, М. Козюбри, В. Кудрявцева, М. Матузова, О. Скакун, В. Нерсисянца, П. Рабіновича, О. Ратинова, В. Сальникова, О. Семітко, П. Фарбера, О. Шапієвої та ін. Проблеми правового виховання та соціалізації студентської молоді, ролі юридичної педагогіки присвячені праці Л. Беляєвої, В. Бурлакова, Н. Гранат, В. Давидова, В. Кикотя, А. Рябова, А. Столяренка, Є. Татаринцевої.

Порівняння результатів педагогічних досліджень та напрацьованої бази знань з даного питання дає привід стверджувати, що галузь правового виховання в закладах вищої освіти представляє собою широке поле для розвитку і вдосконалення, оскільки аспекти національного і міжнародного права у системі сутності і змісту програм з правового виховання втілені недостатньо. «Мета і завдання правового виховання в сучасних умовах повинні бути переосмислені та набути принципово іншого характеру, навіть саме формулювання правовиховного процесу як виду державної діяльності підлягає переоцінюванню» [5; 20].

Виклад основного матеріалу з дослужуваної проблеми

Процес реалізації конституційного принципу розвитку високої правової культури можливий завдяки вдосконаленню системи правового виховання в процесі підготовки тих педагогів, які незабаром почнуть самостійну професійну діяльність і будуть брати пряму участь у формуванні адекватної правосвідомості української молоді. На протязі всього періоду розвитку України як молодої демократичної держави проблему побудови системи правового виховання і її вдосконалення розглядали різні автори, але поява великої кількості публікацій, дотичних до цієї тематики, не спричинила суттєвих змін в навчальних програмах ЗВО. Сутність і зміст правового виховання в сучасних закладах освіти можна розглядати за допомогою методологічних підходів, які описують сам феномен правового виховання майбутніх вчителів.

Уявлення про сенс правового виховання залежить від розуміння процесу виховання, а також від розуміння самого права. На підставі цих критеріїв можна простежити певні етапи в дослідженні проблеми правового виховання [4; 23].

Перший етап. 40-х та 50-ті рр. ХХ ст. Поняття про правосвідомість, відповідальність та саме право формується під впливом Комуністичної партії та громадських організацій. Процес правового виховання тільки починає досліджуватись; його можна простежити в роботах П. С. Елькінда, О. А. Лукашевої, В. А. Сирцева.

Другий етап. 60–80-ті рр. ХХ ст. цей період до плеяди дослідників у сфері права підключаються Ф. Ф. Третьякова, В. В. Тищенко, Т. І. Демченко. Вони намагаються розібрати сутність термінів «правове виховання», з'ясувати його мету і завдання і необхідність.

Третій етап. Середина 80-х — початок 90-х рр. ХХ ст. В цей період з'явилися перші праці, в яких простежувалась критика догматичного стилю виховання. З розвитком нового підходу до праворозуміння пов'язані праці В. К. Забігайло, В. В. Оксамитного, М. П. Рабіновича.

Четвертий етап. 90-ї р. ХХ століття – наш час. Нова ера в дослідженні правової сфери пов'язана з появою великої кількості нових держав, що утворилися наприкінці попереднього століття. Західноорієнтований вектор, що обрала наша країна, передбачає суттєве підвищення рівня правової свідомості кожного громадянина, розширення термінологічної бази, введення в практичне застосування нового дієвого правового інструментарію.

Академік НАН України В. Я. Тацій звернув увагу на появі лібертатного і природно-правового розуміння права, вивчення яких потребує комплексного підходу до тлумачення теоретико-методологічних і практичних аспектів правового виховання: «Сьогодні вкрай необхідно зорієнтувати молодь на поглиблене розуміння значення права як найбільш універсального, легітимного засобу регулювання взаємин між людьми, особою та державою, заснованого на визнанні людини найвищою соціальною цінністю, взаємній відповідальності людини та держави. Саме такий методологічний підхід сприятиме формуванню у студентської молоді оновленого юридичного світогляду, що спирається на міцний фундамент морально-правових якостей, здатних стати на заваді асоціальної поведінці, здійсненню правопорушень» [7; 51].

За думкою більшості дослідників останніх років сутність правового виховання виражається через методи і масштаб його реалізації. В площині «державна – суспільство» правовиховання розуміється як цілеспрямована, послідовна, систематична діяльність держави та її органів, а також громадських об'єднань і організацій з формування певної системи правових знань, вмінь і навичок, правового мислення, правових почуттів — почуття законності, почуття поваги до права і закону, почуття поваги до тих соціальних цінностей, які регулюються і охороняються правом і законодавством. В площині «ЗВО – майбутній учитель» таке виховання передбачає комплекс заходів, що спрямовані на формування правової свідомості, правової культури і правової поведінки. Сутність і зміст правового виховання майбутніх магістрів-істориків

– це показник фаховості спеціалістів, які незабаром вийдуть зі стін ЗВО і продовжать реалізовувати принципи права вже в самостійній педагогічній діяльності.

За думкою дослідника П. П. Баранова поняття «сутність правового виховання» охоплює процес формування стійких правових ідей і принципів у правосвідомості тих, хто виховується. Під «змістом правового виховання» слід розуміти процес цілеспрямованої і систематичної дії на індивідуальну і групову правосвідомість громадян усього інструментального комплексу правових засобів, якими володіє суспільство. Тобто зміст правового виховання майбутніх магістрів-істориків виражає його мета - а зміст — комплекс правових заходів для реалізації цієї мети.

Щоб краще зрозуміти зміст поняття «правове виховання», необхідно розглянути його цілі. Вітчизняна юридична література засвідчує різні підходи до трактування цілей такого процесу. Одна з головних цілей - організувати ідейновиховний процес, покликаний формувати певний обсяг правових знань, правові переконання, виховувати почуття поваги до норм права та переконаність у необхідності їх виконання [5; 16]. Інша ціль – сформувати такий рівень правової культури, якому буде характерною досконалою правова свідомість, коли виконання прямих обов'язків і уміння користуватися конституційними правами в широкому спектрі буде невідомою і природньою рисою громадянина. Також «метою правового виховання вважається вплив правових інститутів на свідомість індивідів та соціальних груп, який перетворює політико-правові ідеї та вимоги права на особисті переконання громадян» [5; 18]. Тож можна підсумувати, що сутність правового виховання – це складний організований багатокомпонентний процес, що передбачає кілька цілей: формування правосвідомості; формування певного рівня правової культури; здійснення впливу правових інститутів на свідомість, що дає змогу перетворювати правові знання і вимоги права на особисті переконання громадян [5; 21].

Аналізуючи поняття «зміст правового виховання» як однієї з важливих компонентів формування готовності магістра-історика по подальшій педагогічній діяльності, нагадаємо, що під ним слід розуміти процес цілеспрямованої і систематичної дії на індивідуальну і групову правосвідомість громадян усього інструментального комплексу правових засобів, якими володіє суспільство (в даному випадку – методи і засоби, якими послуговується ЗВО в процесі навчання студентів). Процес правового виховання магістрів відбувається в рамках державної програми, спрямованої на підвищення рівня правової свідомості. Наказом МОН України від 31.12.2004 р. №998 встановлено, що зміст гуманітарної підготовки у педагогічних закладах освіти полягає в поглибленні та професіоналізації мовної, філософської, політологічної, культурологічної, правознавчої, економічної освіти, вивченні заходів гармонійної взаємодії природи й суспільства, а також передбачає професійно-педагогічне спрямування [6;83].

В процесі підготовки майбутніх магістрів-істориків до самостійної професійної діяльності слід розуміти, що компонент правової культури

потрібно розглядати нерозривно з компонентом професійної культури. Завдяки симбіозу таких компонентів, на думку І. Коваленко, в полі суспільної культури утворюється професійно-правовий сегмент, на формування якого впливають соціальні та особистісні чинники. Під соціальними (зовнішніми) чинниками слід розуміти сукупність факторів впливу таких, як виховне та навчальне середовище, правовий клімат в межах ЗВО, наповненість та зміст правовиховних навчальних програм. Формування особистісних чинників залежить від соціальних: зусиль, які докладаються викладачами для реалізації державних програм, спрямованих на підвищення рівня правосвідомості; наявності необхідного методичного забезпечення та простору для особистісного професійного, творчого і правового розвитку магістрів. Зміст та сутність правового виховання у ЗВО напряду впливає на формування таких особистісних факторів, як готовність виконувати громадянські обов'язки, мотивація до розвитку в правовій сфері, бажання прищеплювати поняття патріотизму учням, разом з ними приймати участь в освітніх заходах, спрямованих на підвищення рівня правової культури.

Успішність формування високої правової культури майбутніх магістрів-істориків залежить від організації навчально-виховного середовища, що включає в себе ряд компонентів: врахування психологічних особливостей навчальної групи, використання сучасних навчальних технологій, комплексного підходу до процесу навчання, правильної стимуляції навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Висновки.

Грунтовне дослідження стану формування правової свідомості і правової культури майбутніх магістрів-істориків в процесі правового виховання, аналіз вітчизняної та зарубіжної юридичної літератури, результатів соціологічних досліджень засвідчило необхідність вдосконалення моделі правового виховання студентів ЗВО. Подальші дослідження в зазначеній сфері дадуть змогу розробити необхідні практичні рекомендації щодо розширення наповнення змісту навчальних програм в області права, а відтак – формування соціальних та особистісних чинників, які сприятимуть кращій підготовці майбутніх педагогів до самостійної професійної діяльності. Поглиблене теоретичне та емпіричне вивчення проблеми готовності майбутніх вчителів історії до плідної взаємодії з учнями в професійному полі показало недостатній рівень сформованості правової культури у магістрів ЗВО.

З огляду на це перспективним напрямом подальших наукових досліджень є створення такої правовиховної системи у ЗВО, яка б забезпечила країну висококваліфікованими спеціалістами, орієнтованими на подальшу професійну самореалізацію та життя в суспільстві з європейськими цінностями.

Література

1. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 514 с.
2. Соціолого-педагогічний словник / за ред. В.В. Радула. Київ: «ЕксОб», 2004. 304 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Бусел. Київ: Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2004. 1440 с.
4. Лекторский В.А. О толерантности. Философские науки. 1997. № 3–4. С. 14–19.
5. Добровіцька О.О. Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Слов'янськ, 2019. 304 с.
6. На пути к толерантному сознанию / отв. ред. А. Асмолов. Москва: Смысл, 2000. 255 с.
7. В. Я. Тацій, А. П. Гетьман, О. Г. Данильян. Правове виховання в сучасній Україні. Монографія. Х., «Право», 2013. 10-18 с.

References

1. Yarmachenka, N.D. (Ed). (2001). Pedagogical dictionary. Kyiv: Pedagogicheskaya mysl [in Ukrainian].
2. Radula, V.V. (Ed). (2004). Sociological and pedagogical dictionary. Kyiv: „EksOb” [in Ukrainian].
3. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (2004). V. Busel (Ed). Kyiv: Irpin : VTF „Perun” [in Ukrainian].
4. Lektorskiy, V.A. (1997). About tolerance. Filosofskiye nauki. (№ 3-4), 14–19 [in Ukrainian].
5. Dobrovits'ka, O.O. (2019). Preparation of future social workers for tolerant interaction in an inclusive environment. Candidate's thesis. Slovyansk [in Ukrainian].
6. Asmolov, A.G. (Ed). (2000). Towards a tolerant consciousness. Moskva: Smysl [in Ukrainian].
7. V. Ya. Tatsii, A. P. Hetman, O. G. Danilyan. Legal education in modern Ukraine. Monograph. Kh., "Pravo", 2013. 10-18 p.

Abstract. *The article examines the cause-and-effect relationships that underlie the professional and psychological difficulties of interaction between teachers and students, as well as the ability of teachers to demonstrate by their own example or explain to students the essence of political, state-building, economic, and socio-cultural processes in the legal field. Based on the study of domestic pedagogical practice, the level of legal training and culture of future history teachers is determined. Such indicators of the legal culture of future teachers as knowledge of the legal framework, readiness to comply with legal norms in professional and everyday life, readiness to defend one's rights and fulfill obligations to society using legal tools were studied.*

The essence and content of the legal education of future masters-historians, who will soon start their own pedagogical practice in Ukrainian educational institutions, should be aimed at solving a number of issues: stimulating the development of interest in the constant research of the regulatory and legal framework, increasing the baggage of knowledge in order to protect one's professional and civil rights and the freedom and ability to transfer these incentives to pupils.

Key words: *legal education, essence of legal education, content of legal education, professional competence, legal awareness.*

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Анісімов Микола Вікторович.

Стаття підготована в рамках програми №27
«Современное машиностроение и инновационные технологии».
Стаття надіслана 5. 06. 2023 р. Закревська А. О.

УДК 316.6:364

**PSYCHOSOCIAL CHILD SUPPORT AS THE DEMONSTRATION OF THE
PEDAGOGICAL PARTNER INTERACTION IN A SAFE ENVIRONMENT**
**ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА ДИТИНИ ЯК ВИЯВ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ У БЕЗПЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Tsybul'ska S./ Цибульська С.М.

с.р.с./к.п.н.

ORCID: 0000-0001-5935-3351

Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Bulvarno-Kudryavska, 18/2, 04053

Київський університет імені Бориса Грінченка,

Київ, Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053

Анотація. Визначено роль закладу освіти в організації психосоціальної підтримки для відновлення благополуччя усіх учасників освітнього процесу та формування життєстійкості дітей. Конкретизовано визначальні фактори для безпечного розвитку і зростання школярів. Охарактеризовано види педагогічних взаємодій між внутрішніми та зовнішніми партнерами на шляху створення безпечного закладу освіти.

Ключові слова: психосоціальна підтримка, благополуччя, життєстійкість, безпечне середовище, партнерська взаємодія, партнери, стейкхолдери, ресурси.

Україна переживає непрості часи. Нове тисячоліття принесло безпрецедентні виклики країні: глобалізація, зміна цінностей, епідемія, війна... Життя кожного з нас змінилося докорінно. Ракетні обстріли, знищені будинки, вимушені переїзди, втрата близьких та рідних – усе це виснажує внутрішні ресурси людини, руйнує її психіку. Відчуття нестабільності, незахищеності, невпевненості стають причиною стресу, тривале перебування в якому провокує негаразди зі здоров'ям, а у дітей призводить ще й до небажання та неспроможності навчатися. І якщо дорослі до певної міри мають напрацьовані механізми адаптації, то діти залишаються сприйнятливими та чутливими до зовнішніх загроз. Тому важливим завданням освітянської спільноти, батьків, громадських організацій є надання невідкладної допомоги та психологічної підтримки дітям, що дозволить їм впоратися зі стресом, а також попередить виникнення більш складних проблем.

Мета статті полягає у обґрунтуванні особливостей надання дітям психосоціальної підтримки та допомоги у безпечному освітньому середовищі школи на засадах педагогіки партнерства.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема створення безпечного середовища у закладах освіти цікавить науковців під різними аспектами.

Зокрема дослідниця Н.Кириленко вважає, що у час інформаційної пропаганди та маніпуляцій важливо дбати про інформаційну безпеку з метою убезпечити школярів від негативного впливу дезінформації, розвивати критичне мислення та медіаграмотність. С. Совгіра досліджує проблемами екологічної безпеки як основи життєдіяльності особистості в освітньому середовищі. Безпечні умови навчання у час війни та створення психологічно захищеного середовища досліджують вітчизняні автори: О. Бондарчук, Н. Кириленко, О. Кітова. Витоки особистісної ресурсності та джерела життєстійкості вчителя визначали Ю. Полеєнко, С. Непогодьева. Т. Цюман і Н.

Бойчук розробили кодекс безпечного освітнього середовища. Цікавими є дослідження Т. Водолазської про освітнє середовище, яке, на думку автора, виступає «третім учителем» дитини.

Проте у всій різноманітності підходів проблема педагогічної взаємодії учасників освітнього процесу в умовах надання психосоціальної підтримки школярам вивчена не в повній мірі. Це слугувало вибору теми нашого дослідження: «Психосоціальна підтримка дитини як вияв педагогічної партнерської взаємодії у безпечному середовищі».

Першочерговим завданням педагогічного колективу є створення не тільки фізично, але й емоційно, психологічно захищеного середовища у закладі освіти. Діти повинні отримувати академічні знання, формувати ключові компетентності, а також вчитися долати стреси та їх наслідки, швидко відновлюватися, щоб продовжувати ефективно діяти у різних життєвих ситуаціях. Тому школа повинна стати осередком стабільності, безпеки та захищеності, гарантувати не тільки безперервність навчального процесу, але й надавати психосоціальну підтримку та допомогу дітям у складних ситуаціях.

Термін «психосоціальний» вказує на інтегральне поєднання психологічної та соціальної характеристик особистості та їх взаємовплив. Зокрема психологічна складова пов'язана з емоційними процесами та реакціями, почуттями людини, а соціальна складова – з взаєминами всередині групи (родина, колектив), цінностями, які сповідують її члени, традиціями, що підтримуються на культурному рівні.

Отже, психосоціальна підтримка – це система заходів внутрішньої або зовнішньої допомоги, метою яких є захист або сприяння психосоціальному благополуччю, що пов'язано зі зміцненням чи відновленням витривалості, стійкості та адаптивності як окремих суб'єктів, так і груп загалом.

Психосоціальне благополуччя співвідноситься з позитивним фізичним та психологічним станом людини, за наявності якого вона може долати прояви стресу, швидко відновлюватися та плідно працювати задля особистого розвитку та процвітання свого життя й громади загалом. Складовими благополуччя є група основних потреб: матеріальних, культурних, когнітивних, емоційних, соціальних і духовних - важливих аспектів життя, які впливають на здатність особистості, що зростає і формується, навчатися, спілкуватися та у повній мірі розвивати свій потенціал.

У залежності від освітніх цілей та завдань, ситуацій, що складаються, педагоги повинні забезпечувати можливість формувати ті чи інші аспекти благополуччя. Повноцінно навчатися, розвиватися і активно діяти можливо за умови створення відповідного безпечного оточення, у якому суб'єкти освітнього процесу перебуватимуть у фізично захищеному та емоційно комфортному просторі, де забезпечуються демократичні права і свободи як кожного окремого члена групи, так і групи загалом.

У методичному посібнику «Кодекс безпечного освітнього середовища» зазначається, що безпечне освітнє середовище – це стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, відсутні будь-які прояви насильства, а також дотримано прав і норм

фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу [6, с.10].

Розбудова безпечного середовища школи повинна відбуватися на принципах педагогіки партнерства, які реалізуються через співпрацю та взаємодію між усіма партнерами: педагогами, батьками, учнями, а також між причетними особами, групами впливу, стейкхолдерами.

Партнери в даному контексті — це учасники взаємодії (суб'єкти освітнього процесу), які здатні до діалогу й групового спілкування, до роботи у команді, які є організаторами освітнього процесу і співпрацюють у досягненні поставленої мети [2, с. 37].

Внутрішні стейкхолдери (адміністрація, учителі та їх асистенти, соціальні педагоги, психологи) повинні діяти відповідно до алгоритмів надання психосоціальної підтримки, формувати особисту стресо- та життєстійкість, набувати компетентностей щодо швидкого відновлення психоемоційного балансу учнів та приведення їх у ресурсний стан.

У словнику української мови поняття ресурс тлумачиться як «такий, що відновлюється» [1, с. 65]. У цьому контексті під ресурсним станом слід розуміти відновлення та поповнення фізичних сил, душевної рівноваги і духовного потенціалу усіх учасників освітнього процесу для вирішення подальших життєвих завдань. Розрізняють внутрішні та зовнішні ресурси.

Щодо внутрішніх ресурсів – це здатність чинити опір, емоційна стабільність, атрибутивні тенденції [12, с.219]. Внутрішні ресурси обумовлюються особливостями характеру людини, її навичками та здібностями, здатністю приймати себе, системою життєвих цінностей, установками, особистісним психічним потенціалом. Цікавою є думка німецького філософа Е. Фромма [11] про те, що психологічні ресурси особистості допомагають зберігати душевну рівновагу за складних життєвих обставин. З огляду на це педагоги повинні допомогти вихованцям раціонально використовувати свій внутрішній ресурс, знаходити джерела його поповнення: турбуватися про свій фізичний та психічний стан, раціонально розподіляти час навчання та відпочинку, знаходити справи, що приносять радість і натхнення.

До зовнішніх ресурсів можемо віднести «впровадження та активне використання сучасних педагогічних методів, що ґрунтуються на активній участі й співпраці учнів і педагогів (використання методу «рівний – рівному»; проведення уроків-тренінгів; розгляд та аналіз конкретних життєвих ситуацій; розігрування рольових ігор, інсценізацій; створення та презентація учнівських проектів різного типу тощо» [8, с. 65]. Стабілізації дітей та відновленню психоемоційної стійкості сприяє усе, що наповнює силою та енергією, додає спокою та впевненості: тілесно-орієнтовані та арт-терапевтичні практики, заняття пісочною терапією, когнітивно-поведінкові, ігрові та спортивні вправи.

У організації та практичній реалізації зазначених видів діяльності допомогу можуть надати зовнішні стейкхолдери. У тісній співпраці з адміністрацією закладу зовнішні стейкхолдери (органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські організації, заклади вищої освіти, ІРЦ, психологічні та медичні служби) допомагають здійснювати системні та

послідовні кроки на шляху до створення безпечної школи:

- забезпечують матеріально-технічну базу для функціонування безпечної та підтримуючої освіти;
- сприяють створенню захищеного середовища для навчання;
- ознайомлюють освітян з особливостями надання психологічної допомоги дітям та підтримки їхнього психосоціального благополуччя;
- надають допомогу дітям, які переживають психічні, психосоціальні труднощі та перебувають у складних життєвих ситуаціях;
- формують здоров'язбережувальну компетентність у всіх учасників освітнього процесу [6, с. 388].

У створенні простору безпеки усі зацікавлені сторони повинні орієнтуватися на дотримання ряду принципів:

- цілісність, єдність і впорядкованість предметнопросторового середовища та візуального сприйняття;
- багатофункціональність, гнучкість і мобільність;
- вікової відповідності;
- персоналізованість, наявність особистого простору;
- свободу, відкритість сприйняття, креативність;
- практичність та ергономічність;
- гармонійність і збалансованість;
- соціалізація та співпраця [5].

Для нашого дослідження цікавим є саме принцип співпраці, який передбачає співробітництво, партнерську взаємодію внутрішніх та зовнішніх стейкхолдерів як рівноправних партнерів, коли діяльність одних сприяє успішній практичній реалізації завдань інших учасників освітнього процесу задля спільного досягнення кінцевої мети.

Вважаємо, найповніше зміст поняття «партнерська взаємодія», визначено О. Дубасенюк. На думку автора, це «гуманістично орієнтований педагогічний процес або особистісний контакт суб'єктів освітньо-виховного процесу, що має своїм наслідком взаємні позитивні зміни їх поведінки, діяльності, якостей, відносин, установок»[3, с.2].

Цікавою для нашого дослідження є думка М. Спіхіної, котра розглядає партнерську взаємодію між суб'єктами освітнього процесу як новий тип взаємодії, який ґрунтується на паритетній основі та характеризується загальними цілями, взаємною відповідальністю сторін за результати співпраці, а також особистісним прогресом кожного учасника у процесі спільної діяльності [2, с.37].

За нових умов заклади освіти розширюють свої сфери впливу: не тільки формують компетентності, виховують гармонійно розвинуте молоде покоління, але й забезпечують їх захищеність на усіх рівнях, надають психосоціальну підтримку та допомогу, реабілітацію та оздоровлення. «Таким чином школа відіграє роль каталізатора у створенні захисного середовища, знижуючи ризик заподіяння шкоди дітям, надаючи їм психосоціальну підтримку, яка сприяє життєстійкості» [4, с. 65].

Основними ресурсами життєстійкості школярів виступають

- ✓ контакт з турботливим дорослим;
- ✓ довіра;
- ✓ приємна активність;
- ✓ позитивний контакт з однолітками;
- ✓ почуття контролю над тілом та емоціями;
- ✓ здатність вирішувати конкретні проблеми;
- ✓ позитивне мислення.

Надаючи психосоціальну підтримку школярам, педагог вибудовує довірливе спілкування на основі поваги, емпатії та доброзичливості, враховує вікові та індивідуальні особливості дітей, зважаючи на психоемоційний стан вихованців, надає їм взаємодію підтримки через техніки управління стресом, вправи на зняття напруги та стабілізацію свого стану, через проєктну діяльність, ігрові активності, а також впливає на формування проактивної та відповідальної поведінки учнів.

Учитель спонукає дитину приймати самостійні рішення щодо організації власної діяльності, стимулює проявляти такі якості як наполегливість, цілеспрямованість, активність, здатність до самоконтролю.

За результатами досліджень зарубіжних науковців (Chang L., Gilman R., Rigby B., Suldo S.) було виявлено, що учні, які відзначаються високими комунікативними характеристиками, емоційною стійкістю, мають багато друзів і зазвичай добре навчаються, легше долають стресові стани та швидше повертаються у ресурсний стан [9, 10, 13, 14].

Можна підсумувати, що рівень життєстійкості залежить від характеру дитини, здатності досягати результату як у навчальній діяльності, так і в інших сферах, від почуття гумору та оптимізму, які теж впливають на розвиток навички стресостійкості. «Особистісний потенціал психологічного благополуччя істотно залежить від життєвих обставин, зокрема рівня соціальної підтримки» [10, с.6], яку дитина отримує від ресурсного дорослого, що заходиться поруч. Турботливий учитель демонструє чіткий алгоритм дій у стресових ситуаціях, транслює врівноваженість, стійкість та впевненість і своїм особистим спокоєм вселяє віру в дітей, що освітнє середовище школи безпечне.

Експертиза безпечного освітнього середовища здійснюється на основі діагностики за певними показниками:

- система цінностей та соціальних норм
- регламентовані правила поведінки
- наявні традиції
- стиль управлінської діяльності
- ступінь задоволеності відповідними умовами усіх суб'єктів освітньої діяльності.

Отже, рівень психосоціальної підтримки у закладі освіти знаходиться у прямій залежності від стилю керівництва та системи управління, атмосфери, яку формує педагогічний колектив, клімату, який створюють усі працівники, від наявності у педагогів відповідних знань з психосоціальної підтримки та готовності і зацікавленості колективу формувати безпечне освітнє середовище,

а також від особистісних характеристик дитини. Заклад освіти стає важливим осередком безперервної допомоги та підтримки учнів, створюючи не тільки академічний освітній простір, а розширюючи його до здоров'язбережувального, захищеного та безпечного.

За сприяння школи вибудовується конструктивна партнерська взаємодія між родиною та громадою у справі надання дієвої підтримки та психосоціальної допомоги дітям.

Література

1. Етимологічний словник української мови / уклад. Г. П. Півторак та ін., Київ: Наукова думка 2012. Т. 6, С. 568 – 65.

2. Єпіхіна М. Сутність та структура готовності майбутнього вчителя до партнерської взаємодії в початковій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, (38 (2) 2022, 36-43с. 1. (с. 37)
<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2022.386> (дата звернення 06.05.2023)

3. Дубасенюк О.А. Партнерська взаємодія як базова складова комунікативної компетентності майбутніх педагогів в умовах магістратури // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: педагогічні науки, 1 (349) 2022, лютий. Ч. II. С.17-24.

4. Каменчук Т.Д., Жук Т.В. Психологічне благополуччя учнів як основа освітнього процесу: з досвіду фінської асоціації психічного здоров'я. The process and dynamics of the scientific path: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), September 17, 2021. Athens, Hellenic Republic: European Scientific Platform. S.65.

5. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформ. посіб., 2019. с.255.

URL:https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiypros_tir.pdf (дата звернення 06.05.2023)

6. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ. 2018. 56 с.

7. Юхимчук Т.І. Використання технології розвитку креативного мислення на уроках «Основ здоров'я». Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: зб. матеріалів. XVI Всеукр. наук.-практ. Конф. Київ, 25-26 квіт.2013р. К.: Вид-во Європейського університету, 2013. Т. 2. С. 65–68.

8. Chang, L. Life satisfaction, self-concept, and family relations in Chinese adolescents and children / *International Journal of Behavioral Development*, 2003. Vol.27, P. 182-189.

9. Gilman, R. Characteristics of adolescents who report very high life satisfaction / *Journal of Youth and Adolescence*, 2006. Vol.35. P. 311-319.

10. Fromm E. The Heart of Man, its genius for good and evil / пер. В. А. Зака. М.: АСТ, Астрель, 2010. 256 с.

11. Lazarus R. S., Launier R. Stressbezogene transaktionen zwischen PERSON UND Umwelt. In R. Nitsch (Hrsg.). Stress: Theorien, untersuchungen, Massnahmen.

Bern: Huber, 1981.S.213-259.

12. Rigby, B. T. Do causal attributions mediate the relationship between personality characteristics and life satisfaction in adolescence? / *Psychology in the Schools*, 2005. Vol.42. P. 91-99.

13. Suldo, S. M. A social-cognitivebehavioral model of academic predictors of adolescents' life satisfaction / *School Psychology Quarterly*, 2008. Vol.23. P. 56-69.

Abstract. *The role of the educational institution in the organization of psychosocial support for the restoration of the well-being of all participants in the educational process and the formation of children's resilience is determined. The determining factors for the safe development and growth of schoolchildren are specified. The types of pedagogical interactions between internal and external partners on the way to creating a safe educational institution are characterized.*

Keywords: *psychosocial support, well-being, sustainability, safe environment, partner interaction, partners, stakeholders, resources.*

УДК 159.9

**SPECIFICITY OF PERSONAL PREPARATION OF FUTURE
PSYCHOLOGISTS****СПЕЦИФІКА ОСОБИСТІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ****Horetska O.V. / Горецька О.В.***PhD in psychology, as.prof. / к. психол. н., доц.*

ORCID ID: 0000-0003-2626-885X

Mogukalo V.A. / Могукало В.А.*student / студент**Berdyansk State Pedagogical University,**4, Schmidta St., Berdyansk, 71100**Temporarily moved to: 66, Zhukovs`ki St., Zaporizhzhia, Ukraine,**Бердянський державний педагогічний університет, Бердянськ, Шмідта, 4, 71100**Тимчасово переміщений: Запоріжжя, Жукова 66, Україна*

Анотація. Стаття присвячена проблемі розвитку особистісних якостей майбутніх психологів. Доведено, що у процесі навчання та професійної підготовки майбутніх психологів формується комплекс якостей, які є необхідними для виконання професійних обов'язків, які умовно поділено на три блоки: когнітивно-рефлексивний (інтелект, індивідуальний стиль мислення, інтуїція, рефлексія); морально-етичний блок (емпатійність, сензитивність, альтруїзм, моральність, відповідальність); комунікативно-афіліативний блок (комунікативність, афіліативність, компетентність, самореалізація, самовдосконалення).

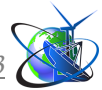
Емпірично досліджено рівень сформованості особистісних якостей як складової професіоналізму майбутніх психологів. Результати дослідження вказують на те, що формування індивідуального стилю діяльності та професійної компетентності психологів є складним процесом, який залежить від свідомого підходу до процесу навчання та особистісного розвитку та самовдосконалення. Врахування рівнів сформованості професійно орієнтованих особистісних якостей дозволяє розробляти індивідуальні підходи до підготовки психологів та підвищувати їхню професійну компетентність.

Ключові слова: особистісні якості, професіоналізм, професійна діяльність психолога, професійно орієнтовані особистісні якості майбутнього психолога, готовність психолога до професійної діяльності, самовдосконалення

Вступ.

Особистісні якості психолога мають визначальне значення для його успіху у професійній діяльності, ефективної взаємодії з клієнтами та розвитку професійної компетентності.

Найважливішим завданням фахової підготовки майбутнього психолога як професіонала є становлення його особистісного «Я», – формування у здобувачів вищої освіти професійно значущих якостей особистості, гуманістичної спрямованості, комунікативної майстерності, здатності до професійної ідентифікації, що є передумовою ефективного здійснення професійних функцій. У зв'язку з цим, виникає потреба у вивченні процесу формування особистісних якостей майбутніх психологів та їх розвитку протягом навчання у закладах вищої освіти. Даний досвід може допомогти розкрити спектр якостей, які є найбільш важливими для успішної психологічної практики та шляхів їх розвитку протягом навчання.

Основний текст.

Здійснений нами перегляд літературних джерел свідчить про ґрунтовний аналіз феномену особистості психолога як відкритої психологічної системи, здатної до саморегуляції та самореалізації в умовах набуття професійного досвіду. Науковцями розглядаються питання особистісної складової і показників професіоналізму психолога (В. Бондар, А. Деркач, Л. Долинська, І. Булах, О. Бондаренко, Н. Пророк, В. Семиченко, С. Ставицька та інші); готовності психолога до професійної діяльності (І. Зимня, Є. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова та інші); системи зв'язку теоретичних знань із їхнім застосуванням у психологічній практиці (Е. Зеєр, Л. Карамушка, С. Максименко, В. Панок, Ю. Приходько, Т. Титаренко, Ю. Швалб та інші). Акцентовано увагу на рівні особистісної підготовки, класифікації особистісних якостей психолога (Ж. Вірна, О. Дубовик, М. Д'яченко, Н. Пов'якель, О. Романенко, Л. Терлецька, Л. Фомічова, Н. Чепелева, В. Юрченко та інші), оскільки вони пов'язані зі специфікою навчання у закладах вищої освіти та характеризуються тривалим періодом формування.

Отже, хоча вказана проблема досить глибоко досліджена у сучасній психологічній літературі, проте вона не втрачає актуальності, оскільки досягнути ефективності практичної діяльності можливо тільки у випадку усвідомленого бачення себе професіоналом, цілісною особистістю.

На думку А. Фурмана, майбутні психологи мають великий потенціал для розвитку своєї особистості. Уявлення про майбутнього психолога включає як особистісні якості, так і професійні характеристики, які визначаються змістом та специфікою психологічної практики, що є особливим видом професійної діяльності [3].

Особистісні якості – це стійкі риси характеру, які впливають на поведінку та сприйняття світу, формують психологічну стійкість та впливають на життєдіяльність людини [1].

Для майбутнього психолога особистісні якості мають особливе значення, оскільки в подальшому допоможуть ефективно надавати психологічну допомогу клієнтами, розуміти їхні проблеми та потреби, знаходити шляхи їх вирішення.

У своєму дисертаційному дослідженні О. Дубовик розглядає поняття «професійно-орієнтовані особистісні якості психолога», яке розуміє як інтегральні психологічні характеристики індивіда, що впливають на ефективність засвоєння та здійснення навчально-професійної діяльності та сприяють досягненню успіху і професіоналізму у професії [2]. Авторка розробила модель симптомокомплексів, кожен з яких містить у собі індивідуальні особистісні якості, важливі для успішного становлення майбутнього психолога.

Розглянемо детальніше компоненти кожного із представлених груп професійно важливих особистісних якостей майбутніх психологів, тому що емпірично досліджувати наявність особистісних якостей у здобувачів вищої освіти будемо саме за цими симптомокомплексами.

До когнітивно-рефлексивного симптомокомплексу О. Дубовик відносить [2]:

1) високий рівень інтелекту, який допомагає психологу аналізувати якості особистості, долати професійні та особистісні установки, розуміти поведінку клієнта, розв'язувати різноманітні психологічні ситуації різного рівня складності, використовуючи усі можливості інтелектуальної сфери: концентрацію уваги, логіку мислення, мисленнєвий аналіз та синтез, спостережливість, пам'ять тощо;

2) індивідуальний стиль мислення, що характеризується здатністю психолога ставити перед собою певні завдання, самостійно розв'язувати їх, творчо підходити до пізнання дійсності, знаходити нові, власні шляхи та способи розв'язання поставлених задач;

3) розумова самостійність яка сприяє здатності зосереджуватися; виділяти об'єкт сприймання, орієнтуватися у ситуації, бачити проблему, ставити запитання, оцінювати й прогнозувати результат; ставити і досягати поставленої мети; планувати, організовувати та регулювати свою професійну діяльність;

4) інтуїція як особливий механізм підсвідомого розв'язання завдань у тісному взаємозв'язку з уявою, що сприяє величезній концентрації зусиль психолога на певній проблемі, мобілізації його можливостей та, як наслідок, раптовому та, разом з тим, закономірному вирішенню завдання;

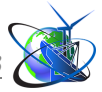
5) рефлексія як можливість самокритично відстежувати план власного життя, усвідомлювати, як людину сприймають її співрозмовники, сприймати та розуміти власні риси характеру, особистісні якості, індивідуально-типологічні можливості і обмеження, зважувати власні домагання; розуміти, приймати рішення, глибоко розуміти моральні та аморальні аспекти власних комунікативних дій; спрямованість постійно займатися самоспостереженням і самоаналізом.

Морально-етичний симптомокомплекс включає в себе:

1) емпатійність – здатність психолога розуміти іншу людину шляхом емоційного втручання в її переживання; тотально відчувати внутрішній світ клієнта, налаштовуватися на нього, уявляти себе в позиції іншого, вдало прогнозувати його реакції, прилаштовуючись до майбутніх оцінок та вимог (що є основою соціально-психологічної компетентності); співчувати, розуміти почуття іншої людини, надавати їй моральну підтримку, емоційно реагувати на переживання іншого та подумки переносити себе в думки, почуття та поведінку іншого; використовувати засоби взаємодії, які полегшують страждання іншої людини, що є основою надання ефективної психологічної допомоги;

2) сенситивність – здатність адекватно сприймати вимоги ситуації у контексті прийняття відповідних рішень, отримувати позитивні емоції, радість від взаємодії з іншими; вміння розуміти і сприймати особливості поведінки іншої людини, що дає можливість прогнозувати її, здатність звертати увагу на поведінку, мовлення та зовнішність інших людей; здатність до чутливості, розрізняти і реагувати на зовнішні подразники;

3) альтруїзм психолога, що сприяє визнанню пріоритету інтересів інших людей та проявляється у милосерді, безкорисливій турботі, самозреченні

особистості по відношенню до іншої людини чи групи;

4) моральність як складова особистісної зрілості характеризується само детермінацією, дає людині моральні орієнтири і сприяє здатності у кризових ситуаціях обирати моральні цінності як пріоритетні; сприяє відповідальній побудові психологом власного життя згідно з моральними принципами та особистою місією;

5) відповідальність психолога передбачає його здатність до володіння інтернальним локусом контролю, взяття відповідальності за свої професійні дії, слова в ситуаціях роботи з клієнтами, визнання себе автором власної психологічної діяльності, здатність самостійно проаналізувати та вдосконалити власний професіоналізм;

6) конгруентність психолога проявляється в усвідомленні своїх реальних і актуальних проблем, потреб, емоцій, переживань, почуттів, їх подальше озвучування і вираження тими способами, які не обмежують оточуючих людей, відповідність поведінки внутрішньому світу з орієнтиром на моральні цінності [2].

Третій, комунікативно-афіліативний симптомокомплекс включає:

1) афіліативність виражається у потребі контактувати з людьми, бути членом групи, налагодити добрі, емоційно позитивні, взаємно привітливих взаєностосунки з людьми, надавати і приймати допомогу, прагненні близькості, саморозкритті індивіду у соціумі, що сприяє формуванню довірливих, відкритих взаєностосунків між психологом і клієнтом, які ґрунтуються на симпатіях і взаємодопомозі;

2) комунікативність – це інтегративна властивість особистості, яка складається з рефлексивності, професійної компетентності, децентрованості мислення, високої чуйності, позитивного емоційного ставлення до почуттів інших, тактовності, щирість і відвертість у проявах власних почуттів, здатності до саморегулювання власних дій, відповідальності, впевненості, культури слухання співрозмовника та здатності підпорядковувати поведінку суспільно-прийнятним правилам спілкування, що сприяє налагодженню ефективної контактної взаємодії з клієнтами та колегами;

3) самоконтроль і саморегуляції важливі складові професійності психолога, що дають можливість керувати власними психічними станами та емоційними реакціями, ставити цілі, планувати їх досягнення та приймати відповідні рішення, займатися самокоригуванням освіти;

4) потреба у саморозвитку, самореалізації і самовдосконаленості зумовлює прагнення психолога до становлення як особистості і як професіонала, підвищує його майстерність, сприяє адекватному сприйняттю себе, своїх можливостей, особистісних якостей, здібностей, що дає можливість допомогти клієнтові знайти правильне рішення та самому працювати над собою, вдосконалюватися, формувати свою життєву позицію, виявляти свої недоліки та коригувати їх;

5) особистісна компетентність як володіння інструментами особистісного саморозвитку і самовираження та засобами протидії професійним деформаціям [2].

Як бачимо, ефективність діяльності психолога залежить від складної системи його спеціальних здатностей, які, задля становлення майбутнього психолога як професіонала, потребують розвитку протягом навчання у закладах вищої освіти.

До розглянутої моделі особистості психолога хочемо додати ще деякі аспекти вивчення цієї проблеми.

Так, Л. Хоружа зосереджує увагу на етико-педагогічних аспектах роботи психолога, розглядаючи особистість психолога як носія морально-етичних цінностей. Авторка підкреслює, що розвиток здатності практичного психолога конструктивно аналізувати поведінку та вчинки інших людей є надзвичайно важливим [7].

І. Вачков описав наступні персональні характеристики, необхідні для ефективної роботи практичного психолога: високий інтелектуальний рівень; зосередженість на клієнті, бажання та здатність допомогти йому; відкритість, гнучкість та терпимість; емпатія, сприйнятливність та здатність створювати емоційний комфорт; автентичність у поведінці, тобто здатність передати групі свої справжні емоції та переживання; ентузіазм та оптимізм, віра в можливості клієнта до зміни та розвитку; стійкість, толерантність до різних труднощів та високий рівень саморегуляції; впевненість у собі, адекватна самооцінка та розуміння потреб та мотивації [4].

Згідно з більшістю дослідників, успішна професійна діяльність психолога залежить від комплексу різних якостей, які взаємопов'язані та взаємозалежні.

У своїх дослідженнях Р. Овчарова звертає увагу на показники, які несумісні з професійною діяльністю психолога, зокрема: незрілість особистості, обмежена сила волі, недостатній інтелектуальний потенціал, нестача емпатії, залежність від зовнішньої думки, нездатність до розв'язання власних проблем, надмірна затримка реакції, недостатня організованість, слабка стійкість до стресу, потреба у надмірному заохоченні, низька самооцінка, високий рівень тривоги та відчуття провини [2].

Таким чином, існує багато підходів до розуміння образу особистості психолога та особистісних якостей, якими він має володіти.

Саме тому, першочерговим завданням у підготовці студентів-психологів є створення умов для професійного становлення майбутніх фахівців, зокрема розвиток їх професійно важливих особистісних якостей та професійної самосвідомості.

Треба розуміти, що процес формування особистості майбутнього психолога є складним та довготривалим. Тому, однією з ключових складових цього процесу є власна психологічна готовність до професійної діяльності. Також важливо зазначити, що динаміка формування професійно важливих якостей може залежати від різних чинників, таких як особистісні особливості студента, методи навчання та тренування в умовах практичних занять та стажувань. Тому, для ефективного формування професійних якостей у майбутніх психологів, важливо враховувати ці чинники та використовувати різноманітні методи та підходи в навчанні та практичній підготовці [6].

Отже, формування особистості майбутнього психолога передбачає комплексний підхід, що включає в себе розвиток професійних знань та навичок, соціальної та емоційної компетентності, а також розвиток особистісних якостей. Все це дозволяє створити професіонала, який здатен надати якісну психологічну допомогу своїм клієнтам.

Метою нашого емпіричного дослідження було вивчення особливостей сформованості та прояву особистісних якостей майбутніх психологів. При доборі методик емпіричного дослідження ми спиралися на праці О. Дубовик, яка усі індивідуально-особистісні якості, необхідні для майбутнього психолога об'єднала у три симптомокомплекси: когнітивно-рефлексивний, морально-етичний та комунікативно-афіліативний [2]. У дослідженні брали участь 80 здобувачів вищої освіти 1-4 курсів спеціальності 053 Психологія (денної та заочної форм навчання) Бердянський державний педагогічний університет.

Отож, для вивчення особливостей **когнітивно-рефлексивного блоку** особистісних якостей майбутніх психологів, який включає в себе інтелект, індивідуальний стиль мислення, самостійність, інтуїцію та рефлексію, було застосовано наступні методики: методика вивчення рефлексивності (А. Карпов, В. Пономарьов) та тест «Діагностика креативного потенціалу та креативності» (С. Медник).

Для вивчення особливостей **морально-етичного блоку** особистісних якостей майбутніх психологів як складових професіоналізму (до нього входить емпатія, сензитивність, альтруїзм, моральність та відповідальність) використовувалися наступні методики: методика «Діагностика рівня емпатії» (В. Бойко) та опитувальник особистісної зрілості О. Штепи.

Дослідження особливостей **комунікативно-афіліативного блоку** (афіліативність, комунікативність, компетентність, потреба у саморозвитку, самореалізації, самовдосконаленні) здійснювалося за допомогою методик: методика «КОС-2 (комунікативні та організаторські здібності)» (Б. Федоришин, О. Синявський) та опитувальник діагностики самоактуалізації особистості «САМОАЛ» (Е. Шостром, адаптація А. Лазукін, Н. Калина).

Узагальнені результати за трьома блоками презентовано на рисунку 1.

Як бачимо з результатів дослідження, найкраще у майбутніх психологів розвинений морально-етичний блок особистісних якостей (65%). Слідом за ним йде блок комунікативно-афіліативних – (60%). А ось когнітивно-рефлексивний блок потребує удосконалення (переважає середній рівень – 42,5%).

Разом з тим, майже для чверті респондентів властиві низькі показники по кожному із блоків. На це слід звернути увагу, адже низький рівень сформованості професійно важливих особистісних якостей може призвести до професійної непридатності майбутніх психологів.

Зважаючи на отримані результати теоретичного та емпіричного етапів дослідження, можемо охарактеризувати профілі майбутніх психологів за рівнем сформованості у них зазначених блоків особистісних якостей. Так, здобувачі вищої освіти спеціальності 053 Психологія, які проявляли високий рівень за когнітивно-рефлексивним показником, становили 36,25%, за морально-етичним – 65%, а за комунікативно-афіліативним – 60%. Вони мають відносно високий

рівень інтелектуального розвитку, швидкість мисленнєвих операцій та розумових дій, індивідуальний стиль мислення (гнучкість, глибина, ширина, критичність), креативний потенціал, рефлексивність, високий рівень сформованості навичок самостійної роботи, саморозвитку і самоконтролю, що сприяє творчій самостійній діяльності. Вони проявляють сформованість морально-етичної відповідальності, лишаються стійкими у стресових ситуаціях, проявляють виразні уявлення та стійкі про власне «Я», сензитивність, емпатійність, товариськість та контактність. Вони здатні до контролю власних дій у професійній взаємодії, адекватно оцінюють рівень підготовленості до виконання професійних обов'язків, коректні.

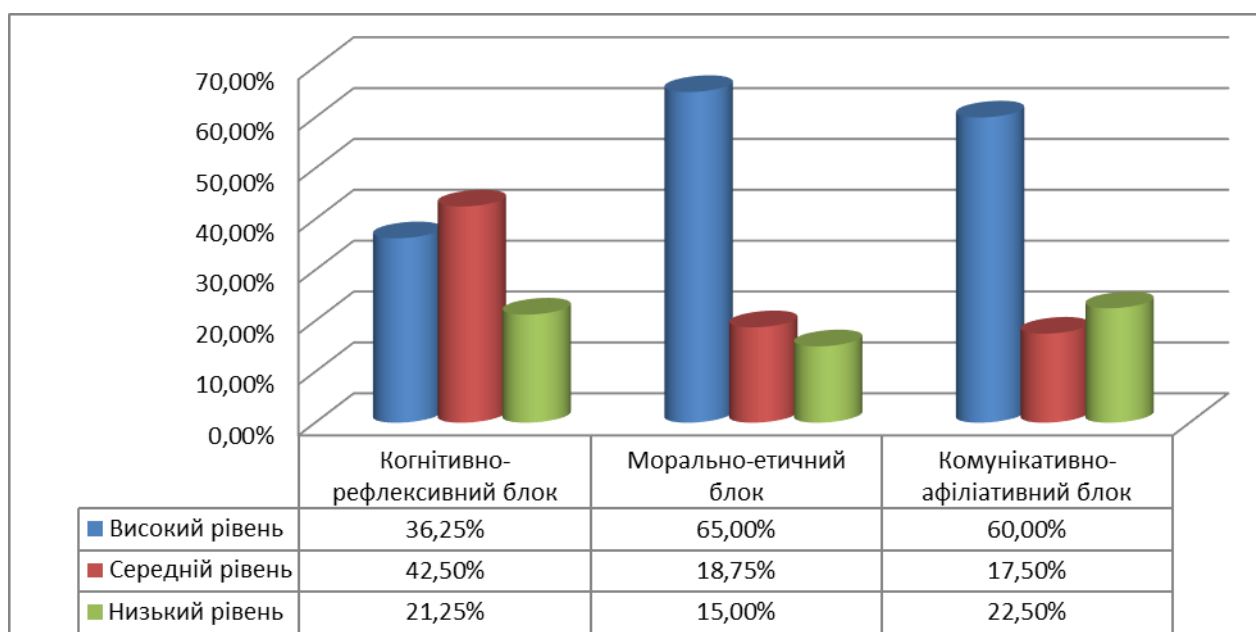

Рис. 1 – Показники сформованості особистісних якостей майбутніх психологів

Здобувачі, що мають середній рівень проявів ознак за когнітивно-рефлексивним показником, складають 42,5% від загальної кількості респондентів, морально-етичним – 18,75%, а комунікативно-афіліативним – 17,5%. Такі студенти мають здатність до аналітичного мислення, але при цьому їхній інтелектуальний розвиток може бути ще не на достатньо високому рівні. Вони володіють деякою стійкістю в практичній діяльності, але можуть потребувати більшої допомоги в організації своєї роботи. Їхні морально-етичні показники ще не до кінця сформовані, що може впливати на їхню професійну поведінку в майбутньому. У комунікативній сфері вони можуть відчувати складнощі у встановленні контактів з людьми, а також можуть мати проблеми зі спілкуванням у колективі.

Низький рівень проявів особистісних якостей за когнітивно-рефлексивним показником виявлено у 21,25% майбутніх психологів, морально-етичним – у 15%, а комунікативно-афіліативним – у 22,5%. Такі студенти можуть відчувати труднощі у вирішенні складних завдань, а також можуть потребувати додаткової підтримки в освітньому процесі. Їхні морально-етичні показники не

досягнули достатньої сформованості, що може вплинути на їхню майбутню професійну поведінку. У комунікативній сфері вони можуть відчувати складнощі у встановленні контактів з людьми та взаємодії з ними.

Було встановлено, що поєднання комунікативних рис та якостей, які пов'язані з регулюванням власної поведінки, є найбільш значущим для успішної професійної діяльності. Результати емпіричного дослідження показали, що більшості майбутніх психологів притаманний високий рівень сформованості професійно важливих особистісних якостей. Проте, майже чверть респондентів мають недостатню здатність до професійної рефлексії та усвідомлення значущості майбутньої професії, емоційну нестійкість, консервативність та низькі показники комунікативних та організаторських здібностей. А отже, такі фахівці в подальшому стають некомпетентними і не здатні ефективно та екологічно надавати психологічну допомогу.

Тому, постає важливе завдання розробки ефективної корекційно-розвивальної програми розвитку професійно важливих особистісних якостей майбутніх психологів, яка допоможе усунути виявлені прогалини та сприятиме гармонійному розвитку особистості майбутніх фахівців у сфері психологічної допомоги.

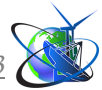
Висновки.

Розвиток особистісних якостей є невід'ємною складовою професійного розвитку майбутніх психологів. Розуміння сутності та значення цих якостей допоможе майбутнім психологам краще зорієнтуватися в своїй професійній діяльності, а також усвідомити важливість їх розвитку задля особистісного зростання та самовдосконалення.

Формування особистості майбутнього психолога є складним та багатоаспектним процесом, який потребує комплексного підходу та використання різних методів і засобів. Результати дослідження можуть бути корисні для викладачів та здобувачів психологічних спеціальностей, оскільки вони дозволяють краще зрозуміти процес формування особистісних якостей майбутніх психологів. Це може бути використано для розробки психологічних програм, спрямованих на формування необхідних особистісних якостей у здобувачів вищої освіти для підвищення якості їх професійної підготовки та ефективної роботи з клієнтами.

Література:

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. К., 2003. 208 с.
2. Дубовик О. М. Особливості професійно орієнтованих особистісних якостей майбутнього психолога спеціальних закладів освіти : дис...канд.психол.н. :19.00.08. К. : Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. 216 с.
3. Євдокимова Н. О. Особистісно-професійний розвиток студентів у системі вищої технічної освіти та його етапи. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Харків:, 2009. Вип. 842.

C. 107–116.

4. Кісарчук З. Г. Проблема професійної підготовки психологів-консультантів та психотерапевтів. *Психологічній службі системи освіти України 10 років: здобутки, проблеми і перспективи*. К., 2002. С. 176–177.

5. Метельська Н. Й. Розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів як чинник формування їх професійної самосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Випуск 3. Том 2. 2017. С. 58–62.

6. Приходько Ю. О. Особистісні якості психолога як чинник його професійності. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*. Випуск 10. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. С. 122–125.

7. Хоружа Л. Л. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2008. 96 с

Abstract: *The article addresses the issue of developing personal qualities in future psychologists. It has been proven that during the process of education and professional training, a complex of qualities necessary for fulfilling professional responsibilities is formed among future psychologists. These qualities are conventionally divided into three blocks: cognitive-reflexive block (intelligence, individual thinking style, intuition, reflection); moral-ethical block (empathy, sensitivity, altruism, morality, responsibility); communicative-affiliative block (communicativeness, affiliativeness, competence, self-realization, self-improvement).*

Empirically, the level of development of personal qualities has been determined as an integral component of the professionalism of future psychologists. The research findings indicate that the formation of an individual style of work and professional competence among psychologists is a complex process that depends on a conscious approach to the learning process and personal growth and self-improvement. Taking into account the levels of development of professionally oriented personal qualities allows for the development of individual approaches to the training of psychologists and enhances their professional competence.

Keywords: *personal qualities, professionalism, professional activity of a psychologist, professionally oriented personal qualities of future psychologists, readiness for professional activity, self-improvement.*

Стаття відправлена: 16.06.2023 р.

© Горецька О.В.

© Могукало В.А.

УДК. 159.92

PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES OF A FUTURE MEDICAL PSYCHOLOGIST AS A CONDITION FOR THEIR PROFESSIONAL SUCCESS**ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ МАЙБУТНЬОГО МЕДИЧНОГО ПСИХОЛОГА ЯК УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ****Borysiuk A. S. / Борисюк А. С.***d.ps. s., prof. / д.пс.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-6618-221X

*Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, Teatralnaya Square, 2, 58002**Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, Театральна пл., 2, 58002*

Abstract. *The purpose of the study is to summarize and supplement the data on the key professional qualities of future medical psychologists and the peculiarities of their formation during professional education. It is noted that a high level of development of professionally significant qualities of a future medical psychologist and the formation of professional competence are decisive factors for professional success. One of the conditions for the effective organization of the educational process in higher education institutions and the quality preparation of future professionals is a clear understanding of the general and specific requirements imposed by the profession on individuals, including the necessary knowledge, skills, abilities, professional and personal qualities. This proposed article provides an analysis of the requirements for professional training, identifies approaches to the professionally significant qualities of future specialists, and emphasizes the need for their formation during professional preparation. It is argued that the effectiveness of providing medical-psychological assistance to patients largely depends on the level of professional suitability and qualification of the psychologist, as well as the level of development of professionally significant qualities. Knowledge of the requirements for professionally significant qualities of specialists, understanding their psychological structure and motivational characteristics, will contribute to the improvement of the level of professional training for future medical psychologists. The professionally significant qualities of a physician and those of a psychologist should be harmoniously combined. In order to prepare highly qualified specialists of a new type, combining both professions, organizers of student education in higher education institutions need to identify the most important qualities of both a physician and a psychologist, which would occupy a proper place in the professional profile and curriculum of future professionals.*

Keywords: *medical psychologist, physician, professional qualities, professional competence***Introduction**

The focus of modern educational reforms on psychologization necessitates the justification of new approaches to the training of professionals who would combine deep theoretical knowledge with thorough practical preparation. The adoption of the biopsychosocial concept necessitates the collaborative interaction of physicians, psychologists, and social workers. The growing understanding of psychological and social aspects of most somatic disorders highlights the need to define the main models of interaction among these professionals, which would contribute to the effectiveness of psychotherapeutic, psychological, clinical, and social assistance to patients. The effectiveness of fulfilling the social demand for the professional's work serves as one of the criteria for the effectiveness of their work and significantly influences the assessment of their performance. It is known that the productivity of professional activity largely depends on the organization of professional training.

Currently, there is a shift from a focus on knowledge to a focus on developing the abilities and readiness of future professionals to effectively and independently solve professional tasks in various situations within the framework of implementing a competency-based approach.

Analysis of Recent Research and Publications

The analysis of literary sources has shown that the issue of professional qualities of a specialist has been relevant in different historical periods. We have summarized the achievements of scientists and identified the main approaches. Philosophers emphasize moral and ethical qualities, while clinicians highlight moral, communicative, and intellectual qualities as the most important. Representatives of the psychotherapeutic approach emphasize the need for elements of psychotherapy, the ability to identify and take into account the patient's mental state, persuasion skills, empathy, and more. Scholars of the psychosomatic approach emphasize communicative, regulatory, and cognitive qualities. Representatives of the socio-psychological approach analyze dialogical skills, communicability, empathy, productivity in establishing and maintaining contacts, confidence, emotional balance, independence, sociability, persuasive abilities, and more. The acmeological approach considers professional qualities in the context of regularities and factors that contribute to higher achievements in any field of activity.

A review of scientific works indicates that the development of a student's personality as a future specialist occurs through several directions: the development of necessary professional abilities, the improvement and «professionalization» of mental processes and experience, the increase in the sense of duty and responsibility for the success of professional activities, the delineation of the student's individuality, the formation of professionally significant qualities, the increased emphasis on self-education in the formation of qualities and necessary experience for the future specialist, and the growth of professional independence and readiness for future practical work.

Psychological properties of a subject engaged in professional activities largely determine their potential to demonstrate themselves as a high-level expert. For this purpose, there needs to be a correspondence between the psychological properties of the subject and the socio-psychological type that corresponds to their professional activity in the occupational space. This is particularly important for polymorphic professions that involve multiple types of activities, each requiring the presence of specific socio-psychological qualities in the subject [2]. Considering the humanistic orientation of the modern educational paradigm, the task is to create conditions within the higher education space where, while acquiring knowledge related to the chosen specialty, the subject is provided with information about their personal qualities and is given the opportunity to obtain the necessary foundation for further successful activity in the direction that best corresponds to their personal characteristics and qualities.

The aim of the research is to summarize and supplement the data on the core professional qualities of a student in medical psychology and the characteristics of their development in the process of professional education.

The research **methods** include analysis and synthesis of scientific literature, as

well as the systematization and generalization of studies.

Presentation of the main provisions

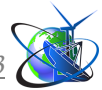
The implementation of modern technologies in the process of professional training poses new challenges for educational institutions. The relevance of professional training for students, future medical psychologists, is primarily determined by societal demand. What personal and professional qualities should a future professional possess? What characteristics should the system of professional relationships correspond to? What is the foundation of the future professional's expertise? The answers to these questions should be sought in the development of fundamentally new approaches to the professional training of students.

Every profession (specialty) is characterized by its specific types of activities. Defining these types of activities and correlating them with the corresponding socio-psychological traits that should be inherent in a professional to achieve success and a sense of comfort in the professional environment is an essential component of the personality development-oriented educational model. It is a task that needs to be addressed within the educational space. Timely provision of information to students about their psychological traits, including predicting their success in specific types of activities related to their chosen profession, contributes to the humanization of the educational space, the orientation of the learning process towards the individual student, and granting them the right to independently make informed decisions regarding the further development of certain psychological traits and the continuation of mastering their chosen profession with a focus on the relevant types of professional activities [2].

Despite the widespread implementation of material and technical resources aimed at improving medical care, the prestige and authority of a physician primarily depend on their professional training. It is known that the increasing role of instrumental and applied research methods can lead to the dehumanization of medicine. A physician is called upon to humanize the therapeutic process while maintaining clinical reasoning. Humanism in the practice of a physician encompasses their humane goals and content, as well as humane ways of interacting with patients, based on an orientation towards subject-subject relationships with the sick. Analyzing a series of studies allows identifying the fundamental principles of building subject-subject relationships between physicians and patients, including the principle of dialogue in interaction, which primarily involves transforming the doctor's dominance into a position of equal partnership; the principle of problem-solving, reflecting changes in roles and functions during the interaction; the principle of individualization, based on the study of the patient's personality; the principle of cooperation and stimulating the patient's subjectivity, and more.

The modern educational paradigm, oriented towards humanistic values, relies on a personality development-oriented educational model. This model entails providing students not only with relevant specialized knowledge, skills, and competencies but also with an awareness of and development of personal qualities that can contribute to their success and career growth in the professional environment.

Compared to other professions, the work of a medical psychologist is specific both in terms of its subject matter – the individuality of a person – and the fact that

the professional themselves always act as an individual in their professional activities. This gives rise to a number of tasks related to the training of the specialist and the requirements placed on them as a professional and as a person. A physician-psychologist must remember that in the process of interacting with a patient, they are dealing not with the illness itself, but with its reflection in the patient's psyche. The causes of illness, especially those related to stressful situations and mental overload, cannot be understood without delving into the patient's inner world. In the course of their professional activities, the specialist encounters various life positions of the patients and engages in complex psychoemotional interactions with them. They have to solve numerous diagnostic and strategic tasks that require deep professional knowledge, independence, critical thinking, and the ability to anticipate the consequences of their actions. The ability to combine theoretical analysis of a problem with its optimal resolution, possess an innovative style of activity, and conduct diagnostics at an appropriate professional level, taking into account the patient's temperament and character traits, are important components of professional practice.

The complexity of the work lies in the need for constant professional reflection during interactions with the patient and the corresponding requirement for continuous tension that demands precision in professional influence to provide effective assistance. In this process, the specialist must not only solve the problem but also discover new possibilities within the individual that will enable them to independently navigate similar situations in the future. Such an approach requires not only high professional training but also places special demands on the level of personal development of the professional, allowing them to understand the full responsibility of their work, the subject of their research, the complexity of influencing the individuality of a person, and the impossibility of considering it within the confines of a single concept. Therefore, alongside the professional training of the future physician, a process of personal growth and the formation of professionally significant qualities must take place. This will enable them, while drawing on established approaches, to create and develop their own concept of medical-psychological assistance and their own way of thinking that they desire and are capable of refining while providing help and support to the patient. In this regard, the problem of forming professionally significant qualities of the specialist in the process of professional training becomes of utmost importance as a component of professional competence [3].

Conclusions and prospects for further research in this direction

A true expert in their field should possess skills of self-development, expanding their horizons, developing professional qualities, and enhancing professional mastery. They should be capable of acquiring new progressive technologies and assimilating and implementing scientific and cultural achievements of world civilization in their professional activities. Assistance in acquiring necessary knowledge, skills, and abilities, as well as in the formation and development of professionally significant qualities, can be provided through effective organization of professional training for future specialists in higher education institutions.

The task of higher education is to prepare competitive professionals capable of thinking creatively and making the right decisions in various professional situations, and undoubtedly, to have formed professional competence.

References:

1. Borysiuk AS, Rudyi-Trypolskyi VO, Zavatska NYe (2023). Programno-tsilovyi proiekt systemy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv-medykiv [Program-target project of the system for the formation of professional competence of future medical professionals]. *Theoretical and applied issues of psychology and social work: collection of scientific works of Volodymyr Dahl East Ukrainian National University*. Kyiv: V. Dahl East Ukrainian National University Publishing House, vol. 1, no. 60, pp. 5-14.
2. Zinkovskyi YuF, Mirskykh HO. (2018). Psykholohichni vlastyvosti fakhivtsia yak umova yoho profesiinoi uspishnosti [Psychological qualities of a professional as a condition for their professional success]. *Pedagogy and psychology*, no. 2, pp. 53-59.
3. Rudyi-Trypolskyi VO (2023). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti systemy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv medychnoi haluzi [Social-psychological features of the system for developing professional competence of future professionals in the medical field] (PhD Thesis). Kyiv: V. Dahl East Ukrainian National University.

Література

1. Борисюк А. С., Рудий-Трипольський В. О., Завацька Н. Є. Програмно-цільовий проєкт системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців-медиків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. К.: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2023. № 1 (60). С. 5-14.
2. Зінковський Ю. Ф. Мірських Г. О. Психологічні властивості фахівця як умова його професійної успішності. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 2. С. 53-59.
3. Рудий-Трипольський В. О. Соціально-психологічні особливості системи формування професійної компетентності майбутніх фахівців медичної галузі: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.05. Київ, 2023. 208 с.

Анотація. Метою дослідження є узагальнення та доповнення даних про основні професійні якості майбутнього медичного психолога та особливості їх становлення в процесі професійної освіти. Зазначено, що високий рівень розвитку професійно значущих якостей майбутнього медичного психолога та сформована професійна компетентність є вирішальним фактором професійної успішності. Однією з умов ефективної організації навчального процесу у закладі вищої освіти та якісної підготовки майбутніх фахівців є чітке уявлення про загальні та конкретні вимоги, що висувуються професією до людини: необхідні знання, вміння, навички, професійні та особистісні якості. У запропонованій статті здійснено аналіз вимог до професійної підготовки; виокремлено підходи до професійно значущих якостей майбутнього фахівця, зазначено необхідність їх формування в процесі фахової підготовки. Обґрунтовано, що ефективність надання медико-психологічної допомоги пацієнтам значною мірою залежить від рівня професійної придатності та кваліфікації лікаря-психолога, а також від рівня сформованості професійно значущих якостей. Знання вимог до професійно значущих якостей спеціаліста, розуміння їх психологічної структури та особливостей мотивації сприятиме підвищенню рівня

професійної підготовки майбутнього лікаря-психолога. Повинні бути гармонійно поєднані професійно значущі якості лікаря і професійно значущі якості психолога. Для підготовки висококваліфікованого фахівця нового типу, що поєднує дві професії, організаторам навчання студентів у закладі вищої освіти необхідно визначити найбільш важливі якості як медика, так і психолога, які в процесі підготовки майбутнього фахівця зайняли б належне місце в професіограмі й програмі навчання.

Ключові слова: медичний психолог, лікар, професійні якості, професійна компетентність

Стаття відправлена: 16.06.2023 р.

© Борисюк А. С.

УДК 371.21

IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE BRIGADE-LABORATORY METHOD ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE 20^S OF XX CENTURY**ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО БРИГАДНО-ЛАБОРАТОРНОГО МЕТОДУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 20-Х РР. ХХ СТ.****Vorobiova L. / Воробйова Л.***PhD in Education/к.п.н.*ORCID: [0000-0002-1001-1016](https://orcid.org/0000-0002-1001-1016)*Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tuhan-Baranovskiy,
Kryvyi Rih, Tramvaina Str. 16, 50000*

Анотація. У статті розглядається активна фаза впровадження адаптованої педагогічної технології Дальтон – план у формі бригадно-лабораторного методу на території України упродовж інноваційного українського (1917 – 1932 рр.) періоду.

Ключові слова: бригадно-лабораторний метод, український інноваційний період

Вступ.

В 20-х рр. ХХ ст. зацікавленість вітчизняних педагогів демократичними ідеями експериментальної педагогіки, а саме адаптованою формою Дальтон-плану – бригадно-лабораторним методом, який був поспішно впроваджений не лише в українську шкільну освіту, можна визначити наступними обставинами: тенденцією відійти від класно-урочної форми навчання; спрямування Дальтон-плану на розвиток активної особистості, розвиток індивідуальних здібностей та схильностей; становлення вмінь планувати свою працю та самостійне її виконання, введення елементів наукової організації праці при плануванні та виконанні поставлених навчальних цілей; а також його економічність. Упродовж 20-х рр. ХХ ст. бригадно-лабораторний метод активно та широкоформатно впроваджувався в Україні.

Основний текст.

З огляду на реальні факти, зафіксовані під час проведення аналізу архівних документів, спеціальної літератури було встановлено, що впровадження Дальтон-плану, а саме його адаптованої версії – бригадно-лабораторного методу в навчально-виховний процес української школи в 20-х рр. ХХ ст., було визнане наступними обставинами: тенденцією відійти від класно-урочної форми навчання; спрямуванням бригадно-лабораторного методу на розвиток активної особистості, індивідуальних здібностей та схильностей; становленням вмінь планувати свою працю та самостійне її виконання; введенням елементів наукової організації праці при плануванні та виконанні поставлених навчальних цілей; економічність бригадно-лабораторного методу.

Простежено, що введення бригадно-лабораторного методу відбулося не лише в шкільну систему освіти, а це переважно школи II ступеня. Бригадно-лабораторний метод активно вводився в систему проф.тех. освіти, а саме на вечірніх робочих курсах, робочих факультетах; в систему вищої освіти – на факультетах педагогічних ВНЗ;

За Л.Березівською, реформування в 1924-1927 рр. української освіти характеризувалося пошуками та експериментуванням. А період 1924-1925 рр. розглядається як підетап, під час якого були розроблені підходи до змісту шкільної освіти, обґрунтування нових методів навчання, серед яких видатне місце займав широко впроваджений Дальтон-план або адаптований бригадно-лабораторний метод, форми контролю та оцінювання знань учнів з тенденцією індивідуалізації навчання та розвитку самостійності учнів (Березівська, 2011, с.46).

Нажаль, українська науково-педагогічна література була майже знищена під впливом радянської влади, тому переважна більшість видань російськомовні. Порівняємо кількість досліджених нами матеріалів, виданих в 1924-1925 рр. що розкривають в собі ті чи інші риси бригадно-лабораторного методу за мовою видання.

Таблиця 1. - Оpubліковані матеріали, присвячені бригадно-лабораторному методу в 1924-1925 рр. (мовне співвідношення)

Період	Мова видання	Книговидавання (кількість)	Фахові періодичні видання (кількість)	
			Журнали	Збірники
1924 рік		----	72	15
	Україномовні, %	----	7%	0%
	Російськомовні, %	----	93%	100%
1925 рік		17	52	21
	Україномовні, %	0, 17%	0%	0%
	Російськомовні, %	99,83%	100%	100%

Отже, згідно з вищевказаними даними ми можемо стверджувати, що виразною була тенденція майже повної централізації й удержавлення книговидавання радянською системою. Це стосується видань взагалі, і видань, які мають відношення до теми дослідження. Україномовні фахові видання, які публікували матеріали по Дальтон-плану, в перші роки радянської влади склали мінімальний відсоток в порівнянні з російськомовними. А саме 7% матеріалів в фахових періодичні виданнях, опублікованих по Дальтон плану в 1924 р. були написані українською мовою, що є кращим показником, проти 0% в 1925 р. Книговидавання українською мовою з теми, присвяченої Дальтон-плану складає 0,17% в 1925р., та 0% в 1924 р.

Як вважає голова департаменту славістики й германістики в Університеті Вікторії (Канада) професор С.Єкельчик (S.Yekelchuk), Українізація шкільної системи освіти мала повільний старт після свого оголошення в 1923 р. Політика коренізації не була поширена на книговидавання та пресу до середини 20-х рр. Лише в другій половині 20-х рр. помічено стрімкий прогрес Українізації як в галузі шкільної освіти так і в видавництві зокрема (Єкельчик, 2007, с.93). В 1922 р. лише 29 % всіх книг виданих на території української республіки було надруковано українською мовою, але стосовно науково-педагогічної літератури ситуація складалася ще гірше.

Однією з найважливіших тенденцій розвитку вітчизняної школи на початку ХХ ст. було зростання ролі колективу. Хоча, за дослідженням С.Сірополка, на початку 20-х рр. нова система соціального виховання фактично була першочергово спрямована на систему вільного виховання. Методика праці в навчальних установах пропонувала навчання, яке націлене на здійснення повного і нерозривного зв'язку з усіма елементами життя дитини, що дає живі та активні відповіді на ті питання, які цікавлять дитину та згодом формують природні, а не програмно-штучні асоціації в дитячій свідомості і психофізичній організації дитини (Сірополко, 2001, с.663). Актуальність бригадно-лабораторного методу для вирішення соціальних задач, полягала в сприянні виховним задачам в умовах індустріалізації, залученні учнів до соціалістичного будівництва та формуванні організаційних умов для роботи. Педагогічність цінність бригадно-лабораторного методу відмічалась в вихованні у учнів ініціативи, самостійності, колективізму, вміння планувати роботу та наполегливості в досягненні поставленої мети.

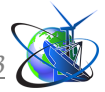
Згодом такі завдання і методики піддалися критиці, протиставляючи індивідуальний підхід до кожного учня та добір методики відповідно до попиту та здібностей кожної дитини підходу, який спрямований на виховання в колективі. Після 1924 р. риторика змінюється на користь виховання в колективі, де не особистість дитини взята за основу педагогічного процесу, а дитячий колектив. Оскільки вважалося, що колектив розвиває соціалістичне змагання, сприяє укріпленню трудової та навчальної дисципліни, виховує в учасників комуністичну свідомість, культуру та колективне самообслуговування.

Назва «бригадно-лабораторний метод», яка була обрана для назви адаптованої форми Дальтон плану, має в собі посилення на бригаду, тобто групу, колектив учнів.

З першого погляду педагоги вбачали лише велику кількість переваг навчальної роботи в бригадах. Серед переваг групової роботи в бригадах, визначених радянськими педагогами, можна зазначити наступні:

- розвиток соціальних навичок спілкування й інстинктів;
- формування вмінь співпраці при виконанні завдання бригадою;
- розвиток активності та солідарності учнів;
- розвиток самопомочі та взаємодопомоги серед сильних та слабих учнів;
- розвиток дисципліни, самодисципліни та відповідальності;
- нівелювання духу індивідуалізму серед учнів;
- виховання в учасників комуністичну свідомість;
- можливість проведення навчальної роботи з малою кількістю навчальних посібників (принаймні одного на бригаду);
- розвиток самостійності.

Дослідивши науково-педагогічну літературу, архівні джерела, періодичні видання з проблем вітчизняної та американської педагогіки, датовані початком ХХ ст., спеціальну літературу ми зупинимось докладніше на характерних рисах бригадно-лабораторного методу. Справедливо вказувати на те, що основними ознаками навчального процесу за бригадно-лабораторним методом є:

- розподіл учнів на групи (бригади);
- кожна бригада мала свого обраного лідера;
- відсутність постійного складу класу;
- розподіл навчального матеріалу з кожного предмету на тижневі, місячні блоки з чіткими датами крайнього строку здачі вчителю на перевірку;
- виконання завдань в лабораторіях (переобладнаних шкільних предметних кабінетах, які б мали необхідну кількість, різноманітність навчально-методичного матеріалу: посібників, приладів тощо);
- самостійне виконання бригадами завдань, отриманих від вчителів;
- відсутність форми організації навчальної роботи як «урок», звідси відсутність дзвоників, перерв. Дзвоник лише відзначав початок та кінець шкільних робіт;
- звітування всією бригадою;
- роль педагога відводилась для основного розподілу завдань та їхньої перевірки.

Серед недоліків навчального процесу згідно з бригадно-лабораторним методом є:

- 1) труднощі стосовно комплектування бригад;
- 2) опанування матеріалу відбувалося неефективно;
- 3) нівелювання духу індивідуалізму призвело до різкого зниження відповідальності, дисципліни, самодисципліни;
- 4) низьке забезпечення програмно-методичними матеріалами, елементарним шкільним приладдям, катастрофічний стан матеріально технічної бази більшості навчальних закладів;
- 5) недостатня методична підготовка частини учительства.

Перейдемо до більш детального аналізу. По першій позиції стосовно комплектування бригад є підстави твердити, що існували певні труднощі. В своїй статті стосовно ланкової роботи в школі І.Іванаєвський (Иванаевский) (1925) звертав увагу не лише на позитивні риси такої організації шкільної роботи, план проробки тем, але й не заперечував недоліків. Існували певні труднощі стосовно комплектування груп (бригад), та організації роботи в них. Звичайно ж були діти, які з тих чи інших причин не бажали вливатися до роботи колективу, а віддавали перевагу самостійності. Відносно таких учнів вживалися такі слова як «сиротки», «вовки», ніби вони «не витримували своєї самотності». Педагог вбачав найбільш повчальний момент коли такі «учні-індивідуалісти» не витримували самотності, та вливалися в колективну роботу, при цьому учні відчували «силу і переваги організації колективу» (Іванаєвський, 1925, с.47). Причину непрямого засудження таких учнів ми вбачаємо в посиленні ідеологізації освіти, а саме її вплив на педагогічну методику, спричиняючи тим самим наслідки, які призводять до мінімізації якості навчання.

Друга позиція стосується неефективного опанування матеріалу. Оскільки завдання видавалося одне на всю бригаду, його рівень складності теж міг бути перешкодою для засвоєння матеріалу. Через те, учні зі слабким рівнем підготовки засвоювали матеріал на низькому рівні, а сильні - навпаки,

виконавши заплановане могли б приділити увагу більш поглибленому вивченню матеріалу.

Третій показник стосується нівелювання духу індивідуалізму. Нажаль, колективна відповідальність під час навчання за бригадно-лабораторним методом призводила до того, що більшість учнів не опановувала потрібних знань,- писав Б.Єсіпов, марнуючи час на непродуктивну роботу, або навіть зовсім не виконуючи роботи за спиною бригади. Це також призводило до різкого зниження відповідальності, дисципліни, самодисципліни (Єсіпов, 1947, с.114).

Характеризуючи четвертий показник, ми перш за все повинні звернути увагу на складні революційні та післяреволюційні часи. Робота по відбудуванню промисловості ще не розпочалась, більшість країни була напівзруйнована. Безпритульність ще не була подолана повністю. База, яка залишилась від старої школи була недостатньою для впровадження кардинально нового навчального експериментального процесу, тим більше що об'єктом експерименту було перше «жовтневе» покоління учнів. Підручників, зошитів, канцелярських виробів, шкільного обладнання для дослідів не вистачало.

П'ятий показник, який негативно вплинув на впровадження бригадно-лабораторного методу 20-х рр. ХХ ст. на території України - недостатня методична підготовка частини учительства. Як ми зазначали раніше, в той час була відчутна насамперед нестача вчителів взагалі, нестача вчителів з педагогічним досвідом зокрема, нехватка якісних кадрів, які змогли б керувати; майже відсутність працюючих зі стажем (*Доклад Екатеринославского отдела*, 1917). Стосовно вищевказаної ситуації щодо впровадження бригадно-лабораторного методу, в спеціальній літературі ми зустріли наступне «вчителі були самі розгублені», «ніхто не знав докладно що робити» (Огнєв, 1966).

У силу сказаного вище, за К.Симоновим (Симонов, 1925) в лютому 1925 р. Методичною Секцією Соцвиха МОНО була скликана конференція під назвою «Конференція по Дальтон-плану» в складі 270 осіб. Винесена резолюція, стосовно шести заслуханих доповідей, перш за все вказувала, що американський Дальтон-план в цілому неприйнятний в українській та російській трудовій школі та потребував внесення деяких поправок, які вже тим чи іншим чином відбулися в практикуючих Дальтон-план шкільних закладах. Передбачалися наступні поправки:

- колективна проробка матеріалу;
- внесення дослідницького методу, заснованого на вивченні живої дійсності, одночасно з роботою над книгою та в лабораторії;
- введення колективної роботи, заснованої на індивідуальній проробці матеріалу;
- залучення учнів до планування матеріалу;
- не лише кількісний, а й якісний звіт роботи шляхом само звітності на основі широкої громадськості;
- розширення впливу Дальтон-плану зі сфери виключно освітньої на загальну організацію всього життя та роботи закладів (Симонов, 1926,

с.218-219).

Як бачимо, першою та найголовнішою поправкою виступала колективна проробка матеріалу. Отже, звертаємо увагу, що на нашу думку саме ця зміна в адаптації американської моделі призвела до критичного ставлення до Дальтон-плану, оскільки змінена модель була визнана малоефективною та неприйнятною до риторики влади того часу.

Некритичне ставлення до продуманої оригінальної американської педагогічної моделі в світлі політичних переконань призвело до такої поправки: розвиток рис індивідуалізму не може існувати в шкільному середовищі учня. Історичні обставини обумовили зміни в розкладі родинного життя, такі як втягнення жінок до виробничого процесу в промисловості та в колективних господарствах, призвели до використання владою вищевказаної ситуації, тобто неприйнятність розвитку рис індивідуалізму. Це полягало в реалізації плану, який передбачав домінуючу роль радянської влади, а не родини в вихованні дитини, щоб мати змогу скеровувати виховний процес «на засадах інтернаціональності та антирелігійності» ще з раннього дитинства (Сірополко, 2001, с.662). Заміна індивідуальної роботи на групову відбулася з причин прагнення виховувати колективістів, через що неможливо було допустити виконання завдань поодиночі.

Звідси впливає найголовніший фактор, що призвів до гострої критики та позиції голого заперечення бригадно-лабораторного методу, його неефективності, низької продуктивності серед учнів, тощо. Таким чинником виступає саме заміна самостійного виконання завдань, коли учень вважає за потрібне, коли він хоче (оскільки шкільні лабораторії, обладнані учбовою літературою, приладдям і т.п., працюють протягом шкільного дня, але звісно не пізніше встановленого терміну здачі), на виконання завдань в бригаді. Опрацювання матеріалу в бригадах було малоефективне, оскільки найчастіше лише один-два член бригади виконували завдання, а решта успішно звітувала про виконання завдань, присвоївши собі чужі результати роботи. Інколи, такі форми організації ще можна зустріти під назвою «ланкова робота», тобто групи учнів мали назву «ланки».

Бригадно-лабораторний метод разом з «методом проєктів» були різко засуджені Постановою ЦК ВКП(б) «Про навчальні програми та режим в середній та середній школі» від 25 серпня 1932 р. через «надмірну» спрямованість на особистість та розвиток індивідуалізму.

Висновки.

Вже з перших кроків впровадження американської моделі говорилося про неможливість простого запозичення буржуазного варіанту. Більше того, підкреслювали корінні відмінності, які полягали в принципово інших цілях навчання. Бригадно-лабораторний метод був визнаний малоефективною та неприйнятною формою навчання відповідно до риторики радянської влади, оскільки відбулися деякі зміни в оригінальній американській педагогічній моделі Дальтон-плану, згідно педагогічних традицій радянської школи того часу.

Література

1. Березівська, Л.Д. (2011). Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за радянської доби. *Історико-педагогічний альманах, 1*, 44-48.
2. Відчіт про роботу досвідної станції за 1923 р. (1923). Фонд Міністерства народної освіти УРСР України (Ф.166, Оп. 3, Спр.901, 140 арк.). ЦДАВО, Київ, Україна.
3. Доклад Екатеринославского отдела. (1917). [Доклад о поездке по губерниям Екатеринославской, Запорожской и Донецкой перед I Всеукраинским Съездом по дошкольному воспитанию] Фонд Міністерства народної освіти УРСР України (Ф.166, Оп. 2, Спр.1212, 747 арк.). ЦДАВО, Київ, Україна.
4. Єсіпов, Б.П., Гончаров Н.К. (1947). *Педагогіка*. Київ-Харків : «Радянська школа».
5. Иванаевский, И. (1925) Звеньевая работа в школе по программе ГУСа (из школьной практики). *Народный учитель. 2*, 44-47.
6. Огнев, Н. (1966). *Дневник Кости Рябцева*. М.: Художественная литература.
7. Симонов, И.С. (1926). Кратк.обзор новейшей литературы по Д.-плану. *Дальтон план в русской школе, 2*. 192-200.
8. Сірополко, С. (2001). *Історія освіти в Україні*. Київ: Наук.думка.
9. Yekelchuk, S. (2007). *Ukraine:birth of a modern nation*. N.Y.: Oxford University Press Inc.

Abstract. *The article examines the active phase of the introduction of the adapted Dalton-Plan pedagogical technology in the form of a brigade-laboratory method on the territory of Ukraine during the innovative Ukrainian period (1917-1932).*

Key words: *brigade-laboratory method, Ukrainian innovation period*

UDK 615.322: 615.12 (477):615.15

THE ROLE OF INTERSUBJECT INTEGRATION IN PREPARATION FOR THE LICENSE EXAMINATION**Goroshko Olexandra***PhD, associate professor**Department of Pharmaceutical Botany and Pharmacognosy***Zakharchuk Oleksandr***Doctor of Medical Sciences, professor,**Department of Pharmaceutical Botany and Pharmacognosy***Panasenko Nadia***PhD, associate professor**Department of Medical and Pharmaceutical Chemistry,***Drachuk Vira***PhD, associate professor**Department of Pharmacology**Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, 58000*

Abstract. *The article reveals the peculiarities of preparation for the licensing exam in the example of teaching the disciplines of pharmacognosy and related disciplines in the context of the implementation of interdisciplinary integration. The approaches to improving the results, which consist of the systematization of knowledge, and the step-by-step preparation for the licensing exam, are highlighted, and the features of creating conditions for the systematization and ordering of pharmacists' knowledge obtained during the training process are revealed.*

Key words: *interdisciplinary integration, pharmacy, integrated exam, Krok .*

Formulation of the problem.

In developed countries, pharmacy occupies a special segment of the market [1], the driving force of which is highly qualified, competitive specialists in the labour market. Therefore, institutions of higher education face the task of preparing innovatively trained specialists who can ensure, in the long term, the continued development of the pharmaceutical industry. To achieve this, it is important not only to create a fundamental and practical base of knowledge and skills but also a new system of monitoring and evaluating educational achievements that are oriented towards the wide use of educational and monitoring tests.

One of these types of control is the license integrated exam, a complex means of standardized diagnostics of the level of professional competence, which is a component of the state certification of students of higher pharmaceutical education institutions, and is an important achievement in the standardization of control of knowledge acquisition. Preparation for this certification stage is important and cannot be considered as the study of a separate discipline, but includes the entire complex of professionally oriented disciplines.

Aspects of interdisciplinary integration and substantiation of the possibilities of complex problem solving by the method of broad integration of information acquired during the study of various disciplines are reflected in the works of scientists M. Antonov, M. Artsyshevskaya, V. Bezpalko, T. Brazhe, O. Vozniuk, E. Glinska, M. Danilov, M. Makhmutov, I. Ogorodnikov, I. Zamorskyi, several scientific publications introduce the methodology and features of preparation for the

preparation of various stages of the integrated licensing exam "Krok" (O. Sorokina, V. Demydenko, S. Gordiychuk), reflect the dynamics and current state of the success of the ILE "Krok" O. Lysechenko, T. Boyko. At the same time, there are still a large number of debatable issues regarding the specifics of the implementation of interdisciplinary integration in the context of preparation for the licensing exam.

The aim of the work is to reveal the peculiarities of the implementation of interdisciplinary integration in the context of preparation for the licensure exam on the example of teaching the disciplines of pharmacognosy and to create conditions for systematizing and organizing the knowledge of pharmacists, which was obtained at a higher education institution.

Research results.

In March 2018, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted a resolution, according to which a integrated licensing exam will be implemented starting in 2019, which will consist of an ILE ("Krok-2") and a structured practical exam, during which the practical skills of the graduate will be tested. The introduction of such an exam allows you to create a comprehensive approach to assessing the knowledge of future specialists [2]. The integrated test exam is conducted by the requirements for the training of specialists by educational and qualification level, the content of which is approved by the Ministry of Health of Ukraine and corresponds to educational and professional programs [3]. The purpose of the exam is to verify the level of professional competencies of applicants of a higher education institution, determined by the requirements of the standards of higher education, developed by the state organization "Center for Testing the Professional Competence of Specialists with Higher Education in the Fields of Training "Medicine" and "Pharmacy" at the Ministry of Health of Ukraine [4]. Professional competence is defined as the ability to apply the knowledge acquired during training, and skills to solve typical types of professional activity of a specialist in a relevant position, including technologies for the production of medicinal products and active pharmaceutical ingredients, pharmaceutical development of medicinal products, development of new and improvement of existing technologies, quality control of raw materials, intermediate products and finished pharmaceutical preparations, as well as consulting, provision of information on medicinal products, regulation of providing the population with medicinal products.

The primary link in preparing for the exam is a systematic and thorough preparation for practical classes, attendance at lectures, participation in the work of student scientific circles, and preparation of individual works and reports, with the possibility of further speeches at student scientific conferences. The licensure exam is based on the industry standards of higher education, which are determined by the curriculum of the discipline, so the main source for preparing for the licensure exam is the standard educational materials that students use during the study of the discipline - textbooks, lecture texts, practicals, regulatory documents. The complexity of classroom and extracurricular work will ensure that the student acquires thorough basic and professional knowledge, and the systematic study and repetition of the educational material consolidates the acquired knowledge.

One of the disciplines that are professionally oriented and are included in the

assessment of the level of professional competence at the second level (Krok 2) is pharmacognosy, the study of which forms the professional knowledge, skills and abilities of a Master of Pharmacy. It provides the future specialist with comprehensive knowledge of medicinal plants, and medicinal plant raw materials, and contributes to the formation of the necessary outlook on the rational use of natural plant resources, their protection and reproduction. In addition, pharmacognosy is a highly specialized applied science that studies the biological, biochemical and medicinal properties of plants, natural raw materials and their products. Herbal remedies are traditional medicines both in our country and in many other countries, and their use in modern medicine not only remains stable but also has a steady growth trend. In modern medicine, the importance of manufacturing new drugs based on plant raw materials is constantly growing, which is due to the low toxicity and biological safety for the body of most herbal remedies, as well as the specific features of their activity: a significant breadth of the therapeutic spectrum, the gradual increase of the clinical-pharmacological effect, the complexity of the effect on various mechanisms of the pathological process, relatively infrequent manifestations of allergic and other negative reactions even in conditions of their long-term use.

Pharmacognostic training involves theoretical and practical training of a master of pharmacy in the main types of professional activity in the field of medicinal products of plant origin, requires solving tasks, starting from the development of a system of rational natural use of medicinal plant resources, procurement of medicinal plant raw materials, ending with its processing and obtaining in the form of medicinal products. For this, a specialist must be able to correctly and timely harvest, and dry raw materials, bring them to a standard state, process them into various medicinal products, and also conduct their analysis. If necessary, he should be able to provide professional advice to the doctor on the selection of optimal medicinal products of plant origin [5].

Pharmacognosy is based on knowledge acquired by students in the study of Latin, pharmaceutical botany, organic, biological and analytical chemistry, biophysics, physical and colloidal chemistry, and normal and pathological human physiology. The foundation of theoretical basis of pharmacognosy is the accumulated knowledge of the fundamental disciplines of chemistry: organic, inorganic, biological, and colloidal [6,7]. When studying these subjects, knowledge of the physical and chemical properties of natural organic substances, methods of separation, purification and identification of compounds is necessary. In the course of analytical chemistry, knowledge of the theoretical foundations of analysis is acquired: chromatography, titrimetry, photoelectrocolorimetry, spectrophotometry; ability to work on devices, titration and chromatography skills. From the course of physiology with pathology, knowledge of the main physiological processes and an idea of the pathogenesis of diseases subject to phytotherapeutic treatment, knowledge of the basic laws and categories of dialectics, necessary for understanding the constancy and variability of the chemical composition of medicinal plants, the dependence of action on the composition of biologically active substances and other phenomena, are necessary for contribute to the formation of professional thinking. The Latin language

course provides knowledge of the basics of the grammar of the Latin names of medicinal plants and plant raw materials, morphological groups of raw materials, and the ability to write prescriptions. Knowledge of pharmacognosy lays the foundation for students to study pharmaceutical and toxicological chemistry, pharmacology, drug technology, organization and economics of pharmacy, as well as pharmacology and pharmacotherapy, which involves the integration of teaching with these disciplines. Knowledge of pharmacognosy will help when studying the methods of analysis of biologically active substances of plants in the course of pharmaceutical chemistry.

Integration with the technology of drugs occurs in the section of studying the technology of galenic and neogalenic drugs and dosage forms that include objects of plant origin.

Interaction with the organization of the economy in pharmacy is carried out through integration in matters of procurement, storage of medicinal plant raw materials and preparations based on them, as well as the sale of herbal preparations. The issue of the use and pharmacological action of herbal preparations, interchangeability and study of possible side effects is integrated with pharmacology and pharmacotherapy.

The first step in preparing for the licensing exam is the systematic study and repetition of the educational material using textbooks, study guides, educational and methodological literature (recommended in the learning process) and materials from the most authoritative Internet resources. The availability of online courses is particularly effective for learning the material and ensuring students' preparation for taking the "Krok. 2" because the materials of the discipline are reflected in electronic content, which can be conveniently and quickly obtained at a time convenient for the student and from any gadget. Information provision not only ensures the solution of professional issues but also the creation of an individual trajectory of studying the discipline and perception of information [8]. The use of information and communication technologies in the educational process is extremely relevant in our time, the time of the pandemic and state of emergency, and provides an opportunity to promote the emergence of new forms of work: e-learning and blended learning. The use of Internet conferences makes it possible to involve teachers of pharmaceutical botany and pharmacognosy and medical and pharmaceutical chemistry at the same time for consultation when analyzing tests that contain qualitative reactions, which makes it possible to approach the task more thoroughly.

The second stage of students' training is self-monitoring of their knowledge using test tasks, for which both tasks from official test databases and those created by teachers are used. In the educational institution, tasks composed based on interdisciplinary integration are used. The method of composing test tasks is based on the combination of acquired knowledge in chemistry, since the need to develop tests by teachers is dictated by ensuring the adequacy of the content of the test and the content of the educational material. The next category is the preparation of a content-valid test, an indicator that determines how adequately the studied phenomena are reflected, that is, exactly the results for which it is intended [7, 8]. For this purpose, a permanent "bank" of test exchange between teachers of adjacent departments has been created, which facilitates the efforts of those who develop tests, and also makes

the tests more widespread and convincing. The cooperation of teachers at the stage of developing test tasks is important because when studying a discipline, attention is focused on those points that will be used later in the next stage.

The next stage of creating conditions for the systematization and ordering of pharmacists' knowledge during self-monitoring of their knowledge with the help of test tasks is the use of the "pyramid" algorithm. This scenario consists of the fact that the questions to which the students give the wrong answer appear in the process of testing the student several times, as well as in the testing of the discipline that is involved in the content of the task. This step forces the student to turn to the theoretical base of several disciplines during preparation.

The test database is located in the distance learning server, which allows for constant monitoring of students' self-training and correction of this process. The use of remote computer technologies at the faculty made it possible to quickly return the student to a large body of knowledge from past disciplines and provide him with a tool for independent training.

Distance testing is a technology based on the application of traditional and innovative means and forms of learning that use computer and telecommunication technologies

To successfully pass the integrated licensing exam "Krok 2. Pharmacy", the Bukovyna State Medical University has developed and implemented several measures to improve the quality of student training. In particular, only those students who successfully passed the test control in the discipline were allowed to take the final modular control in the disciplines that are included in the structures of ILE. Schedules of consultations and test sections in the relevant disciplines on paper and electronic media have been developed. The schedule for conducting rector's control works in the computer classroom and on paper, media has been developed. A weekly analysis of the preparation of students of the Faculty of Pharmacy for taking the ILE "Krok 2. Pharmacy" was conducted, as an analysis of the tests from which students made mistakes most often.

One of the leading and final stages is student testing in paper form within the framework of a higher education institution in compliance with the requirements of the Testing Center. Therefore, successful attestation depends on the systematization and ordering of students' knowledge, the application of appropriate teaching methods, the creation of training conditions, appropriate control, as well as the successful contact of the teacher with the student, and the implementation of the principles of interdisciplinary integration during classes and consultations contribute to the effective synthesis of scientific knowledge.

Conclusions.

The proposed mechanisms of integration in the educational sphere ensure the implementation of interdisciplinary connections, which affect both the quality of specialized training and the results of preparation for the licensing exam.

The wide implementation of information technologies based on various computer systems in the educational process provides a technological opportunity to ensure obtaining objective information about the quality of training of pharmacists, contributes to the competitiveness of pharmaceutical education in Ukraine.

References

1. Kandybei K. I., Ryzhov O. A., Korniiivska V. H. Tekhnolohiia aktualizatsii znan studenta pry pidhotovtsi do litsenziinoho ispytu "Krok 1. Farmatsiia" na zasadakh IKT // Zaporozhskyy medytsynskyy zhurnal. - 2012. - № 6. - S. 94-96.
2. Vitiuk A. V., Trachenko K. R. Superechlyvi tendentsii rozvytku farmatsevychnoi promyslovosti Ukrainy / Visnyk Vinnytskoho politekhnichnogo instytutu. - 2018. - № 6. - S. 35-43.
3. Metodyka provedennia zaniat z klinichnoi farmatsii v konteksti pidhotovky do litsenziinoho ispytu «Krok 3. Farmatsiia»/ I. M. Bilai, V. O. Demchenko, M. P. Krasko, A. O. Ostapenko/ Zhurnal naukovyi ohliad № 4(57), 2019 71-76.
4. Bobrovska O. A. Mizhdystsyplinarna intehratsiia farmatsevychnoi botaniky ta farmakohnozii na kafedri farmatsii / Visnyk VNMU. – 2015. – T. 19, № 1. – S. 158-161.
5. Khmeliar I. M., Burban O. I. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnykh farmatsevychnykh pratsivnykiv v umovakh realizatsii mizhpredmetnoi intehratsii / Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Uzhhorod: Hoverla, 2019. – Vyp. 1 (44). – S. 192–197.
6. Pershko I. O., Todosiichuk N. A. Mizhdystsyplinarna intehratsiia pry vykladanni biokhymii u farmatsevychnomu koledzhi na prykladi temy «Vstup do obminu rehovyn ta enerhii» .Medychna osvita. - 2020. - № 3 - 49-54.
7. Knysh Ye. H., Demchenko V. O., Tkachenko N. O. Zastosuvannia novitnykh tekhnolohii dlia pidhotovky studentiv do litsenziinoho ispytu “Krok-2. Farmatsiia” ta “Krok-2. Tekhnolohii parfumerno-kosmetychnykh zasobiv” / Suchasna farmatsiia: istoriia, realii ta perspektyvy rozvytku : materialy naukovo-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, prysviachenoii 20-y richnytsi zasnuvannia Dnia farmatsevychnoho pratsivnyka Ukrainy, m. Kharkiv, 19-20 veresnia 2019 r. : u 2 t. – Kharkiv : NFaU, 2019. – T. 2. – S. 447-448.
8. Iekhalov, V.V., Sviatenko, T.V., Khobotova, N.V Mizhpredmetna intehratsiia v tematychnomu testuvanni pry pidhotovtsi likariv-interniv riznykh spetsialnostei do litsenziinoho ispytu «Krok-3». Molodyi vchenyi. 2016.- № 8 (35). S. 198-201.

OVERCOMING CHILDREN'S FEARS CAUSED BY THE WAR: A RESOURCE OF ART TECHNIQUES

ПОДОЛОННЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ, ЯКІ СПРИЧИНЕНІ ВІЙНОЮ: РЕСУРС АРТ-ТЕХНІК

Atamanchuk N. /Атаманчук Н.М.

Head of the Department of Crisis Psychology, Associate Professor /
завідувач кафедри кризової психології, доцент

ORCID: 0000-0001-6924-8221

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University,
St. Ostrogradskiyi, 2, 36000

Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка, вул. Остроградського, 2, 36000

Анотація. Схарактеризовано актуальні проблеми психологічної допомоги дітям у подоланні страхів, які спричинено війною; проаналізовані переваги застосування арт-технік. Виділена особливість арт-терапевтичних технік як методу – їх ресурсність, що забезпечує пошук можливостей самоцілення, залучення внутрішніх ресурсів дитини. Доведено доцільність використання арт-технік як засобу допомоги у подолання дитячих страхів в умовах воєнних викликів сучасності.

Ключові слова: страхи, війна, діти, арт-техніки, малюнкова техніка, казко-техніка, колажування, пісочна техніка.

Вступ.

Українці переживають страшні часи. Дитина, не завжди здатна справитися з негативним впливом навколишнього світу. Якщо дорослі відчують хвилювання з приводу поточних подій, уявіть, що мають відчувати наші діти.

Основні дитячі страхи, які обумовлені війною – це: страх за власне життя і безпеку; страх втратити батьків або братів/сестер унаслідок війни; страх перед ворогами; страх від звуків і образів війни: вибухи, постріли, літаки, танки, вогонь; страх перед втратою основних потреб: обмеження доступу до їжі, води, медичної допомоги та основних життєвих потреб. Діти можуть боятися голоду, холоду, хвороби та незахищеності.

Страхи можуть з'являтися в житті дитини не лише вдень, але й уночі у вигляді неприємних сновидінь та жахів, що веде до страждань від постійного напруження та спричинює психологічний дискомфорт.

Страх можна сприймати як захисну реакцію дитини. Виявлення страху можна спостерігати через дитячу реакцію та поведінку, таку як тривожність, тремтіння, прискорене серцебиття або навіть заїкання.

Дорослі мають розуміти, як правильно реагувати на емоційні стани та реакції дітей. Під впливом як зовнішніх так і внутрішніх факторів у дітей швидко розвивається почуття страху і тривожності, що спричинює замкнутість і боязкість, загрожує їх емоційному та психічному здоров'ю.

Основний текст.

Для подолання дітьми негативних наслідків психотравмуючих подій, які пов'язані з війною важливим є звільнення прихованих почуттів, переоцінка ситуації та себе. Творча діяльність є засобом вільного самовираження і самопізнання, передбачає атмосферу довіри, уваги до внутрішнього світу

людини. Важливою є така особливість арт-терапевтичних технік як методу – їх ресурсність. Арт-техніки – це ресурс, який ініціює пошук можливостей самоцілення, залучення внутрішніх ресурсів дитини.

Так, С. Яланська, Н. Атаманчук наголошують, що арт-техніки є потужним засобом роботи з дитячими страхами. Адже основою арт-технік є мистецтво – діяльність, що розкриває дійсність у конкретно-чуттєвих образах. Використання арт-технік сприяє вираженню емоцій, почуттів, розкриттю творчого потенціалу. Творче самовираження має спрямовуватися на розвиток дитиною відносин з самою собою та оточуючим світом [2, с. 22].

Н. Атаманчук під арт-техніками розуміє поєднання прийомів, які необхідно здійснити для активізації внутрішніх ресурсів особистості та підвищення її адаптаційних здібностей за допомогою мистецтва [1, с. 9].

У занятті мистецтвом дуже важливо, щоб дитина відчувала свій успіх в цій справі. Якщо вона бачить, що може самостійно створити творчі продукти (казку, малюнок, колаж тощо) до неї приходить упевненість, що вона не одна зі своїми страхами – вони виходять назовні, втрачають свою винятковість після їхнього попереднього зображення в творчих продуктах [2, с.24]

Арт-техніки дієвий засіб у подоланні дитячих страхів, які обумовлені війною. Так, зокрема, малюнкова техніка. Малюнок допомагає виявити дитячі почуття, емоції, переживання, страхи та мрії (рисунок 1).

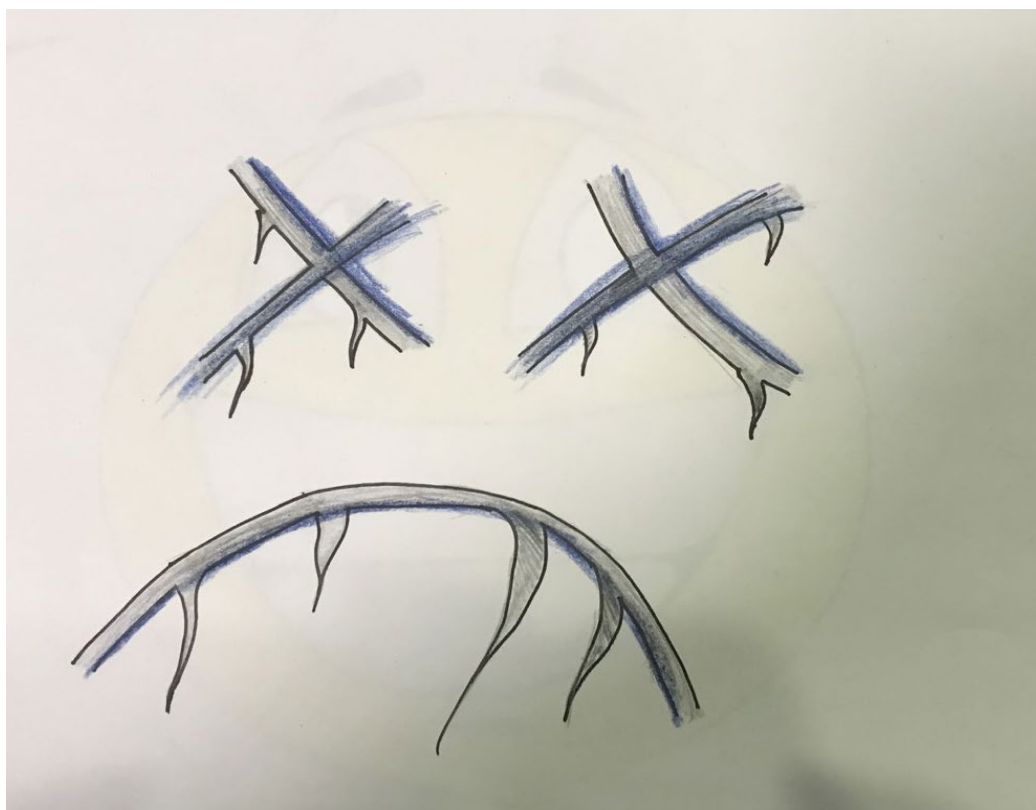

Рисунок 1 – Моє внутрішнє «Я»

Малювання за допомогою роздування фарби (рисунок 2) – це одна з найпростіших технік, яка допомагає дітям висловити свої почуття та емоції. Важливими елементами малюнкової техніки є вибір художнього матеріалу,

кольорів, розміщення предметів на аркуші, а також характеристика та опис зображення. Малювання фарбами особливо ефективно, оскільки дозволяє використовувати велику кількість мазків. Після малювання важливе обговорення, під час якого дитина може розповісти про свої страхи. Ця техніка може допомогти дітям подолати страх перед новим оточенням.

Рисунок 2 – Роздування фарби

Арт-терапевтична техніка «Шлях до успіху» (розроблена С. Яланською та модифікована Н. Атаманчук) допоможе дитині у подоланні страху.

Завдання: намалюй (зліпи, побудуй) шлях до подолання страхів для свого героя з безліччю перешкод. Героєм може бути сама дитина, інша людина або казковий персонаж. У героя обов'язково повинна бути мета – навіщо він долає всі ці труднощі (позбутися страху). Коли малюнок закінчено, важливо обговорити кожну перешкоду: як саме герой зможе її подолати. Важливо, щоб герой сам долав їх (ліз, стрибав, плив, бився) і не користувався казковими способами начебто чарівної палички або шапки-невидимки. Добре, якщо діти зможуть придумати 2-3 способи подолання кожної перешкоди.

Підведення підсумків. Кожен із учасників висловлює думку про результати [3].

Дієвим засобом подолання дитячих страхів є складання казки. Казка – це можливість знищення страхів та перешкод за допомогою вигаданих, фантастичних елементів. Дитина може самостійно створити казку, в якій знищує свій страх або перетворює його на щось позитивне чи смішне.

Так, дорослі можуть запропонувати дитині придумати казку з хорошим кінцем, у якій вона смілива, відважна, хоробра (якщо дитина вміє писати – нехай напише сама, а якщо не вміє писати то записує дорослий).

Важливе обговорення казки вигаданої дитиною. Можна запитати малюка: «Чого боїться головний герой?; Як йому перебороти страх?; Хто йому допоможе?; Що потрібно зробити, щоб перебороти страх? тощо». І на останок запропонуйте дитині порвати записану казку на дрібні клаптики, і тим самим позбутися страхів.

Колажування – це техніка, яка допомагає дітям висловлювати свої почуття та емоції шляхом склеювання різних матеріалів. Дитина може використовувати різноманітні матеріали, такі як папір, тканина, кольорові стрічки тощо. Ця техніка може допомогти дітям подолати страх перед розлученням з батьками або іншими важливими людьми. Шляхом створення колажу, дитина може виразити свої почуття та емоції, що сприяє зменшенню тривоги та страху (рисунк 3).

Рисунок 3 – Колаж: «Те, що приносить задоволення»

Пісочна техніка допомагає встановити зв'язок з реальним світом та переглянути ситуацію з нового ракурсу. У процесі роботи з пісочницею оживають казки, реальні історії, актуальні ситуації або мрії (рисунк 4). Ця техніка особливо ефективна у роботі з дітьми, оскільки вони не завжди можуть словами описати свої почуття та емоції такими, якими вони є насправді. Пісочна техніка – це маленька модель зовнішнього та внутрішнього світу, де відбуваються різні позитивні та негативні події.

Для ефективного застосування арт-технік в роботі з дітьми особливого значення набувають такі рекомендації як: обмеження часу занять, орієнтація на процес діяльності дитини та включення обговорення з дорослим.

Досвід роботи дає підстави стверджувати, що арт-техніки є ефективним ресурсом у роботі з дитячими страхами, які обумовлені війною. Проте, варто зазначити, що арт-терапія не є єдиним і універсальним засобом подолання проблем для дітей.

Рисунок 4 – Пісочна техніка: «Я сьогодні»

Висновки.

Важливо розуміти, що вплив війни на кожну дитину є індивідуальним. Деякі діти можуть проявляти більше тривоги і страху, тоді як інші – виявляють більшу стійкість і адаптованість до складної ситуації. Наведемо рекомендації для подолання дитячих страхів пов'язаних з війною:

- забезпечте безпеку та стабільність. Створіть безпечне середовище для дитини, з мінімальними стресовими ситуаціями. Підтримуйте регулярний розпорядок дня та створюйте комфортну атмосферу;

- спілкуйтесь з дитиною. Дайте малечі можливість висловити свої страхи, поставити запитання та вислухайте її. Будьте чесними, спробуйте пояснити складні ситуації зрозумілою дитині мовою;

- забезпечте підтримку та комфорт. Будьте підтримуючими та доступними для дитини; за допомогою мистецтва допоможіть дитині знайти способи вираження своїх емоцій. Арт-техніки є корисним ресурсом для подолання страхів дітей, які обумовлені війною, розвитку їхніх творчих здібностей та покращення емоційної стійкості. Мистецтво – це інструмент творення дитини як особистості, який сприяє формуванню особистісної компетентності дитини.

Щоб допомогти дитині пройти через страхи та відчути безпеку, дорослі повинні бути терплячими та відкритими до потреб дитини, давати їй любов, підтримку.

Література:

1. Атаманчук Н. М. Розвиток творчості в дітей: психологічний ресурс арт-технік // Розвиток обдарованої особистості в освітньому просторі: ціннісний вимір: тези доповідей X наук.-практ. семінару, 23 квіт. 2020 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2020.

2. Яланська С.П., Атаманчук Н.М. Подолання страхів у дітей: ресурс арт-технік. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 4), February 12, 2021. Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform.

3. Yalanska S.P., Atamanchuk N.M. Psykholohiia formuvannia tolerantnoho seredovyscha v umovakh novoi ukrainskoi shkoly. *Nauka i osvita*. Ser.: Psykholohiia. Odesa, 2017. №1. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-12>.

Literature:

1. Atamanchuk N. M. Rozvytok tvorchosti v ditei: psykholohichniy resurs art-tekhnik // Rozvytok obdarovanoi osobystosti v osvitnomu prostori: tsinnisnyi vymir: tezy dopovidei Kh nauk.-prakt. seminaru, 23 kvit. 2020 r. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2020.

2. Yalanska S.P., Atamanchuk N.M. Podolannia strakhiv u ditei: resurs art-tekhnik. Theoretical and practical scientific achievements: research and results of their implementation: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 4), February 12, 2021. Pisa, Italian Republic: NGO European Scientific Platform.

3. Yalanska S.P., Atamanchuk N.M. Psykholohiia formuvannia tolerantnoho seredovyscha v umovakh novoi ukrainskoi shkoly. *Nauka i osvita*. Ser.: Psykholohiia. Odesa, 2017. №1. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-1-12>.

Abstract. *The article characterizes the actual problems of psychological assistance to children in overcoming fears caused by war; the advantages of using art techniques analyzed. The peculiarity of art-therapeutic techniques as a method is highlighted - their resourcefulness, which provides the search for opportunities for self-healing, involvement of the child's internal resources. The expediency of using art techniques as a means of helping to overcome children's fears in the context of military challenges of our time is proved.*

Key words: *fears, war, children, art techniques, drawing technique, fairy tale technique, collage, sand technique.*

Стаття відправлена 20.06.2023 р.

© Атаманчук Н.М.

УДК 378.091:[37.014.25:378.4(477)]"1851/1920"(045)

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF THE INTERNATIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN UNIVERSITIES (SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY) AS A SCIENTIFIC PROBLEM**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УНІВЕРСИТЕТІВ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ) ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА****Kirdan O.L. / Кірдан О.Л.***d.p.s., prof. / д.пед.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-7295-4722

Avramenko B.I. / Авраменко Б.І.*graduate student / аспірант**Uman State Pedagogical University, 20308, Uman, Str. Sadova 28, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Анотація. У статті доведено актуальність дослідження організаційно-педагогічних засад міжнародної діяльності університетів України у другій половині XIX – на початку XX століття як наукової проблеми. Мета дослідження – цілісно розкрити нормативно-правові, організаційно-процесуальні та педагогічні засади міжнародної діяльності університетів України другої половини XIX – початку XX століття. Схарактеризовано історіографію проблеми та джерельну базу дослідження наукової проблеми.

Ключові слова: історія української педагогіки, історія вищої освіти, історіографія, міжнародна діяльність, підвищення кваліфікації, професійний розвиток, педагогічна підтримка професійного розвитку, стажування, університет.

Вступ.

Нині заклади вищої освіти України впроваджують чимало програм, що спрямовані на активізацію міжнародної співпраці. Одними з найрозвинутіших напрямів виступають програми міжнародної академічної мобільності для викладачів та здобувачів вищої освіти, спільні бакалаврські та магістерські програми, наукові дослідження тощо. Разом з тим, у досвіді діяльності університетів України у XIX – на початку XX століття було апробовано різні форми міжнародної діяльності, зокрема підвищення кваліфікації професорсько-викладацьких кадрів, підготовка та захист кандидатських та докторських дисертацій, проведення теоретико-прикладних досліджень з наступним упровадженням одержаних результатів у навчальний процес, участь у з'їздах та конференціях, читання «гостьових» лекцій та ін.

Отже, у контексті зазначеного вище, набуває актуальності наукова проблема: «Організаційно-педагогічні засади міжнародної діяльності університетів України у другій половині XIX – на початку XX століття».

Основний текст.

Наукове значення дослідження полягатиме в тому, що вперше буде виявлено і розкрито нормативно-правові, організаційно-процесуальні та педагогічні засади міжнародної діяльності університетів України другої половини XIX – початку XX ст.; обґрунтовано періодизацію розвитку змісту та форм міжнародної діяльності університетів України у досліджуваній період.

Мету дослідження вбачаємо у цілісному розкритті нормативно-правових, організаційно-процесуальних та педагогічних засад міжнародної діяльності університетів України другої половини ХІХ – початку ХХ століття. Об'єкт дослідження – діяльність університетів України у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Предмет дослідження – міжнародна діяльність як педагогічне явище в університетах України у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття. Практичне значення дослідження полягатиме в тому, що теоретичні положення і висновки будуть використані для урізноманітнення змісту, форм та методів міжнародної діяльності сучасних закладів вищої освіти України; при написанні узагальнюючих праць та навчальних посібників з історії педагогіки, історії освітньо-виховних систем; в освітньому процесі підготовки здобувачів вищої освіти спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки та 014 Середня освіта.

Схарактеризуємо історіографію проблеми та джерельну базу дослідження. Теоретичною основою є загальні концептуальні положення реформування вітчизняної системи вищої освіти в історії її становлення і розвитку (К. Благовіщенський, В. Іванівський, О. Головнін, С. Рождественський, М. Пирогов, К. Ушинський та ін.); наукові дослідження, присвячені загальнофілософським проблемам освітньої політики (В. Андрущенко, В. Гальперіна, М. Головатий, В. Захарченко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Ніколаєнко та ін.); наукові розвідки І. Бежа, В. Бондаря, Н. Гупана, С. Гончаренка, І. Зайченка, І. Зязюна, М. Євтуха, В. Лугового, В. Майбороди, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка, в яких розглядаються нові підходи до історико-педагогічного процесу, прослідковано його закономірності та критерії періодизації.

Питанням організації і функціонування університетів України у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. присвячено фундаментальні монографічні дослідження Д. Багалія «Досвід історії Харківського університету», М. Владимирського-Буданова «Історія університету Св. Володимира».

Серед узагальнюючих праць у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. з'явилися дисертаційні дослідження, у яких розглядаються різноманітні аспекти діяльності університетів України. Серед них – праці Т. Стоян «Університетська освіта в Україні в другій половині ХІХ ст.» та Т. Удовицької «Громадські і приватні вищі навчальні заклади в Україні (наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.)», Е. Писаревої – «Організаційно-правові основи діяльності університетів Російської імперії др. половини ХІХ ст. (на матеріалі України)». Достатньо цікавими науковими розвідками є дисертації О. Єгорової «Юридична освіта в університетах України ХІХ – початку ХХ ст. (етапи та особливості розвитку)», Л. Зеленської «Діяльність учених рад в системі діяльності університетів України ХІХ ст.» та ін. У дослідженні О. Кірдан «Теорія і практика управління вищими навчальними закладами України (ХІХ – поч. ХХ ст.)» побіжно схарактеризовано організацію міжнародної діяльності університетів України у контексті управлінських процесів [2].

У низці дисертаційних робіт представлено діяльність викладачів університетів, а саме: С. Машкіної «Педагогічна діяльність В. І. Вернадського у

вищих закладах освіти (кінець XIX – початок XX ст.)» (2001 р.) [3]. Автором здійснено цілісний науковий аналіз педагогічної діяльності В. Вернадського у вищих закладах освіти, визначено її зміст і основні напрями. Проаналізовано провідні ідеї та узагальнено досвід практичної діяльності В. Вернадського на університетських кафедрах, у структурах управління освітою та в громадських інституціях. У дослідженні Г. Мірошніченко (2011 р.) «Освітня діяльність і педагогічна спадщина М. Х. Бунге у контексті розвитку університетської освіти (1823–1895 рр.)» [4]. До цієї категорії зараховуємо також дисертаційні роботи А. Нестерляй (2009 р.) (досліджено педагогічні погляди та викладацьку діяльність С. Гогоцького у вищих навчальних закладах України (1837–1886 рр.), Н. Белкіної (1998 р.) (досліджено освітню діяльність і педагогічні погляди М. І. Демкова (1859–1939)), С. Грищенко (2006 р.) (досліджено науково-педагогічну діяльність В. Іконникова (1841–1923) у вищих закладах освіти), Л. Семеновської (2005 р.) (досліджено педагогічні ідеї та діяльність М. В. Остроградського в закладах вищої освіти (кінець 20-х початок 60-х рр. XIX ст.) та ін.

Окремі дисертаційні дослідження охоплюють проблеми діяльності зарубіжних учених. Так, у дисертаційній роботі Ю. Фесько (2008 р.) [5] «Історико-науковий аналіз науково-освітньої діяльності німецьких вчених Харківського університету у дореформений період» на підставі аналізу значного комплексу опублікованих і архівних джерел проаналізовано науково-педагогічну діяльність німецьких учених у дореформений період. З'ясовано основні фактори, що зумовили прибуття цих науковців до вітчизняного університету та причини їхнього вибуття з нього. Встановлено зв'язок вітчизняної системи університетської освіти на початку XIX ст. з університетською системою Німеччини.

Досвід організації діяльності окремих вищих навчальних закладів України періоду XIX – початку XX століття знайшло своє відображення у дисертаційних дослідженнях С. Черняк «Організаційно-педагогічні засади діяльності Київського імператорського університету св. Володимира (1833-1863)», Т. Косінової «Харківський університет наприкінці XIX – на початку XX ст.» та ін.

На основі викладеного вище констатуємо, що проблемі становлення та розвитку університетів як складника системи вищої освіти України в кінці XIX – на початку XX ст. присвячено чимало досліджень. Однак, позитивно оцінюючи здобутки вищезазначених науковців, слід зауважити, що цілісне дослідження міжнародної діяльності як педагогічного явища у практиці університетів України у другій половині XIX – на початку XX ст. відсутнє, тому потребує подальшого вивчення та пошукової роботи.

Схарактеризуємо джерельну базу дослідження. У попередніх дослідженнях нами схарактеризовано критерії та виокремлено такі групи джерел: архівні джерела, нормативно-правові документи, праці викладачів університетів, громадських діячів XIX – початку XX ст., інтерпретаційні джерела, документальні ювілейні видання університетів [1, с. 170–171].

Фактологічний матеріал досліджуваної проблеми становлять: педагогічні

журнали досліджуваного періоду: «Журнал Міністерства народної освіти» (1860–1862), «Київська старовина» (1882–1906), «Київський телеграф» (1859–1875), «Університетські вісті» Київського університету імені Св. Володимира, «Педагогічний збірник» та ін.; документи Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Державного архіву м. Києва, державних архівів Київської, Харківської та Одеської областей; Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Наукової бібліотеки Інституту історії НАН України, Державної науково-педагогічної бібліотеки НАПН України імені В. О. Сухомлинського та ін.; збірники постанов, розпорядження Міністерства народної освіти (1802–1917); університетські статuti, звіти університетів, звіти викладачів про проходження зарубіжних стажувань, статистичні відомості, збірники документів, навчально-методична література, спогади, праці вітчизняних та зарубіжних науковців, матеріали історико-педагогічних досліджень (автореферати, дисертації, монографії), довідково-бібліографічна література та ін.

Висновки.

Проблемі становлення та розвитку університетів як складника системи вищої освіти України, педагогічній підтримці професійного розвитку науково-педагогічних працівників університетів у кінці XIX – на початку XX ст. присвячено дисертаційні роботи Н. Белкіної, Л. Зеленської, О. Кірдан, С. Машкіної, Г. Мірошніченко, А. Нестерляй, Е. Писарєвої, Л. Семеновської, Т. Стоян, Т. Удовицької, Ю. Фесько та ін., однак, цілісне дослідження міжнародної діяльності як педагогічного явища у практиці університетів України у другій половині XIX – на початку XX ст. відсутнє. Огляд джерельної бази дослідження виявив високу репрезентативність різнопрофільних джерел, які ще не підлягали ґрунтовному науковому осмисленню, аналізу та узагальненню.

Література:

1. Авраменко Б. І. Джерельна база дослідження міжнародної діяльності університетів України у другій половині XIX – початку XX століття. *XIII Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Актуальні проблеми підготовки сучасного педагога: теорія, історія, практика»*. (24 листопада 2022 р, м. Умань). С. 170-173.

2. Кірдан О. Л. Управління вищими навчальними закладами України (XIX – початок XX століття) : теорія і практика : монографія Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. 453 с. URL:

<https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/6767>

3. Машкіна С. Зоря ноосфери В. І. Вернадського: педагогічні ідеї та досвід діяльності вченого у вищих закладах освіти. Полтавський держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2000. 159 с.

4. Мірошніченко Г. В. Освітня діяльність і педагогічна спадщина М. Х. Бунге в контексті розвитку університетської освіти (1823–1895 рр.) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.0. К., 2011. 20 с.

5. Фесько Ю. О. Історико-науковий аналіз науково-освітньої діяльності німецьких вчених Харківського університету у дореформенний період : автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.07. К., 2008. 20 с.

References:

1. Avramenko, B.I. (2023) Dzherelna baza doslidzhennia mizhnarodnoi diialnosti universytetiv Ukrainy u druii polovyni XIX – pochatku XX stolittia. *XIII Vseukrainska naukovo-praktychna onlain-konferentsiia «Aktualni problemy pidhotovky suchasnoho pedahoha: teoriia, istoriia, praktyka»*. 170-173 [in Ukrainian].
2. Kirdan, O. L. (2015). Upravlinnia vyshchymy navchalnymy zakladamy Ukrainy (XIX – pochatok XX stolittia) : teoriia i praktyka [Management of higher educational institutions of Ukraine (XIX – beginning of XX century): theory and practice]. Uman : FOP Zhovtyi O. O. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/6789/6767> [in Ukrainian].
3. Mashkina, S. (2000). Zoria noosfery V. I. Vernadskoho: pedahohichni idei ta dosvid diialnosti vchenoho u vyshchykh zakladakh osvity. Poltavskyi derzh. ped. un-t im. V. H. Korolenka. Poltava [in Ukrainian].
4. Miroshnychenko, H. V. (2011). Osvitnia diialnist i pedahohichna spadshchyna M. Kh. Bunhe v konteksti rozvytku universytetskoï osvity (1823–1895 rr.) *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].
5. Fesko, Yu. O. (2008). Istoryko-naukovyi analiz naukovo-osvitnoi diialnosti nimetskykh vchenykh Kharkivskoho universytetu u doreformennyi period. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. [in Ukrainian].

Abstract. *The article proves the relevance of researching the organizational and pedagogical foundations of the international activity of Ukrainian universities in the second half of the 19th and early 20th centuries as a scientific problem. The purpose of the research is to comprehensively reveal the normative-legal, organizational-procedural and pedagogical foundations of the international activity of Ukrainian universities in the second half of the 19th and early 20th centuries. The historiography of the problem and the source base of the research of the scientific problem are characterized.*

Key words: *history of Ukrainian pedagogy, history of higher education, historiography, international activity, professional development, professional development, pedagogical support for professional development, internship, university.*

Статтю надіслано: 19.06.2023 р.

© Кірдан О.Л., Авраменко Б.І.

УДК 811.161.2

LITERARY TEXT AND STRATEGIES FOR ITS TRANSLATION**ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ ТА СТРАТЕГІЇ ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ****Udovichenko H.M. / Удовіченко Г.М.***PhD in Pedagogy, Ass. prof. / к.пед.н., доцент.*

ORCID: 0000-0003-3731-0857

*Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Tramvaйна, 16, 50005**Донецкий национальный университет экономики і торгівлі
имени Михаила Туган-Барановского, Кривой Рог. Трамвайная, 16, 50005*

Abstract. *The problem of artistic translation in connection with the pragmatics of the text, the problems of conveying realities, lexical-semantic and lexical-stylistic transformations, the transfer of individual style features, the influence of the addressee's background knowledge on the choice of translation solutions, the emotionality of literary texts, the transfer of the gender aspect during translation, the transmission of colloquial vocabulary and proper names, linguistic strategies and models, alternative linguistic solutions, the role of the translator as an agent of culture is considered by scientists. Translation is a process of bilingual communication; its main task is to preserve the communicative function of the original in the translation. It is the communicative function that significantly characterizes the features of the elements of content, design by linguistic means, which determines the composition of functional dominants. Adequate transfer of functional dominants is the main solution to the problem of preserving the content invariant, that is, the basis of translation equivalence.*

Ключові слова: *artistic translation, literary texts, translation equivalence.*

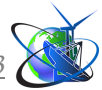
Introduction.

Literature is characterized not only by rational, but also by artistic, aesthetic knowledge of reality. Literary texts, reflecting the genre diversity of fiction, have two main functions: influential and aesthetic. Units of many styles are found in such texts, but all stylistic components form a special literary structure and find a new aesthetic function.

The literary text arouses the constant interest of specialists in the field of translation studies, as it is not only a community of certain linguistic phenomena, but also an independent integral phenomenon endowed with characteristics important for the translation process. It is the features of the elements of this type of text that allow the translator to choose a translation strategy. The connection of the special characteristics of the text and the specifics of its translation leads to a general classification, according to which a literary and a non-literary translation are distinguished. Sometimes this division includes thematic subspecies: military translation, legal translation, medical translation.

Presentation of the research results

Researchers consider the problem of artistic translation in connection with the pragmatics of the text, the problems of conveying realities, lexical-semantic and lexical-stylistic transformations, the transfer of individual style features, the influence of the addressee's background knowledge on the choice of translation solutions, the emotionality of literary texts, the transfer of the gender aspect during translation, the transmission of colloquial vocabulary and proper names, linguistic strategies and

models [7], alternative linguistic solutions [2], the role of the translator as an agent of culture [1].

Translation is a process of bilingual communication; its main task is to preserve the communicative function of the original in the translation. It is the communicative function that significantly characterizes the features of the elements of content, design by linguistic means, which determines the composition of functional dominants. Adequate transfer of functional dominants is the main solution to the problem of preserving the content invariant, that is, the basis of translation equivalence. A literary text is characterized by certain features of translation. Thus, the translator always has to solve three problems: the problem of conveying the temporal relevance of the text, the problem of conveying the characteristics of the literary direction, and the problem of conveying the individual style of the author. The translator needs to identify significant elements of the original and find their equivalents, which often have distinct linguistic and stylistic characteristics [3].

At the same time, the literary text reflects culture and traditions, the individual picture of the writer's world, which forms the basis of his creative uniqueness. In this regard, an important role in the process of translating such a text is played by the translator's broad outlook, knowledge in various fields, awareness of the author's personality, the cultural traditions of the society for which the writer wrote, because during translation it is necessary not only to preserve the cultural markers of the text, but also to help the addressee understand them.

Modern translation theory postulates the importance of preserving the national specificity of the original. Other features of this type of translation are the creation of a complete text with all possible characteristics of the original; the use of all the expressive possibilities of the language, accompanied by justified changes of the literary characteristics of the original and emotional and aesthetic information; correct transfer of stable expressions, humor, puns, etc. Standardization of the translation of a literary text can lead to a distortion of its meaning [8]. Regarding the choice of variant counterparts and transformations, all translation decisions are made after consideration of the narrow and broad context of the work. Even if all the subtleties of translation are observed, literary texts are considered only partially translated, since a significant part of their form cannot be transmitted [5]. According to the fair observation of the researchers, the meaning of the literary text has a multi-layered structure, which is created primarily by stylistic means and figurative meanings, artistic figures of speech, word order, its phonosemantic properties, tone and intonation. According to scientists, it is impossible to fully reproduce this multi-component composition in translation, and something has to be sacrificed.

When translating literary texts, their pragmatic aspect acquires special importance, combined with other elements of translation that largely determines the effectiveness of the translation process since it is pragmatics. Modern linguists consider pragmatics in connection with sound-imagery means, antonomasia, prognostic texts, poetic translation, contamination, language personality, language portrait, newspaper headline features, demonological vocabulary, etc.

There are two directions in modern pragmalinguistics: 1) it characterizes the systematic study of the pragmatic resource of language units; 2) demonstrates the

study of the interaction of native speakers in the communicative process. Researchers within the framework of the first scientific paradigm are engaged in establishing boundaries between semantics and pragmatics, the second direction coincides with the theory of speech acts. In other words, pragmatics examines all those situations in which an individual uses language signs. Mechanisms of use mean adequate selection and use of language units, the ultimate goal of communication is to influence the partner. As scientists note, the most important characteristic of pragmatic meaning is the position of the speaker in relation to the addressee. The above-mentioned opinion about the position of the speaker in relation to the addressee finds a new interpretation in the field of the pragmatic aspect of translation, because it is defined primarily as a focus on the recipient and involves obtaining a similar effect from the original and its translation. The problem is that the original and the translation are usually aimed at different audiences. Overcoming this barrier is related to leveling the difference between expectations and perceptions of communicators, in which case their national characteristics should be taken into account. The translator must have considerable knowledge of the language, culture, as unexplained features can lead to culture shock, the original, and the translation must evoke similar reactions in their addressees. Researchers call this ability regulatory influence: influencing the addressee, the text builds his mental activity, his behavior and emotions in a special way. Considering the pragmatic parameter of translation adequacy, it is noted that the communicative effect of the original message should correlate with the communicative effect of the translated message, while this phenomenon should not be perceived as a complete identity of understanding, but only as a correspondence. Translation deals with live speech directed at the recipient, the main problem of translation lies in the different linguistic and cultural levels of the recipient and the source medium of communication. Even the most correct translation cannot be considered relevant if the recipients do not perceive it properly. In this regard, the pragmatic parameter is a significant requirement for achieving full translation adequacy.

The phenomenon of pragmatics cannot be reduced to the term pragmatic meaning, since pragmatics is a much broader concept; it touches on problems related to the understanding of certain messages or signs by the participants of the language process and with different degrees of their perception depending on linguistic and extralinguistic experience. K. Nord, analyzing the markers of functions in artistic texts, singles out among others the appellative function, which is correlated with the recipient of the text. This function is implemented in literary texts by controlling the interpretation of the author's meanings. The creator of the literary text through the use of certain means, primarily poetic means (rhythm, rhyme, assonance) and figurative expressions (metaphors, similes), offers the reader some interpretation of the functional story. At the same time, the interpretive potential of the recipient is closely related to his sensory experience, the power of his imagination. Of particular importance for the further analysis of the translation is the author's conclusion that when transferring the appellative function of literary texts in the translation process, it is necessary to "respect the intention of the author marked in the source text, which directs the interpretation in the right direction".

In the works of Slavic philologists, the result of the translation is determined not only by the correspondence between the original text and the translated text, but also by the relationship between the translator and other participants in the translation process. Even when there is no direct contact between the translator and the other participants, the translator treats the source language text as a message from a specific sender and addressed to a specific audience. They emphasize another aspect of the study of this phenomenon – the pragmatic adaptation of translation. The translator cannot fully convey the given communicative effect; however, if such a task takes place, a pragmatic adaptation of the text should be carried out. Adaptation goes beyond translation as a process of creating a text that is communicatively equivalent to the original. Sometimes the effect of the translated text on the audience can be tested by observing the reaction and making corrections. The need for pragmatic adaptation is also determined by the cultural aspect of the pragmatics of speech, which means the difference in the regulatory impact on the audience of the original and the translation due to discrepancies in the subject and pragmatic components.

Researchers hold different points of view on the problem of adaptation. Thus, V. Koller considers adaptation to be a limited pragmatic equivalence and insists on the use of explanations and descriptions [4]. A. Neubert envisages the mandatory use of adaptations when translating consumer, special texts and opposes the literal translation of such texts [5]. Another researcher notes that the genre of the text affects the degree of its pragmatic adaptation. After all, it should be remembered that adaptation is primarily an intercultural, not an interlinguistic, phenomenon. Another important aspect of translation pragmatics is the pragmatic overtask, characterized by parameters not directly related to the original text, such as the translator's attitude to the ideas contained in the text or to the author's creative style. Carrying out the pragmatic over-task of a given text or speech act, the translator may in some cases neglect the achievement of maximum equivalence, be satisfied with an incomplete or selective translation, seek an impact on the audience of the translation that does not coincide with the intentions and pragmatic potential of the original.

The pragmatics of a literary text is understood as the structure of the author's pragmatic attitudes, characterized by various linguistic means of the author's and character's language, with the aim of influencing the reader and designed for the reader's in-depth perception of these means/

Conclusions.

Thus, we consider pragmalinguistics as a general theory of language activity in connection with a wide field of its study objects: words, speech acts, translation, texts, etc. are studied within the framework of pragmatics. The pragmatics of the text is not identical to the pragmatics of the translation, despite the presence of identical components (addressee, addressee, effect). Most researchers associate the pragmatic aspect of translation with addressee orientation and equivalence, that is, the perception of the final message must correspond to the perception of the original message, while it is about the correspondence of reactions, and not about their complete identity.

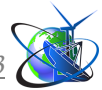
References:

1. Agudelo, A. M. Guzman, D. P. The Translation of Detective Stories in Two Colombian Magazines of the First Half of the Twentieth Century: Chanchito and Cronica. *Literature: teoria, historia, critica*, 2017. Vol.19, No 2. pp. 51–77. DOI: 10.15446/lthc.v19n2.63368.
2. Borg, C. Decision-making and alternative translation solutions in the literary translation process: a case study. *Across languages and cultures*, 2017. Vol. 18, No 2. pp. 277–302. DOI: 10.1556/084.2017.18.2.6.
3. Jandova, J. The Creativity of the Literary Translator and the Illusion of Translation. *Literatura: teoria, historia, critica*, 2017. Vol. 19, No2. pp. 291–314. DOI: 10.15446/lthc.v19n2.63913.
4. Koller, W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Aufl. 4. Heidelberg; Wiesbaden : Quelle und Meyer, 1992. 343 S.
5. Neubert A. Text und Translation. Leipzig: Verlag Enzyklopadie, 1985. 168 S.
6. Neubert, A. Shreve, G. M. Translation as Text. Kent ; L.: The Kent State University Press, 1992. 184 p.
7. Pujol, D. Three Translators in Search of an Author: Linguistic Strategies and Language Models in the (Re)translation of Shakespeare's Plays into Catalan. *Multicultural Shakespeare: translation, appropriation and performance*, 2017. T. 16, B. 1. pp. 41–59. – DOI: 10.1515/mstap– 2017–0018
8. Toro, A. A. The Translation of Multilingual Chicano Poetry into French: A Case Study. *Literatura: teoria, historia, critica*, 2017. T. 19, No2. pp. 79–115. DOI: 10.15446/lthc.v19n2.64045.

Анотація. Вчені розглядають проблему художнього перекладу у зв'язку з прагматикою тексту, проблемами передачі реалій, лексико-семантичними та лексико-стилістичними трансформаціями, передачею індивідуально-стильових особливостей, впливом фонових знань адресата на вибір перекладацьких рішень, розв'язанням проблеми художнього перекладу, емоційністю художніх текстів, передачею гендерного аспекту під час перекладу, передачею розмовної лексики та власних назв, мовнини стратегіями та моделями, альтернативними мовнини рішеннями, роллю перекладача як агента культури. Переклад — це процес двомовного спілкування; його основне завдання — зберегти в перекладі комунікативну функцію оригіналу. Саме комунікативна функція істотно характеризує особливості елементів змісту, оформлення мовними засобами, що визначає склад функціональних домінант. Адекватна передача функціональних домінант є основним вирішенням проблеми збереження змістового інваріанта, тобто основою еквівалентності перекладу. У сучасній прагмалінгвістиці виділяють два напрями: 1) той, що характеризує системне дослідження прагматичного ресурсу мовних одиниць; 2) той, що демонструє дослідження взаємодії носіїв мови в комунікативному процесі. Ми розглядаємо прагмалінгвістику як загальну теорію мовної діяльності у зв'язку з широким полем її об'єктів дослідження: слова, мовленнєві акти, переклад, тексти тощо вивчаються в рамках прагматики. Прагматика тексту не тотожна прагматиці перекладу, незважаючи на наявність ідентичних компонентів (адресат, адресант, ефект). Прагматичний аспект перекладу більшість дослідників пов'язують із спрямованістю на адресата та еквівалентністю, тобто сприйняття кінцевого повідомлення має відповідати сприйняттю вихідного повідомлення, при цьому йдеться про відповідність реакцій, а не про їх повну тотожність.

Key words: художній переклад, художні тексти, перекладацька еквівалентність

Стаття надіслана: 13.06.2023 р. © Удовіченко Г.М.

УДК 821.161.2:17.023.32(=161.2)Стороженко О.

ARTISTIC INTERPRETATION OF UKRAINIAN NATIONAL CONSCIOUSNESS AND SELF-CONSCIOUSNESS AT THE TURN OF THE 18TH-19TH CENTURY BY OLEKSA STOROZHENKO.**НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ І НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ УКРАЇНЦІВ ХУІІІ- ХІХ СТОЛІТЬ У ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОЛЕКСИ СТОРОЖЕНКА.**

Vilna Y. V. / Вільна Я.В.

d.phil.s., prof./д. філол. н., проф.

ORCID 0000-0002-1026-5198

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Taras Shevchenko Blvd, 14, Kyiv, 01601

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

Київ, б-р Т. Шевченка, 14, 01601

Анотація: У статті аналізується питання впливу української літератури на формування нового рівня національної свідомості та національної самосвідомості читачів. Прикладом того постають стратегії художнього мислення і досвід українських письменників ХІХ століття, зокрема, творчість відомого українського белетриста Олекси Стороженка. При з'ясуванні провідних ідей його творів полемізуємо із звичними оцінками його доробку як творчості переважно гумористичної, загалом без глибокого змісту. Натомість, розглядаючи образний ряд його творів, переконуємося у прямо протилежному. З'ясовується, що головні герої найвідоміших українськомовних творів О. Стороженка трактуються автором як взірцеві характери, оскільки сповідують ідеали свободи і незалежності в широкому сенсі слова, постають особистостями високого духовного і морального чину. Це засвідчує розуміння письменником потенціалу мистецтва слова для формування такого рівня національної самосвідомості, який сприятиме подоланню дисгармонійних ментальних та світоглядних станів української людини часів політичної несвободи. Відповідно цьому нами артикулюється роль українськоцентричної літератури у цьому процесі.

Ключові слова: першоособовий наратив, жанрова специфіка, принципи образотворення, національна свідомість, національна самосвідомість, етногенетичний код нації.

Вступ.

Феномен національної самосвідомості українців та проблеми, що пов'язані з історичними процесами формування цієї самосвідомості, як і національної свідомості, вже не одне десятиліття знаходяться у фокусі уваги українських науковців (С. Кримського, В. Горського, П. Ситника, І. Красіної, В. Карлової та ін.).

Передують тому праці, що написані багато років тому, але які цілісно або частково також висвітлюють ці питання. Це дослідження передусім істориків, соціологів, філософів та публіцистів (праці М. Грушевського, Д. Донцова, Д. Чижевського, В. Липинського, І. Лисяка – Рудницького, Д. Чижевського О. Кульчицького та ін.).

Національна самосвідомість - це сукупність ідей, переконань, почуттів, су спільно-політичних цінностей, які єднають індивіда з Батьківщиною. Це усвідомлення свого місця та місця своєї нації, а з тим і усвідомлення культурної самобутності останньої, її державно-політичної соборності, територіальної цілісності.

Самосвідомість індивіда завжди є результатом порівняння власних установок із досвідом інших людей. Отож формування індивідуальної самосвідомості відбувається у соціумі, спільноті, в процесі комунікації передусім.

Керуємося також тим, що різниця між цими поняттями «національна свідомість» і «національна самосвідомість» полягає у рівнях усвідомлення індивіда, як і загалом спільноти, до якої він належить.

Основна частина.

Українська література XIX століття тематикою, проблематикою, образами художніх творів у період національної бездержавності загалом підважувала артикуляції українського питання, що також посприяло процесу становлення української політичної нації.

Роль митця слова у структурі еліти XIX століття з кожним десятиліттям стає все більш вагомою, адже у часи політичної несвободи і правового безправ'я письменник, який пише українською, - це символ духовного супротиву. Отож український митець слова творчістю своєю не лише духовно підтримує, а й навіряє до такого супротиву, надихає сучасників, додаючи їм оптимізму і сил. Тому минуле та сучасне, вітальність, духовні ідеали, етичні засновки буття, творче начало і поряд з тим ментальні особливості, свідомість української людини - це той світ, який постає у своїй специфіці та, одночасно, універсальності, дякуючи, в першу чергу, мистецькій оптиці українського, за лексемою І. Нечуя-Левицького, письменника. І на підтвердження цієї думки передусім маємо покликатися до поезій Т. Шевченка, а також творів, праць, листів М. Костомарова, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, О. Кониського, Б. Грінченка, Олени Пчілки, І. Франка та інших.

Українські письменники II половини XIX століття, вирішуючи суто мистецькі, індивідуальні завдання, не могли оминати потреби відтворення відмінних соціально-психологічних типів і різновидів людських вдач і національних характерів, слабкі і сильні сторони останніх, а з тим усім і проявів відмінних рівнів національної свідомості та національної самосвідомості.

І реалізуються на цьому проблемно-тематичному терені не лише ті, кого сьогодні справедливо вважають класиками нашого письменства, а й талановиті белетристи, до прикладу, такі як Олекса Стороженко.

Його літературний доробок дійсно має вагоме значення. І не тільки тому, що він є одним із найталановитіших нараторів серед тих письменників, які в середині XIX століття дотримуються у прозі стандартів першоособового нарративу, а й тому, що в широкій палітрі образних малюнків різних за жанрами творів відтворив відмінні рівні самосвідомості індивіда та національної самосвідомості українців ХVIII-XIX століть.

Стиль оповіді у цього письменника завжди яскравий і пізнаваний. За М. Зеровим: "...в нього ширша, ніж у Квітки, амплітуда усної розповіді: він не тільки сам розповідає, але вміє прекрасно віддати й мову старенької забудькуватої бабусі, що своє оповідання про "межигірського діда" провадить нерівно, раз по раз перериваючи його пригадками. До того ж Стороженко немов завжди має перед собою співрозмовника, а тому широко вживає

розповідних форм синтакси, пересипаючи оповідання силою "междометних словечок", клятвених покликів, приказок та користуючися звуконаслідними й влучними образними словами... Внаслідок цього розповідь Стороженка відзначається повнокровністю і в розумінні густоти, насиченості й сконцентрованості його оповідання безперечно вище стоять, ніж Квітчині" [5, 221].

Олекса Стороженко - представник етнографічно-побутової школи в українській прозі 50-60 рр. XIX ст. Такою є популярна формула презентації імені та літературного доробку цього письменника. Допускаємо, що вже це може притлумити зацікавленість творчістю письменника тих, хто прагне зрозуміти рівні художніх інтерпретацій середини позаминого століття багатьох внутрішніх проблем духовного буття української людини.

Однак слід звернути увагу на те, що навіть починаючи писати не рідною мовою, О. Стороженко постає чітко означеним українськоцентричним митцем. А вже у творах українською це проявляється у ширших історичних екскурсах, через етнографічні подробиці, щедре цитування українських паремій, уривків із народних пісень, умілому використанні багатьох пластів тематики, проблематики, образності міфології та фольклору.

Вважаємо, що не варто аполітизувати слова С. Єфремова, який вважав, що "автор ніколи не сягає в глиб події, не спиниться над внутрішнім її змістом, а промайне зверху над подіями, беручи їх здебільшого з гумористичного боку" [4, 403], оскільки критик у цьому разі веде мову про меншу частку спадщини письменника («Се така баба, що їй чорт махових вилах чоботи оддавав», «Вчи лінивого не молотом, а голодом», «Голка», «Вуси»).

Радше слід згадати слова Б. Лепкого, який писав, що О. Стороженко: "нагадує письменників з старих, аристократичних родів, які дуже люблять свій рідний край, його природу... а перше всього його буйну минувшину... Він один з кращих малярів нашого минулого, один із щирих козацьких патріотів, його цікавить дуже, як колись жили наші предки, що вони гадали і думали, навіть що їм снилося..." [6, 10]

Очевидно, не випадково в доробку письменника кінця 50-их рр. XIX ст. з'явилася повість «Брати-близнюки», в якій йдеться про його рідні місця, відтворено стиль життя родин, які він знав з дитинства. Та прозаїк визначає жанр твору як "*Нариси Малоросії минулого століття*", що дає йому можливість, окрім цілого ряду побутових картин й етнографічно точної сцени народного обряду весілля у загалом млявому сюжеті, привернути увагу читачів до першопричин тих ментальних метаморфоз свідомості багатьох нащадків української козацької старшини, яка, що б там такого самокомпліментарного не думала, але доволі швидко перетворилася на інертний підвид російського дворянства. Головні герої повісті Семен та Івась – довгоочікувані нащадки саме такої родини.

Отож певні картини з життя родини Бульбашок, як мінімум, дають привід замислитися, а чи має взагалі сенс інерційне та багато у чому позірне дотримання традиційних родинних обрядів, якщо загублено значення духовних і моральних інтенцій, що в ці обряди українським народом вкладалися?

Ймовірна і прямо протилежна рецепція саме цієї складової: традиційні ритуали є для героїв ледь не єдиним способом прояву їхньої притлумленої національної свідомості. Однак це мало що змінює, оскільки юнаки зростають у наскрізно провінційному світі, найменшого уявлення не маючи про те, що насправді існують у абсолютно екзистенційно безперспективному для них чужому імперському контексті, що перебиває собою рідний для них простір. Усі, кого вони знають з дитинства, знаходяться ніби у повній гармонії, а, по факту, ледь не в стані анабіозу, оскільки вже давно змирилися із тим, що від них нічого у цьому житті не залежить. Так і головні герої цієї історії марнують своє життя і навіть не відчують того, бо не готові до усвідомлення потреби дієвого захисту своїх прав.

Багато в чому твір перегукується із "Паном Халявським" Г. Квітки-Основ'яненка та, частково, з певним рівнем проблематики прози М. Гоголя, особливо, у картинах безмістовного та безцільного життя всіляких Дудок, Покришок, Драбин, Книшів, Капельок та Малинок, зображених О. Стороженком.

Проявляється це також у своєрідному, сповненому сумної іронії, покликанні до міфологізованої героїки "Тараса Бульби" того ж М. Гоголя. Героїки, що тільки й лишилися на сторінках цього твору і йому подібних та ще в героїчному епосі українців. Помічає автор, що трохи більше ста років вистачило, аби славні лицарі українських степів перетворилися на пустих і байдужих Бульбашок (прізвище головних героїв твору О. Стороженка). Як тут не згадати хоча й безапеляційне, але багато у чому справедливе твердження Д. Донцова: "Нація, що приймає чужу ідею – як м'яке залізо, як індукційний магнет" [3, 446].

Відтак зауважимо, що О. Стороженко започатковує власну творчість із спроби ілюстрації у художньому форматі одного із аспектів важливої проблеми українського духовного буття. У читацькій свідомості, поза артикульованими спонуканнями автора, цілком закономірно постає питання: що такого особливого є в українському менталітеті, врешті, характері, що так просто забуваються національні пріоритети та нівелюються, невід'ємні од тих пріоритетів людські гідність і честь? Підтвердженням тому може стати сцена відвідин уже дорослими братами Семеном та Івасем Бульбашками занедбаного хутора Суботів (маєток Б. Хмельницького) та їхня доволі стримана реакція на занедбаність знакового місця для українців.

Та чи дійсно тотальний характер мають такого роду внутрішні стани та дисгармонійні процеси в свідомості та душах українців, письменник з'ясовує у творах принципово інакшого ідейно-тематичного та стильового формату, з інакшими типами героїв.

Нам видається, що автор свідомо зосереджується, передусім в українськомовних оповіданнях початку 60-их рр. та повісті "Марко Проклятий", на демонстрації прямо протилежного, зазначеному в "Братах-близнюках", бо наголошує на утвердженні самотності й незнищенності української духовної традиції та того потужного морального первня, що підважує висоту духу, рішучість і силу, життєвий оптимізм героїв. Поряд із тим у цих творах

подибуємо самоповагу та схильність героїв до самоіронії, їхній добрий гумор та відкритість, спроможність бути під ударами долі сильними та слабкими одночасно, але за будь-яких обставин здатними зберегти прагнення лишатися собою.

Неперевершеним знавцем фольклорного та етнографічного матеріалу, вірувань, українського національного характеру постає автор у оповіданні «Закоханий чорт», де все відбувається відповідно до принципу: "Хтось розповідає комусь, що щось відбулось". Але простою ця історія видається тільки на перший погляд.

Бо саме у такого роду оповіданнях, як і у найвідомішому своєму творі «Марко Проклятий», О. Стороженко якраз і демонструє читачам, а чим саме і у чому саме свідомість декого із «...правнуків поганих» відрізняється від свідомості тих достойних, хто, попри все і усіх, таки пам'ятає «...чії ми діти».

Автор відстежує та аналізує як митець, чим саме національна свідомість відрізняється від національної самосвідомості. Адже перша із зазначених дефініцій швидше стосується підсвідомих або не належно усвідомлених, у жоден спосіб не актуалізованих потенціалів індивіда в життєдіяльності нації. А коли йдеться про індивіда із повноцінним рівнем національної самосвідомості, то він не тільки все про себе розуміє, адекватно себе поціновує, а й здатен самостійно моделювати своє майбутнє, відстоюючи власне право і право свого народу бути господарем собі та власній землі. Отож О. Стороженко спостеріг, що відмінність між індивідами полягає саме у характері усвідомлення особистістю свого потенціалу, силі внутрішніх переконань і впевненості, що допомагають моделювати майбутнє.

У оповіданні «Закоханий чорт», яке є багаторівневим структурно і композиційно (оповідання в оповіданні), письменник досягнув успіху, бо спромігся в усіх дев'яти розділах віднайти такі деталі й описи, які забезпечують тривку увагу читачів не лише до центральної історії про закоханого чорта Трутика та бідолашну молоду відьму Одарку (чого тільки варта сповнена демонологічних мотивів та, одночасно, гумору і ліризму сцена їхнього женихання!) та про козака Кирила, який, уражений красою, а згодом і недолею дівчини, не лише закохується в неї, а й рятує її душу.

Жанр твору лише по дотичній торкається канону жанру подорожніх записів, оскільки всі структурні частини тексту в цьому разі більш тісно й логічно взаємопов'язані й остаточно підважені тим спостереженням, яке висловлює у фіналі автор. Воно стає наслідком його роздумів про те, чим саме важлива пам'ять роду, чом із уст в уста, з покоління у покоління українці передають такого роду історії, саме з такими деталями й такими мотиваціями рішень і вчинків героїв.

Зрозумілі й емоції та почуття самого розповідача, який змальовує Слобожанщину як Богом обрану землю: "...з Липець наша Україна теперечки якось Московщиною дивиться – намість шинків проклята кабащина, постоялі двори на московській звичай; скрізь по дорозі тягнуться московські однокінні телеги, одна до другої попричеплювані як фіги на личку; куди не глянь – усе пилипони з рудими бородами, у лаптях аж занудить, на них дивлячись. Так,

бачите, з цього боку, кажу, ще не так, а от як перехопишся через річку Харків, то хто б не сказав, що се божа сторона!.." [1, 66].

Підважують читацьку зацікавленість історією цього краю відступи автора, які відповідають стилістиці тодішньої художньої критики, на кшталт публіцистичних текстів П. Куліша: "Оце ж вам і Основа, де батько наш Квітка збив собі з своїх повістей такий міцний човен, що до віку вічного буде плавати по плюгавій річці Леті" [2, 66]. Важливими у примхливому пліні сюжету є усі частини: спогад одного із героїв твору про минулі часи та героїчні учинки вольного козацтва, розповідь старого в шинку про історію свого життя, втрату дружини та дітей і того, що "...По Чорномор'ї я вештався тридцять п'ять літ; бився з черкесом, плавав по Чорному морю..." [1, 71]; опис інших знакових подій, що відбувалися зі ще старшим у роду цього персонажа, зокрема, його дідом Кирилом Келехом, котрий зазнав чорта і так несподівано знайшов кохання всього життя, пізнав цінність боротьби за почуття, зміг на власному досвіді переконатися в силі добрих і шляхетних намірів, відстоюючи право своє та коханої жити за Божим законом.

Якраз спілкування Кирила з чортом становить у розповіді старого в шинку основне ядро сюжету та є найбільш містично-драматичною частиною твору. Це підтверджується прикладом жвавої, наповненої народними віруваннями та забобонами, сценки побиття об заклад Одарки та чорта під час залицяння останнього та змалюванням почуттів, сумнівів козака Кирила, який стає свідком цієї розмови й розбиваючи руки, тим підтверджує їхню домовленість.

Не менш цікавими є наступні епізоди спілкування Кирила з чортом, наприклад один із них: "А багато у пеклі запорожців? – пита дід. – Ні однісінького: які були, то й тих повиганяли. – За що ж ви їх повиганяли? – пита дід. – Для нашого брата вам жалко й кутка в пеклі? – Коли ж такий гармидер роблять, – каже чорт, – що усіх чортів із пекла порозганяли" [1, 79] й ін.

Буквально зачаровує авторська легкість і вправність у переплетенні мотивів у розділах оповідання, оскільки саме там, де необхідно, вдало поєднується реальне та уявне, і, завдяки образності мовної стихії, щедрості використання елементів сміхової народної культури та найглибших пластів народних вірувань, письменнику вдається постати оригінальним і художньо цілісним митцем.

Типологічної спорідненості доробку О. Стороженка із творами М. Гоголя ми як аксіоматичне твердження не сприймаємо. Письменник у есе "Спогад" писав про особисте знайомство з М. Гоголем у далекій юності, розповівши насправді про нього багато цікавого. Але наявність такого есе та згадки його імені у оповіданнях не можуть однозначно підтвердити заувагу того, що саме зустріч з молодим М. Гоголем вплинула на формування ідейно-естетичних пріоритетів українського белетриста.

Творчість М. Гоголя мала вплив на багатьох митців, але ідейно-тематичного та жанрово-стильового "підпорядкування" та залежності від досвіду М. Гоголя в разі О. Стороженка, повторюємо, не спостерігаємо.

Однією із посутніх відмінностей О. Стороженка від М. Гоголя було те, що О. Стороженко послуговується у творі українською мовою, цим своєрідним

етногенетичним кодом нації, бо тільки рідна мова може дати найточніший малюнок буття, буквально "відкриваючи" глибинні пласти емоцій, почуттів і духу героїв та персонажів. М. Хайдеггер у праці "Час і Буття" писав: "Ми бачимо в звуковому і писемному образі тіло слова, в мелодії і ритмі – душу, в семантиці – дух мови. Ми зазвичай осмислюємо мову з її відповідності суті людини, що репрезентується як *animal rationale*, тобто як єдність тіла-душі-духу..." [зазнач. праця, 203].

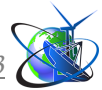
Пригоди козака Кирила в оповіданні "Закоханий чорт" не лише переконливо підтверджують вартісність і незнищенність основних моральних й етичних кодів національного життя, а й пояснюють природність захоплення нащадків такого типу героями, а через них і найрізноманітнішими пластами історії та сутнісними складниками культури Батьківщини. Не даремно бережеться народом і пам'ять про цей людський типаж, що повстає як взірць певного роду свідомості козака не лише із реального контексту чи контексту українського героїчного епосу, а й в антуражі казкової, містичної чи напівмістичної історії.

Тому тут не зайвим, і зовсім не фальшивим по тону є фінальне слово автора: "Наша чудова українська врода, нагріта гарячим полуденним сонцем, навива на думи насіння поезії та чар. Як пшениця зріє на ниві і складається у копи і скирти, так і воно, те насіння, запавши у серце й думку, зріє словесним колосом і складається у народні оповідання й легенди" [1, 90].

Зазначимо також, що цей твір може слугувати як приклад взаємодії між автором та потенційним читачем, відповідно до тих критеріїв, які вже в другій половині ХХ ст. пропонували враховувати представники "Паризької семіологічної школи", зокрема, Ц. Тодоров, який вважав за можливе розглядати особливості іманентної побудови тексту в бінарності поєднання історії та дискурсу: "Кожен розповідний твір – це історія та дискурс водночас. Історія, бо викликає появу певної реальності, тобто подій, які могли б статися, [...] та дискурс, бо містить розповідача, який цю історію викладає, і читача, котрий її сприймає" [див. Bauer M. *Romantheorie*. – Stuttgart, 1977. – S. 177–178].

У циклі "*Оповідання Грицька Ключника*" О. Стороженко оповідає про глобальне випробування на духовну, ментальну міць українських козаків, які після зруйнування Запорізької Січі в 1775 р. змушені були осісти по різних селах і хуторах та почати новий етап існування у південних степах. У цих творах письменник поєднує кілька стилевих тональностей, лишаючись вірним ліричній і гумористичній домінанті свого таланту.

Посутніми за історичним фактажем і відтворенням колориту епохи є і *белетризовані портрети* в літературному доробку О. Стороженка. Прикладом може бути нарис про цілком реальну людину, а саме "*Споминки про Микиту Леонтійовича Коржа*". Письменник познайомився із цим колишнім запорожцем у 1827 р. і навіть мандрував із ним місцями минулих подій. Усі, хто знав Коржа, як зазначає автор, багато нового та цікавого дізналися про останні роки існування Січі саме з уст цього чоловіка. У 1842 р. в Одесі було надруковано "Усну оповідь колишнього запорожця, мешканця Єкатеринославської губернії й повіту, села Михайлівки, Микити Леонтійовича

Коржа" і праця ця мала попит, оскільки зі сказаного героєм простежувались важливі для читачів причинно-наслідкові зв'язки в історично-політичному процесі.

Для молодого О. Стороженка це знайомство із безпосереднім учасником багатьох значущих подій недалекого минулого стало приводом для роздумів. Не випадково, друкуючи ці спогади через десятиліття в "Українських оповіданнях", автор дав тексту твору багатозначний епіграф із поезії "До Основ'яненка" Т. Шевченка: "Слава не поляже; / Не поляже, а розкаже, що діялось в світі, / Чия правда, чия кривда / І чий ми діти".

Отож міркує прозаїк, слід не просто знати історію свого народу, а й бути адекватним тому, що залишається нащадкам як приклад гідного життя. Жанрова форма якраз цього оповідання вповні відповідає класичному зразку *подорожніх записок*, а тому твір є очікувано багатоплановим: у ньому чергуються жанрові сценки, спогади головного героя у формі описів історії свого роду та замальовок, пов'язаних із життям запорожців у коші та за межами Січі; подибуємо в тексті багато топонімічних реалій. Увесь цей матеріал постає із розлогого діалогу оповідача та старого Коржа, який відповідає на питання першого й доповнює відповіді тим, що йому особливо запам'яталося. Оскільки в оповіданні все базується на фіксації усного мовлення, то й текст наповнено цілком доречними примовками і приказками: "Такий, бачите, звичай на Україні; насміхаючись, направляють на все добре чоловіка, щоб вийшло по приказці: "З посміхів люди бувають", іншими формами вияву різномірних емоцій, що увиразнюють сутність коментованого та надають мовним партіям героїв додаткових виражальних нюансів.

Висновок.

XIX століття не випадково називають століттям ідей. Від початку воно увібрало та розвинуло, а згодом і переосмислило, поряд із ідеями Просвітництва, ідеї німецької класичної філософії та, відповідно, засади європейського романтизму. Ідеали свободи, рівності, братерства були гаслами не лише Французької революції, а ідеальним взірцем для народів Східної Європи в боротьбі за власні інтереси, за реалізацію національних цінностей та ідеалів. Українська філософська думка попередніх століть, засадничі концепції Г. Сковороди підважили подальший розвиток свідомих сил української нації, формуючи таку національну еліту, яка матиме новий рівень самосвідомості, що вже не походженням, соціальним статусом та минулими заслугами предків обумовлений.

Місце творчої інтелігенції в структурі української еліти XIX століття також стає кожного десятиліття все більш вагомим, дякуючи науковій та творчій діяльності представників української нації з належним рівнем національної свідомості, бо та творча і наукова інтелігенція, як, до слова, вважав М. Мамардашвілі, просто забов'язана: «... усвідомлювати себе... в якості носія всієї загальної совісті суспільства, в якості його «всезагальної чуттєвості», у якій сходяться всі ниті відчуття та критичної самосвідомості окремих частин суспільного організму, полишеного голосу та слуху».

Письменники, які писали українською і про українців у ХІХ ст., знаходилися під впливом вище означених ідей, але більшою мірою їхню свідомість сформувало відчуття невіддільності власного «я» од мови, культури, історії рідного народу. Тому, попри імперські заборони і обмеження, вони власною творчістю сприяли і формуванню «гуманітарної аури нації», за означенням Ліни Костенко.

Посередництвом тематики, проблематики, образів власних художніх творів митці слова зартикулювати та тим і створили найважливіші підстави для осягнення і нагальних політичних завдань. Упевненість у вирішенні цих завдань фіксують вже публіцистичні праці авторів української літератури означеного періоду (П. Куліша, О. Кониського, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка та інших).

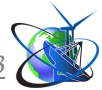
Та усвідомлення того, що культурна автономія, як відокремленість від усього російського, - це лише початковий етап складного шляху, метою якого є здобуття державної незалежності, складалося теж поступово.

Стратегія і тактика такого поступу якісно реалізуються не лише за умови прихвності, а й домінування належного рівня національної самосвідомості не окремих особистостей, а більшості спільноти. Індивід не просто має усвідомлювати свою приналежність до відповідної нації, а й розуміти свою роль і відповідальність за тривання і розвиток рідної мови, віри, загалом культури, захист територіальних пріоритетів та духовних ідеалів нації. Наголосимо, - нація насамперед тримається вірою і культурою.

Творчість О. Стороженка свідчить, що у цього талановитого українського письменника-белетриста середини ХІХ століття, нащадка козацького роду, успішного імперського службовця і, одночасно, українського патріота, особистісні пріоритети вповні відповідали системі національних цінностей та ідеалів українця. Тому його герої – це переважно ті українці ХІХ століття, які «тримають стрій», бо закумулювали у власному досвіді традиційно високий рівень національної самосвідомості та гідності, код української незнищенності. Так і оптимізується функціонування національної свідомості, а з часом і національної самосвідомості, у будь-якому просторі та часі.

Література:

1. Стороженко О. Твори : У 2 т. / О. Стороженко. – К., 1957
2. Денисюк І. Розвиток української малої прози ХІХ – початку ХХ ст. / І. Денисюк. – К., 1981.
3. Донцов Д. «Націоналізм» / Д. Донцов // Історія філософії України. Хрестоматія. : навч. посіб. / Тарасенко М.Ф., Русин М.Ю., Бичко А.К., упоряд. – К., 1993.
4. Єфремов С. Історія українського письменства.- К., 1995
5. Зеров М. Українське письменство.-К., 2003
6. Лепкий Б. Олекса Стороженко / Б. Лепкий // Стороженко О. Марко Проклятий.- Нью-Йорк, 1954
7. Ситник П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні: Монографія / П. Ситник, А. Дербак.- К., 2004

Literature:

1. O. Storozhenko. Tvory: U 2 T. / O. Storozhenko. - K., 1957
2. I. Denysiuk. Rozvytok ukraïnskoi maloi prozy 10 - pochatku 20 st. / I. Denysiuk. - K., 1981.
3. D. Dontsov "Natsionalizm" / D. Dontsov // Istoria filosofii Ukrainy. Khrestomatia: navch. posib./ M.F. Tarasenko, M.Yu. Rusyn, A.K. Bychko, uporiad. - K., 1993.
4. S. Yefremov Istoriia Ukraïnskoho pysmenstva. - K., 1995
5. M. Zerov Ukraïnske pysmenstvo. - K., 2003
6. M. Lepkyi, Oleksa Storozhenko / B. Lepkyi // O. Storozhenko Marko Prokliatyi. - New York, 1954
7. P. Sytnyk Problemy formuvannia natsionalnoi svidomosti v Ukraini: Monohrafiia / P.A. Sytnyk, A. Derbak. - K., 2004

Summary: *The article analyzes the role of literature and art in the complex processes of Ukrainian national self-consciousness formation. We consider the distinct levels of Ukrainian national consciousness within the 18th-19th based on the works of fiction writer Oleksa Storozhenko, who reflected those problems of self-awareness in the themes, ideas, and images of his stories and novels. While figuring out the underlying concepts of artistic thinking of O. Storozhenko, we challenge those who consider his works primarily humorous, with no deep meaning. Instead, considering the imagery of his works, we spot the exact opposite thing. For example, the heroes of the stories "Twin Brothers" and "The Devil in Love" show their insufficient level of national self-awareness when it comes to the descendants of Cossack elders and the conformity of a typical Cossack to the moral and ethical codes of the nation. Judging from the range of characters and types, majority of which implement and protect their freedom and independence, we can conclude that the author was fully aware of the urgency of forming a new level of national self-awareness, especially during the political unfreedom and, accordingly, he is fully aware of the role of Ukrainian-centric literature in these processes.*

Key words: *first-person narrative, genre specificity, principles of imaging, national consciousness, national self-consciousness, spiritual ideals, ethnogenetic code of the nation.*

УДК 811.161.2'42

COMPARATIVE ANALYSIS OF NON-VERBAL COMMUNICATION IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Kuts M.O. / Куц М.О.

PhD, senior lecturer. / канд.пед.н., старший викладач.

ORCID: 0000-0001-9419-5926

*Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,**Kryvyi Rih, Ukraine, Tramvaina 16, 50005**Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського,**Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005*

Abstract: *In today's world, there are many types of communication, such as expressive communication, socio-ritual, nonverbal and many others. In this article, we have considered nonverbal communication which is the transfer of information using body language, facial expressions, gestures, created space, etc. Nonverbal communication depends on expressions and physical movements as opposed to verbal communication or the use of language to convey information through written text, spoken language, or sign language. Nonverbal communication is important because it gives us valuable information about a situation, including how a person might be feeling.*

Nonverbal communication is an important element of intercultural communication and may have different norms and use different nonverbal cues. This can lead to conflicts that can be avoided by paying attention to this aspect of communication.

Ukrainian culture also has its own peculiarities of nonverbal communication, which may differ from English-speaking culture. For example, Ukrainians may use more gestures and facial expressions to express their emotions, and may also follow other norms of interaction. Paying attention and developing the ability to read nonverbal communication is an invaluable skill that can help us at every stage of our life.

Nonverbal communication is an important element of interaction in various areas of life, such as business, politics, art, and personal relationships. In business, for instance, nonverbal cues can influence the impression of professionalism and trustworthiness, which can affect the success of deals. In politics, nonverbal cues can be used to increase influence and persuade the public. In art, an artist can use non-verbal communication to convey their emotions and ideas through their creations.

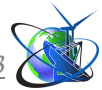
The relevance of the article is related to the study of the peculiarities of the nonverbal component of English and Ukrainian communication in order to understand how body language differs in these languages. This topic was studied by such scientists as M. Makhnii, F. Bacevich, T. Chmut, H. Chaika, E. Feigenberg, A. Asmolov, D. Nirenberg, O. Koneva, and others.

The purpose of the article is to define and analyze the features, means and classification of nonverbal communication in English and Ukrainian languages. The article deals with investigation of the characteristics of nonverbal communication with the help of existing theoretical developments; analyses of the features of the main elements of nonverbal communication; identification of the characteristic features of nonverbal English and Ukrainian communication.

Key words: *nonverbal communication, stylistic analysis, classification, body language, facial expressions, gestures.*

Introduction.

Nonverbal communication is communication using gestures (sign language), facial expressions, body movements and some other means, excluding speech [1, c 17]. Nonverbal communication is the transmission of messages carried out by language users without the use of words which encompasses all forms of behavioral

expression, including movement, eye contact, gestures, tone of voice, and facial and body expression.

Nonverbal communication can express a variety of messages, including feelings, attitudes, intentions, levels of dominance, and more. It can be conscious or unconscious, individual or cultural. Nonverbal cues, which are a crucial component of interpersonal communication, can significantly affect the effectiveness of communication. Its study allows for a deeper and more accurate understanding of communication, as well as to prevent misunderstandings and disputes that may arise due to inappropriate nonverbal behavior.

Depending on cultural characteristics, religious beliefs, national traditions and other variables, nonverbal communication can take various forms. For example, gestures that are considered pleasant in one culture may be considered rude or obscene in another. Even when language users use the same gestures, postures, and other nonverbal cues, their interpretation may differ depending on context and other factors.

In order to correctly interpret nonverbal communication, it is necessary to pay attention to the context, cultural characteristics and other factors that can influence perception. It is also important to follow the usual rules of etiquette, which are designed to ensure comfortable and effective communication between people.

Nonverbal communication is a crucial component of both interpersonal and professional interactions. For establishing contact with new clients, conducting negotiations, resolving conflicts and other types of business communication, nonverbal communication can be extremely rich. In addition, it is important to remember that nonverbal communication in the age of information technology, even in a virtual environment, can affect how well a video conference or text message is received. Therefore, in order to improve both interpersonal and professional communication and prevent misunderstandings, it is necessary to properly understand nonverbal communication.

Elements of nonverbal communication can be classified into the following groups:

- Kinesics refers to movements of arms, legs, head, and other body parts; gaze direction and visual contact; eye expression; face expression; poses, in particular, localization, changes in poses in relation to the verbal text; skin reactions (redness, sweating). All this taken together – gestures, facial expressions, pantomime – is called kinesics [1, p. 68].

- Proxemics refers to interaction between people, which includes the use of space and distance between them. Proxemics reflects distance (distance to the interlocutor, angle of turn to him, personal space); auxiliary means of communication, including body features (gender, age) and means of their transformation (clothes, cosmetics, glasses, jewelry, tattoos, mustaches, beards, cigarettes, etc.) [1, p. 172].

- A person's appearance, which includes clothing, hair, makeup, physical form, and other aspects.

- Tactile communication, that is, the use of touch to express emotions [20].

Depending on the cultural context, the nonverbal communication component can mean different things. For instance, a gesture that is perceived positively in one culture may be perceived negatively in another. As a result, it is extremely important to consider cultural norms when using nonverbal communication which is an important aspect of everyday life and has a major impact on how language users interact with others. Nonverbal cues such as gestures, sounds, facial expressions, and touch can convey much more information.

However, it is important to remember that elements of non-verbal communication can be interpreted differently depending on the cultural, social and individual characteristics of a person. Therefore, in order to correctly perceive and use non-verbal communication, it is important to be attentive to the context and take into account cultural differences.

Materials and Methods

Nonverbal communication occurs without the use of any written or spoken word instead of which it relies on various nonverbal signals such as physical movements, colors, signs, symbols, signal diagrams, etc., to express human feelings, attitudes, and information. In non-verbal communication, uses gestures, facial expressions, eye contact, physical proximity, etc. to communicate with others.

Nonverbal symbols have multiple meanings. The symbols and signs that we use as means of nonverbal communication do not always accurately express the true meaning of communication. Cross-cultural aspects give different meanings to such expressions of admiration for this communication. In many cases, they are vague and inconsistent.

Nonverbal communication has a comprehensive character. If we look around, we will see many aspects of nonverbal communication which is unconscious. This kind of communication is rather blurred and imprecise. Because this communication does not use words or language that express a clear indication to the recipient. Facial expressions, gestures, body movements, the way you use your eyes – all this conveys your feelings and emotions to others. How you stand or sit is one of the important elements in how you are perceived by others.

Facial expression is responsible for a huge share of nonverbal communication. It is often the first thing we see before we hear what they have to say. While nonverbal communication and behavior can vary dramatically across cultures, facial expressions for happiness, sadness, anger, and fear are similar around the world.

Paralinguistics refers to vocal communication that is separate from real speech. Paralinguistics is understood as a science that constitutes a separate section of nonverbal semiotics and the subject of which is paralanguage – sound codes additional to language, included in the process of language communication, and which can convey meaningful information in this process [1, p. 44]. For example, speed and volume of speech can indicate the emotional state of the interlocutor, and intonation and tone can reflect his mood. These factors can also affect the perception and understanding of the message. In general, paralinguistics is an important tool for understanding the nonverbal elements of speech and for improving communication.

This form of nonverbal communication includes factors such as tone of voice, volume, intonation, and pitch. For example, consider what a powerful influence the

tone of voice can have on the content of a sentence. If this statement is made in a harsh tone, listeners may perceive it as approval and enthusiasm. The same words, spoken in a hesitant tone, can express disapproval and lack of interest.

People often refer to their need for "personal space." This is known as proxemics and is another important type of non-verbal communication. Proxemics is one aspect of nonverbal communication that studies the relationship between people through distance. Proxemics involves the study of the levels of intimacy, convenience, and interaction that occur between people through the use of space. The amount of distance we need and the amount of space we take for granted depends on several factors. These include social norms, cultural expectations, situational factors, personality characteristics, and level of familiarity. Communication is always spatially organized.

Nonverbal communication can be conscious or unconscious. Usually language users use language or verbal communication consciously, while we use nonverbal communication unconsciously. Instead, you react unconsciously by showing your emotions through these nonverbal responses. Of course, not all nonverbal communication means are unconscious. At times, of course, we consciously choose to use or refrain from nonverbal communication. For example, before and during an interview, the interviewer makes conscious decisions about clothing, posture, and eye contact. Because most nonverbal communication is unconscious, many of us tend to believe what we see rather than what we hear.

Nonverbal communication expresses who we are. Our identities (the groups we belong to, our culture, our hobbies and interests, etc.) are communicated nonverbally through the way we arrange our living and working spaces, the clothes we wear, the way we behave, and our accents and the tones of our voices. Our physical bodies give others a sense of who we are, and some of these functions are under our control more than others. For example, it has been proven that height affects how people are treated and perceived in different contexts. Our level of attractiveness also affects our personality and how people perceive us.

Theoretical background

One of the first to study the spatial structure of communication was the American anthropologist E. Hall, who introduced the very term "proxemics", the literal translation of which means "closeness". Proxemic characteristics include the orientation of partners at the time of communication and the distance between them [1, p. 173].

Proxemics is contained in the messages that language users express, for example, when seating during a meeting or conference, the seat of the director or the head of the organization will be placed slightly away and centered from the seat of the employees to show a sign of authority [12].

Understanding proxemics can be useful in conversation because it gives us knowledge about the intentions of the person speaking to us. Different levels of distance can mean different messages. However, the amount of space provided should not be the only aspect to consider when trying to understand a person's intentions. It should always be combined with other nonverbal and verbal cues that seem to indicate specific intentions [12].

When language users are concerned with communication functions such as impression management, persuasion, affiliation, and privacy, proxemic behavior becomes particularly important. For example, when language users are trying to persuade someone of something, they may increase the physical distance between themselves and the other language user in order not to influence them too aggressively or intrusively. On the other hand, if language users try to find a common language with someone or involve them in a joint activity, they may reduce the distance between themselves and the other language user.

Proxemic behavior may also reflect the relative strength of competing tendencies in individuals to seek and avoid closer interactions with other people. For example, when people feel stressed or uncomfortable, they may seek more physical distance between themselves and the other person in order to feel more personal space. Proxemics is a culturally determined phenomenon, so its manifestation may differ in different cultures and languages [12].

Manifestations of proxemics in the Ukrainian and English languages:

- **Physical distance:** In Ukrainian culture, at a general meeting or in a public place, people can feel comfortable being quite close to each other, at least compared to American culture. In English, more attention is usually paid to personal space, so people can stand further from each other than in Ukrainian culture.

- **Movements:** Ukrainians can consider a light jolt as natural if they are close to each other. In English culture, a touch or push can be perceived as a violation of personal space, especially in the case of strangers.

- **Orientation:** In Ukrainian culture, people may face each other during a conversation to make it more personal. In English culture, it is customary to stand sideways to the interlocutor, which may reflect a greater focus on the interaction rather than the individual.

- **Loudness:** Ukrainian culture can be more emotional and expressive in manifestations, including the volume of the voice. In English culture, a more moderate tone and volume of voice is generally valued.

- **Gestures and facial expressions:** In Ukrainian culture, gestures and facial expressions can be more intense and expressive, which can reflect more emotionality and interaction between people. In English culture, gestures and facial expressions can be more moderate and restrained.

- **Eye contact:** In Ukrainian culture, eye contact can be considered a sign of respect and interest in the interlocutor. In English culture, eye contact can be more direct and intense, which can make some people uncomfortable.

Thus, it can be said that although proxemics is a universal phenomenon, it can vary across cultures and languages. Understanding these differences can help people better communicate and interact with other cultures.

Tactile communication is a form of nonverbal communication conveyed through touch, namely hugs, handshakes, pats on the back, and other forms of touch. It conveys many different things. Touch has significant communicative potential, but this potential is not fully explored. A number of factors can be attributed to this:

1. many people have adopted the misconception that touch is a primitive sense and therefore of limited value in conveying and receiving meaning in interpersonal

communication;

2. as ironic as it may seem, our society has strong restrictions and taboos about touching others.

Thus, we lack sufficiently precise and detailed terminology to describe the modalities used to touch others, to identify more specific meanings conveyed by touch, and to pinpoint the effects of a variety of personal and demographic variables on the quantity and quality of touch in interpersonal contexts. With the help of touch, you can convey such meanings as: support, gratitude, involvement, affection, aggression, etc. There are certain differences in the manifestations of tactile communication in Ukrainian and English. Ukrainian culture is characterized by a fairly high level of emotionality and warmth in relationships between people. Therefore, in Ukraine it is considered acceptable to hug, kiss on the cheeks and show other forms of touch to express closeness and support. A handshake is also an important element of politeness and respect, and is usually accompanied by a feeling of warmth and trust.

At the same time, in English culture touching may be less common, especially between strangers. A handshake is usually used for introductions and greetings, but other forms of touch, such as hugs or kisses, can cause discomfort.

Therefore, although tactile communication can play an important role in the interaction between people in any culture, its manifestation can be different depending on cultural norms and situations.

We should also pay attention to the fact that Ukrainian culture may have a more intensive use of touch to express support and understanding. In England, nonverbal cues such as gaze or gestures are more commonly used. In Ukrainian culture, touch can be used as a means to express relationships between people, meanwhile in English-speaking culture, such touching may be considered uncomfortable or inappropriate, especially if it occurs in a public place.

Kinetics is most closely related to what people call body language. The term "kinesics" was developed by the American anthropologist Ray L. Birdwhistle. The word kinetics refers to the study of body, hand and face movements [13]. Kinesics includes such components as:

- Gestures are movements of the hands, face, or other body parts in a way that conveys meaning, either in conjunction with verbal communication, such as frowning when speaking harshly at someone, or in isolation, such as smiling at a stranger to express pleasure in one presence;
- Body movements are voluntary movements of body parts such as hands, feet, legs, and shoulders that can either reinforce or contradict what is being communicated verbally.
- The way you sit, stand, slouch or stoop gives information about your status, self-esteem, attitude and emotional state.
- Facial expression refers to specific movements or states of the facial muscles that contribute to the nonverbal communication of a specific thought, emotion, or behavior.

Kinesic communication, or sign language, is an important component of communication in any culture, but can vary depending on the cultural context. Here

are some differences in the manifestation of kinesic communication between the Ukrainian and English languages:

1. Gestures and facial expressions. Ukrainians use facial expressions and various gestures to convey emotions and ideas. They may use very emotional gestures, such as showing spirituality or compassion. In English culture, facial expressions and gestures can be less expressive and more reserved.

2. Body postures. Ukrainians may use more intimate body postures, such as handshakes, hugs, to show closeness or trust. In English culture, body postures that show distance and respect, such as open arms, free standing or sitting, are more popular.

3. Ukrainians use many indicators, such as waving, to show direction or draw attention to something. They can also use indicators to emphasize their words. In English culture, indicators are less common and are more often used to show direction.

The Ukrainian language also has its own gestures and facial expressions, which may be incomprehensible to other cultures. For example, the sign "ok" (rounded fingers that connect in a circle), which is considered positive in Ukraine, can have a completely different meaning in some cultures, for example in Japan.

Also, some gestures can have different meanings in different cultures. For example, pointing your index finger at a person may be considered impolite in Ukraine, while in many English-speaking countries it is a common way to point at someone or something.

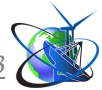
Therefore, kinesic communication can have different manifestations in different cultures and languages, and its understanding can be important for effective intercultural communication.

Results and Discussions

Understanding cultural similarities and differences in emotion is obviously critical to understanding emotion in general and the flexibility of emotional processes in particular. Given the central role that emotions play in our interactions, understanding cultural similarities and differences is especially important to prevent potentially harmful misunderstandings. Although misunderstandings are unintentional, they can lead to negative consequences, as we have seen historically for ethnic minorities in many cultures. For example, in diverse North American settings, Asian Americans are often characterized as too "quiet" and "reserved," and these low arousal states are often misinterpreted as expressions of disengagement or boredom rather than expressions of an ideal of tranquility [25].

The cultural emotionality of Englishmen and Ukrainians is different. Ukrainians, as in many other cultures, consider the manifestation of emotions a natural and normal phenomenon, especially in private life and in close relationships. The Ukrainian language is rich in emotionally colored words, expressions and idioms, which allows to express feelings more accurately and expressively. Ukrainians can openly demonstrate their emotions, including joy, grief, anger, indignation, and others.

In turn, the cultural emotionality of the English is usually characterized by greater restraint in the expression of emotions. The English are not used to showing

strong emotions in public or in the presence of strangers, they try to remain refined and polite in all situations. Also, English people often use pauses, slowness of movement and tone in speech, which can reflect their emotional restraint.

However, it is worth noting that in the modern world, with the development of cultural and linguistic diversity and convergence of cultures, these differences may be less pronounced, or, on the contrary, lead to interesting and valuable research in the field of intercultural communication.

Emotions can vary across cultures because of the way we use language to understand and express our emotions. Languages differ in the words they have for emotions, not only in terms of the number of words for each emotion, but also in the extent to which the word provides subtle nuances, combines emotions, or tells us what caused the emotion. The Germans have a proverbial word for "schadenfreude" for that characteristic satisfaction when you learn of the misfortune that has befallen an enemy. English speakers don't know a single word for this feeling, even though we feel these emotions. Not having a word for an emotional state can affect the emotional experience. Not being able to name the feelings, it can be more difficult to distinguish them, think about them, etc. [22].

In English-speaking culture, restraint in the expression of emotions and self-control are considered important behavioral traits that command respect and sympathy among others. These features are an integral part of English culture. Many examples of this can be found in fiction.

The English show emotional restraint not only in cases of negative emotions, but also in cases of positive emotions, and this character trait covers all spheres of communication, including such an intimate sphere as the relationship between parents and children. This means that the rules of restraint and control of emotions are applied even in cases where they may seem unnatural. According to a study, Britons lie about how they really feel 11 times a week. A survey showed that instead of offending, nine out of ten avoid expressing their opinion [23].

Ukrainians believe that the manifestation of emotions, even negative ones, is common and necessary in the process of communication. They are considered a proof of sincerity and honesty in relationships between people. Ukrainian culture is more emotional and expressive, and people often express their feelings openly.

In turn, the English believe that the manifestation of emotions, especially negative ones, can be a sign of weakness and impetuosity, which does not allow to control one's actions and reactions to events. Therefore, they try to restrain their emotions and behave in a calm and balanced manner in order to inspire respect and trust. Language users in English-speaking countries tend to express their feelings more reservedly and cautiously, using careful and non-aggressive language and gestures.

Thus, differences in cultural emotionality between Ukrainians and Englishmen may affect the way they perceive and express emotions, as well as their communication in general. Understanding these cultural differences can help avoid misunderstandings and conflicts in relationships between representatives of these cultures.

References:

1. Kovalynska I.V. (2014). Neverbalna komunikatsiia [Non-verbal communication]. Kyiv: Education of Ukraine, 289 p.
2. Osobystisnyi vybir: psykholohiia vidchayu ta nadii [Personal Choice: The Psychology of Despair and Hope]
Available at: <https://lib.iitta.gov.ua/9358/1/Особистісний%20вибір,%20психологія%20відчаю%20та%20надії.pdf>
3. Average Briton hides their true feelings 11 times each week, survey says.
Available at: <https://www.independent.co.uk/life-style/british-people-lie-hide-truth-feelings-offence-conflict-survey-study-a8556031.html>
4. Credibility, Respect, and Power: Sending the Right Nonverbal Signals.
Available at: <https://web.archive.org/web/20100523060356/http://www.gcastrategies.com/booksandarticles/62/credibility-respect-and-power-sending-the-right-nonverbal-signals/>
5. Culture and Emotion. Available at: <https://nobaproject.com/modules/culture-and-emotion>
6. Cultural differences in emotional expressions. Available at: <https://www.paulekman.com/blog/cultural-differences-in-emotional-expressions/>
7. Hall E.T. et al. (1968). Proxemics [and Comments and Replies]. Chicago Journals, vol. 9, no. 2-3, p. 83-108 Available at: <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/200975>
8. How do British People Communicate Differently to Those of Other Cultures? Does Exposure to the British Lessen Such Differences? Available at: <https://www.grin.com/document/378174>
9. How Do Ukrainians Communicate? Available at: <https://immi.se/oldwebsite/nr9/podolyan.htm>
10. Kinesics Communication. Available at: <https://bodylanguagematters.com/kinesics-communication/>
11. Kinesics: the art of body language. Available at: <https://www.zellalife.com/blog/kinesics-the-art-of-body-language/>
12. Proxemik.
Available at: <https://www.spektrum.de/lexikon/neurowissenschaft/proxemik/10396>
13. Types of Nonverbal Communication. Available at: <https://www.verywellmind.com/types-of-nonverbal-communication-2795397>
14. Types of Nonverbal Communication and How To Understand Them.
Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/nonverbal-communication-skills>
15. Ukrainian Culture. Available at: <http://freebooks.uvu.edu/NURS3400/index.php/ch14-ukranian-culture.html>
16. Ukrainian Culture – Communication. Available at: <https://culturalatlas.sbs.com.au/ukrainian-culture/ukrainian-culture-communication>
17. What's the British Communication style?
Available at: <https://www.commisceo-global.com/blog/what-is-the-british-communication-style>

Анотація: У сучасному світі існує багато видів спілкування, таких як експресивне спілкування, соціально-ритуальне, невербальне та багато інших. У цій статті ми розглянули невербальну комунікацію, яка є передачею інформації за допомогою мови тіла, міміки, жестів, створеного простору тощо. Невербальна комунікація залежить від виразів і фізичних рухів на відміну від вербальної комунікації або використання мови для передачі інформації через письмовий текст, розмовну мову або мову жестів. Невербальне спілкування важливе, оскільки воно дає нам цінну інформацію про ситуацію, зокрема про те, як людина може почуватися.

Невербальне спілкування є важливим елементом міжкультурної комунікації та може мати різні норми та використовувати різні невербальні сигнали. Це може призвести до конфліктів, яких можна уникнути, звернувши увагу на цей аспект спілкування.

Українська культура також має свої особливості невербальної комунікації, які можуть відрізнятися від англомовної культури. Наприклад, українці можуть використовувати більше жестів і міміки для вираження своїх емоцій, а також можуть дотримуватися інших норм взаємодії. Звертати увагу та розвивати здатність читати невербальну комунікацію є безцінним навиком, який може допомогти нам на кожному етапі нашого життя.

Невербальне спілкування є важливим елементом взаємодії в різних сферах життя, таких як бізнес, політика, мистецтво, особисті стосунки. У бізнесі, наприклад, невербальні сигнали можуть впливати на враження про професіоналізм і надійність, що може вплинути на успіх угод. У політиці невербальні сигнали можна використовувати для збільшення впливу та переконання громадськості. У мистецтві художник може використовувати невербальне спілкування, щоб передати свої емоції та ідеї через свої твори.

Актуальність статті пов'язана з дослідженням особливостей невербального компонента англійської та української комунікації з метою розуміння того, чим відрізняється мова тіла в цих мовах. Цю тему досліджували такі науковці, як М. Махній, Ф. Бацевич, Т. Чмут, Г. Чайка, Е. Фейгенберг, А. Асмолов, Д. Ніренберг, О. Конєва та ін.

Мета статті – визначити та проаналізувати особливості, засоби та класифікацію невербальної комунікації в англійській та українській мовах. Стаття присвячена дослідженню особливостей невербальної комунікації за допомогою наявних теоретичних розробок; аналіз особливостей основних елементів невербальної комунікації; виявлення характерних особливостей невербальної англомовної та української комунікації.

Ключові слова: невербальна комунікація, стилістичний аналіз, класифікація, мова тіла, міміка, жести.

Стаття надіслана: 19.06.2023 р.

© Куц М.О.

УДК 821.161.

THE POSSIBILITY OF USING THE INTERACTION OF THE ARTS IN THE STUDY OF LI PO'S POEM «EXILE'S LETTER» BY PHILOLOGICAL STUDENTS**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ МИСТЕЦТВ У ВИВЧЕННІ ПОЕМИ ЛІ БО «EXILE'S LETTER» НА ЗАНЯТТЯХ ЗІ СТУДЕНТАМИ-ФІЛОЛОГАМИ****Kryzhanovska O.O. / Крижановська О.О.***d.f.s., prof. / д.ф.н., проф.*<https://orcid.org/0009-0002-1207-5141>*Northwest Normal University, Lanzhou City, Anning East Road, 967, China
Північно-Західний університет, м. Ланьчжоу, вул. Аньнін, №967, Кунай*

Abstract. *The article considers the problem of interaction of arts in different types of classes in higher education. The author emphasizes that methodologists have developed a methodology for involving art in the study of literary works. The article considers the methodological possibilities of using different types of arts in the study of the work of the Chinese poet Li Po «Exile's Letter». The author emphasizes that analyzing poetry, it is necessary to invite students to compare the text of the work of Lee Po with the paintings of world artists (Van Gogh, Canaletto, Claude Monet, Edward Brien Sigou, Bato Dugarjapov, Edward Munch, Francisco Goya, Edward Hopper and others) and composers (Claude Debussy, Beethoven). Students studying the poetry of Li Po, compare their own impressions of the poetic work of Li Bo and the works of artists and composers, correlate the images of the Chinese poet with the images of other artists.*

Key words: *Li Po, poetry, art, interaction of arts, impressions, artistic image*

Introduction.

The problem of interaction of arts in different types of classes in secondary and higher schools has been considered by many scientists-methodologists. In Ukraine, a scientific school created at the Academy of Pedagogical Sciences develops the problems of complex interaction of arts. Methodological scientists develop integrative programs on different disciplines based on particular types of art. Academician Boris Yusov was the first to address this problem [7]. The scholar developed in depth and detail the interaction of different types of arts in the world literature classes. Vladimir Marantsman was the first to show the connection between the artistic word and the visual work, noted the possibility of dialogue between different types of art [5]. Ukrainian professor Nila Voloshina not only studied the problem of interaction of arts in the classes on world literature, but also investigated the problem of aesthetic education of pupils at school and students at university [3]. This concept is most consistently embodied in the scientific works of Tamara Nedainova and her students. Methodists, led by Tamara Nedainova, create their recommendations for school teachers and university teachers [6]. A major role in the development of this concept belongs to contemporary scholar Jeanne Klimenko. The scientist developed a classification of interpretations of works of cinema art in relation to the lessons of literature [4]. Let us note that all these developments are to a greater extent devoted to the lessons of literature at school. We believe that it is reasonable to apply the interaction of different types of arts in the classes of Chinese literature students as well. The application of this approach will not only contribute to the development of Chinese students' speech, but will also expand their horizons and

organically carry out the process of aesthetic education. All this determines the purpose of our article to determine the possibility of using the interaction of the arts in the classes with the students of the Chinese philology who study the poem Li Po «Exile's letter».

Main text.

Lev Vygotsky's ideas about art serve as the basis for using the interaction of the arts in classes with students who study philological disciplines. Lev Vygotsky believed that there are «intelligent emotions» of art that are born in the process of creation. These emotions from works of art arise from the processing of certain feelings of life. Lev Vygotsky wrote that «truth was first revealed to man in art» [2]. We can see that the scientist emphasized that there is an opportunity to relate one's own impressions of the perception of this or that type of art and the realities of the world around us.

We emphasize that the interaction of the arts is not identical to the connections with other disciplines that students study (history, aesthetics, ethics, philosophy, psychology, pedagogy, logic, cultural studies, and others). In classes where the methodology of interaction of the arts is applied, students have the opportunity to trace the intrinsic relationship of word, sound, color, space, gesture, and others.

Let's consider the use of different types of arts in the work on the study of the work of Li Po, the poem «Exile's letter».

At the beginning of the poem, the poet creates a picture of his meeting with a friend, we see seascapes and mountain landscapes, our imagination as if we can hear the voices of the streets where the friends were walking.

To So-Kin of Rakuyo, ancient friend, Chancellor of
Gen.

Now I remember that you built me a special tavern
By the south side of the bridge at Ten-Shin.

With yellow gold and white jewels, we paid for songs
and laughter

And we were drunk for month on month, forget-
ting the kings and princes.

Intelligent men came drifting in from the sea and
from the west border,

And with them, and with you especially

There was nothing at cross purpose,

And they made nothing of sea-crossing or of
mountain-crossing,

If only they could be of that fellowship,

And we all spoke out our hearts and minds, and
without regret [1].

We believe that analyzing these poems we can offer students to compare the description of the sea, mountains with paintings of world artists (Van Gogh «Beach at Scheveningen in Stormy Weather», Canaletto «Bacino di San Marco from the Puntana della Dogana», Claude Monet «Impression, Sunrise», Edward Brien Seago «Thames barges on the Orwell», Bato Dugarzhapov «Laspi»). We do not use

Chinese paintings on purpose because we think it is important that students can learn more about the fine arts of other countries.

We think we need to listen to musical works about the sea in class and also make a comparison with a poem by Li Po. The works of the French impressionist composer Claude Debussy, «L'isle joyeuse», «Sirènes», «Voiles» and «La mer» give us the best example. Students listen to excerpts from Debussy's music, describe their feelings, their fantasies, their impressions, and compare this to the impressions they got from the first part of Li Po's poem.

Then we study the second part of the Chinese poet's poem.
And then, when separation had come to its worst,
We met, and travelled into Sen-Go,
Through all the thirty-six folds of the turning and
twisting waters,
Into a valley of the thousand bright flowers,
That was the first valley;
And into ten thousand valleys full of voices and
pine-winds [1].

Here we suggest that students look at paintings that reflect the loneliness of the individual, the individual's desire to find a friend. We think this is the place to show students paintings by Edward Munch, Francisco Goya, Edward Hopper, and others. These artists made loneliness a major theme in their paintings. There are also many other images in this excerpt that the music will help reveal. For example, Beethoven's «Spring Sonata» Similar to the previous method of working on the study of Lee Poe's text, students compare their impressions of a piece of music, a painting, and a poem. They turn to the text of the poem at the beginning, before they are introduced to the works of painting and music, and at the end. Students have a deeper understanding of Li Po's poem text.

The next stage of the work is to study the third part of Lee Poe's poem

And with silver harness and reins of gold,
Out come the East of Kan foreman and his
company.
And there came also the 'True man' of Shi-yo to
meet me,
Playing on a jewelled mouth-organ.
In the storied houses of San-Ko they gave us more
Sennin music,
Many instruments, like the sound of young phoenix
broods.
The foreman of Kan Chu, drunk, danced
because his long sleeves wouldn't keep still
With that music playing,
And I, wrapped in brocade, went to sleep with my
head on his lap,
And my spirit so high it was all over the heavens,
And before the end of the day we were scattered

like stars, or rain.

I had to be off to So, far away over the waters,

You back to your river-bridge [1].

Let us pay attention to the images in this passage. In our opinion, traditional Chinese paintings of different genres can be used here, which will most accurately reveal poetic images of Li Po. We believe that we can draw students' attention to paintings in the genre of zhen yu hua, which depict a person against a background of flowers, We should also consider Chinese paintings, which belong to the genre of shidafu hua. These paintings depicted aristocrats. We have to consider paintings that belong to the genre shan shui, these paintings show mountains and waterfalls, which in Chinese culture symbolize the polar states: energy and peace, activity and passivity. When we turn to the works of traditional Chinese painting to illustrate a poem by Chinese literature classic Li Po, we reveal more deeply the images of the work, we discover new meanings that the author conveyed to the reader.

When studying other parts of Li Po's poem «Exile's Letter» we can ask students to choose paintings and music that illustrate Li Po's text. In conclusion of the work on the topic, we suggest creating an essay on the pictures considered, an oral story about the artistic features of the poem, its theme, idea and images.

Conclusions.

So, we have identified a list of works of the poet and selected musical, visual, film and television works to each work. We also suggested an associative selection of works for the teacher to use. The associative selection allows for imagination and creativity of the students and the teacher.

In conclusion of our article, we note that the use of the interaction of different types of arts in the classes for the study of the poem Li Po «Exile's Letter» contributes to the personal development of students, helps to develop the creative imagination and creativity, allows you to expand the outlook of students, organically carry out the process of aesthetic education.

Literature:

1. Ezra Pound Exile's Letter by Li Po URL: <https://allpoetry.com/Exiles-Letter>
2. Виготський Л. Психологія мистецтва. URL: <https://youthjustice.org.ua/kniga-psixologiya-mistectva-kniga-psixologiya-mistectva-lev-semenovich-vigotskij-skachati-bezkoshtovno-chitati-onlajn/>
3. Волошина Н.Й. Перспективні педагогічні технології у практичній діяльності вчителя-філолога. *Зарубіжна література*. 2006. № 10. С. 2–3.
4. Клименко Ж. Висвітлення діалогу мов і культур у процесі вивчення української перекладної літератури. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/27438>
5. Маранцман В. Человек и культура. Введение в курс `Мировая художественная культура. URL: <https://www.livelib.ru/book/1001297301-chelovek-i-kultura-vvedenie-v-kurs-mirovaya-hudozhestvennaya-kultura-vladimir-marantsman>
6. Недайнова Т. Урок літератури як урок мистецтва у творчій лабораторії майбутнього вчителя-філолога. URL: <http://hdl.handle.net/123456789/7306>

7. Юсов Б. Личность и творчество: проблемы, идеи, возможности. Луганск : Пресса, 1997. 157 с.

Анотація. У статті розглянута проблема взаємодії мистецтв на різних типах занять у вищій школі. Авторка наголошує, що вчені-методисти розробили методику залучання мистецтва до занять із вивчення літературних творів. У статті розглянуто методичні можливості використання різних видів мистецтв у роботі над вивченням твору китайського поета Лі Бо «Exile's Letter». Авторка наголошує, що аналізуючи поезію, необхідно запропонувати студентам порівняти текст твору Лі Бо з картинами світових художників (Ван Гог, Каналетто, Клод Моне, Едвард Брайєн Сіґоу, Бато Дугаржапов, Едвард Мунк, Франсиско Гойя, Едвард Хоппер та інших) та композиторів (Клод Дебюссі, Бетховен). Студенти, які вивчають поезію Лі Бо, порівнюють власні враження від поетичного твору Лі Бо та творів художників і композиторів, співвідносять образи китайського поета з образами інших митців.

Ключові слова: Лі Бо, поезія, мистецтво, взаємодія мистецтв, враження, художній образ

Стаття надіслана: 20.06.2023 р.

© Крижановська О.О.

УДК [821.161.2.0+39(=161.2)](092)Шев(045)

SOME NOTES ON TARAS SHEVCHENKO IMAGE FORMATION IN TERMS OF A CULTURAL HERO IN THE AREA OF UKRAINIAN FOLK AND LITERATURE TRADITIONS**ДЕЯКІ ЗАУВАГИ ДО ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ЯК КУЛЬТУРНОГО ГЕРОЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТРАДИЦІЇ****Lopushan T. V. / Лопушан Т. В.***Phd, as.prof / к. філол. н., доцент,**ORCID: 0000-0003-4608-6877**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 2, 20300 /**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300***Shevchuk I. L. / Шевчук І. Л.***Phd, as.prof / к. філол. н., доцент,**ORCID: 0000-0001-7741-3055**National Aviation University, Kyiv, Lubomyra Huzara, 1, 03058 /**Національний авіаційний університет, Київ, Любомира Гузара, 1, 03058*

Анотація: У статті викладено міркування авторів щодо джерел, специфічних рис та історико-політичних і культурологічних аспектів трансформації в українському національному літературному просторі уявлень про Тараса Шевченка від реальної історичної особи до образу культурного героя.

Формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в українському культурному просторі пов'язане насамперед із добою активного модерного націєтворення, вплив якої позначився на піднесенні національно-визвольних рухів серед колонізованих народів Європи в XIX столітті. Він набув у свідомості співвітчизників риси, притаманні образу культурного героя. Завдяки канонізації в іпостасі великого батька нації, її головного поета й основоположника сучасної української мови та літератури, національного месії і творця основоположних для національної культури літературних текстів.

Ключові слова: Тарас Шевченко, культурний герой, образ, архетип, традиція, національний.

Вступ.

Процес модерного націєтворення, який відкрив перспективи державної незалежності для більшості колонізованих націй не лише в Європі, але й по всьому світу, поставив перед культурами багатьох народів завдання «винайдення традиції» [4] Важливим складовим елементом розбудови традиції є канонізація комплексу національних міфів, зокрема, про витoki та основоположників національної спільноти. Образ основоположника має багато спільного з культурним героєм, який дарує чи впорядковує для тієї чи іншої людської спільноти критично важливі для її існування та самоідентифікації елементи культури (фізичний простір перебування, матеріальні предмети, навички ремесел, мову, звичаї та обряди).

Питання дослідження різних іпостасей існування героя викликало інтерес багатьох мислителів, починаючи з античності. Зокрема можемо констатувати інтерес до цього питання в філософських трактатах Геракліта, Плутарха,

Конфуція та багатьох інших. Новий спалах інтересу до проблеми відзначається в контексті зростання популярності психоаналітичної теорії міфу про культурного героя у дослідженнях К. Г. Юнга, Дж. Кемпбелла, О. Ранка, а також у культурологічних студіях Я. Е. Голосовкера, В. Я. Проппа, М. Еліаде та інших. Щодо дослідження образу Тараса Шевченка в контексті наявності елементів, притаманних культурному герою, можемо спостерігати в дослідженнях Г. Грабовича, С. Павличко, О. Забужко, Н.Зборовської та багатьох інших українських культурологів та літературознавців.

Кожен етап активних стильових зламів та пошуків української літератури у ХХ столітті позначений зверненням літераторів до постаті Тараса Шевченка як культурного героя з метою проголошення своїх ідей джерелом модернізації вітчизняного літературного процесу. Втім, усі спроби «приватизації» постаті Кобзаря надавали їй ще більшої сакральності. Феномен Тараса Шевченка як культурного героя на кожному етапі нашої історії вже практично протягом двох століть є предметом пильної уваги дослідників і щоразу набуває нових граней і підстав для наукових студій, а тому вивчення його нам видається важливим і актуальним.

Метою дослідження є конкретизація та доповнення елементів наукового дискурсу, що характеризують процес формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в художньому просторі національної фольклорної та літературної традиції.

Основний текст.

Одним із найважливіших моментів для формування будь-якої самодостатньої людської спільноти є творення національного пантеону історичних фактів, героїв та символів, котрі забезпечують їй легітимність домагань власної культурної та історичної окремішності серед інших націй та народів. Тут варто звернутися до досить цікавих спостережень Томаса Карлайла щодо природи виникнення явища сакралізації реальної людини та піднесення її до образу національного героя, викладених ним у дослідженні «Герої та героїчне в історії» [7]. Попри те, що праця акумулювала думки дослідника, виголошені ним у лекціях про видатних діячів європейського культурного простору, прочитаних дослідником ще в 1834–1840 рр., вони залишаються актуальними і в наш час. Зокрема, його аналіз постаті Роберта Бернза як культурного героя доби романтизму дозволяє нам поглянути під цікавим кутом зору на вітчизняний культурний простір із позиції пошуку певних аналогій. Вони неминучі, оскільки український процес національного відродження не був чимось унікальним за своєю суттю, а цілком вписувався в загальноєвропейський контекст творення становлення модерних націй. Цей факт не викликав сумнівів у істориків ще в 30-х роках ХХ століття. Зокрема, український учений, представник національної діаспори у Франції І. Борщак у своїй статті в тогочасному франкомовному журналі «Слов'янський світ» зауважував: «Керівники українського руху ХІХ ст. майже всі були людьми, яких поважали у Європі, насамперед за їхній моральний рівень та добропорядне життя, здібності, знання, таланти. Це, вважаємо, не проста випадковість... національний рух є насамперед апостольство, духовне надбання, а ідеї

здебільшого є такими, як і люди, які їх пропагують: вони заслуговують стільки ж уваги, скільки й самі ці люди» [Цит. за 21, с.20]. Таким чином перед українством постало питання «винайдення традиції». Щодо закономірностей та складових цього процесу детально аналізуються подібні світові культурні практики в авторитетній колективній науковій праці «Винайдення традиції» за редакцією Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера [4]. Особливо цікавими, з погляду аналізу власне українських культурних реалій, видаються в ній розділи за авторством П. Моргана та Д. Кеннедайна, присвячені становленню, а точніше відродженню шотландської та валлійської національної традиції в ситуації домінування культури метрополії. Інтерес до минувшини, посилене збирання народних пісень та замилювання етнографією – все це можемо спостерігати в українському громадському та культурному житті доби романтизму, аж до таких прямих аналогій як вироблення канону псевдонародного костюма та його популяризація серед національно ангажованої інтелігенції, а також творення сакрального пантеону героїв, серед яких особливе місце посідають народні поети-барди. Власне, можемо говорити в тому ж ключі й про знакові постаті митців, найчастіше поетів, наприклад Йоганна Вольфганга фон Гете, Адама Міцкевича, Павела Йозефа Шафарика, Юліуша Словацького, Шандора Петефі та ін., постаті яких у добу романтизму, на яку припав найбурхливіший сплеск розбудови європейських модерних націй, набувають героїчно-ритуалізованого культурного змісту. Отже, потреба творення культурного героя є не випадковістю, а до певної міри закономірним наслідком історичних процесів цього часу.

Аналізуючи постаті Д. Донцова та В. Липинського як культурних героїв та акцентуючи увагу на їх націоцентричності, Р. Комаров пропонує наступне визначення: «...Національно-культурний герой – це антропологічний символ, що виражає головні ідеї національного буття (походження, розвитку, цінності нації тощо), персоніфікація культурної творчості як упорядкування власного культурного космосу, ідеалізована людина, яка діє в межах національних історії, простору і часу» [8, с.83]. Окрім того він виділяє три архетипні образи культурних героїв в українському культурному просторі: 1) козак; 2) Тарас Шевченко; 3) хлібороб. Цікаво, що якщо перший і третій добре узгоджуються з ученням Г. Юнга щодо природи архетипів як вроджених психічних структур, схем образів, що існують в колективному підсвідомому і реалізуються в конкретні образи в результаті процесу міфологізації [30], то героїзація постаті Т. Шевченка відбувається в контексті процесу, описаного послідовником Г. Юнга Е. Нойманом у праці «Походження та історія людської свідомості», котрий зауважує, що «з розвитком та систематизацією свідомості, а також зі зміщенням індивідуального еґо, виникає колективна свідомість, культурний канон кожної конкретної цивілізації та епохи. Іншими словами, формується склад певних архетипів, символів, цінностей та установок, на який проєктується архетипний зміст підсвідомого і який, приймаючи жорсткі форми міфу і культу, стає догматичною спадщиною групи» [15, с. 156-157]. У соціумі, на відміну від інших європейських національних спільнот, цей процес відбувався переважно в царині фольклорній, оскільки письменство долучилося

до процесу активного творення національних культурних міфів лише в 19 столітті. Найяскравішими серед них, безумовно, є міфи про козаччину, розбудова яких започаткована «Енеїдою» І. Котляревського. Слід зауважити, що формування комплексу націєтворчої міфології в добу активного європейського державотворення ХІХ століття відбувалося в силу відомих історичних реалій у ситуації практично повної відсутності старої національної шляхти. А, отже, ідеї романтизму, що стали каталізатором процесу творення модерної української нації, в одному ряду з іншими європейськими народами, сприяли пошуку непересічної особистості, котра б поєднала органічну приналежність до селянства як носія української національної ідентичності з широтою поглядів освічених суспільних верств.

Це приводить нас до постаті Тараса Шевченка, час і культурно-історичні обставини появи якого стали багато в чому визначальними для розвитку українського літературного процесу в цілому, а сам він ще за життя активно перетворювався у свідомості співвітчизників із реальної людини в культурного героя. Сучасник Т. Шевченка Микола Костомаров закладає основи міфу про поета як культурного героя, зауважуючи, що Тарас Шевченко говорить так, як народ ще й не говорив, але як він був уже готовий заговорити, і тільки чекав, щоб із його середовища знайшовся творець, який оволодів би його мовою і його тоном, а далі резюмує, що «Тарасова муза прорвала якийсь підземний склеп, уже кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатями, засипаний землею, навмисне зораною і засіяною, щоб сховати від нащадків навіть згадку про місце, де знаходиться підземна порожнеча. Тарасова муза сміливо ввійшла в цю порожнечу зі своїм негасимим світочем та відкрила за собою шлях і сонячним променям, і свіжому повітрю, і допитливості людській» [8, с. 131, 133]. Як бачимо, М. Костомаров на перший план ставить головну властивість, притаманну культурному герою: він «добуває або вперше створює для людей різні предмети культури (вогонь, культурні рослини, знаряддя праці), навчає їх мисливству, ремеслам, мистецтву, започатковує певні принципи соціальної організації, шлюбні правила, магичні приписи, ритуали та свята» [10, с. 25], тобто творить нову культурну реальність у царині матеріальній чи духовній.

Можна погодитися також з Л. Цукор, яка виділяє наступні риси діяльності сучасного культурного героя: а) спричиняє історичні зміни; розкриває значення культурно-значущих об'єктів та духовних цінностей; б) бореться з хаосом у ролі деміурга, творця світу; в) демонструє певну культурну чи історично важливу мету, до якої варто прагнути людській спільноті як об'єкту його творчих зусиль [10]. Отже, уконститутований за Т. Шевченком статус «основоположника» сучасної української мови і літератури більш ніж переконливо вказує на його «героїзацію». Цю метаморфозу, що остаточно викристалізувалася в спільноті галицьких українофілів, досить точно спостеріг і використав для творення сатири на своїх сучасників-народовців Осип Маковей у новелі «Як Шевченко шукав роботи». На думку письменника, представники різних галицьких національно орієнтованих фундацій активно використовують у своїй діяльності образ поета-культурного героя, але зовсім не схильні до

співпраці з ним, як реальною особою. І вже зовсім саркастично звучить репліка професора Грушівського (ідентифікація прототипу персонажа тут не викликає сумнівів!): «Товариство ім. Шевченка – се я, а ви тільки фірма» [12, с.35]. Власне кажучи, в переломні моменти зміни естетичних парадигм у національному культурному просторі спостерігається своєрідна ситуація «шевченкоборства». Особливо виразно виявилось прагнення за рахунок зламу шевченківського культу в національному культурному просторі в 20-ті роки у творчості українських футуристів та їхнього лідера Михайля Семенка, який дає повному зібранню своїх віршів назву «Кобзар», а далі проголошує «Я палю свій «Кобзар»». Його мотивація продовжує і радикалізує висловлені О. Маковеєм думки щодо культу Шевченка: «Я хочу <...> сказати, що де є культ, там немає мистецтва. А передовсім воно не боїться нападів. Навпаки. В нападах воно гартується. А ти вхопивсь за свого «Кобзаря», від якого тхне дьогтем і салом, і думаєш його захистить твоя пошана. Пошана твоя його вбила. Й немає йому воскресіння» [22]. За часів домінування соцреалістичного дискурсу образ Тараса Шевченка як культурного героя в його вульгарно-соціологічному варіанті остаточно усталюється в національному культурному та інтелектуальному просторі, а наступна спроба його зламу відбувається вже в 90-х у творчості Сергія Жадана, Ніли Зборовської, братів Капранових тощо. Ще одним цікавим моментом, який вказує на особливий статус Т. Шевченка як культурного героя в українському суспільстві може слугувати звернення до його візуального втілення та поетичних текстів у сучасній кризовій ситуації збройного протистояння імперії, що особливо загострилося після повномасштабного вторгнення в лютому 2022 року. Ще у 2019 році у Київському метрополітені на станції імені Тараса Шевченка було розміщено виставку (йдеться про «Квантовий стрибок Шевченка. Метро») постерів із портретами Шевченка, стилізованими під різних героїв попкультури. Своєрідним елементом перформансу тоді стала реакція з боку радикально налаштованої публіки в діапазоні від обурення в соцмережах до фізичного пошкодження постерів ножем, після чого організатори вимушені були згорнути виставку. Однак сьогодні, коли для киян метрополітен став своєрідним культурним символом часу, громадським простором, що надає прихисток тисячам людей під час жорстоких ракетних та дронних атак на місто, образи того давнього перформансу стали особливо актуальними і широко розтиражувалися засобами інформації.

Слід зауважити, що міф про Шевченка як культурного героя почав формуватися ще в XIX столітті насамперед у фольклорі. Величезний масив зібраних аматорами-фольклористами цього часу переказів про поета систематизував у ряді своїх досліджень М. Назаренко. В анотації до найбільш повного з них «Поховання на могилі (Шевченко, якого знали)» [14; с.4], він зауважує, що використовує такий матеріал для творення «паралельної» біографії поета, власне кажучи, колективного міфу про нього. Цікавим у наведеному міркуванні дослідника видається той момент, що він у підзаголовку до своєї книги апелює до колективного підсвідомого нації, до сакралізованого «знання», а не до об'єктивних історичних фактів. Усе це добре узгоджується з

описаним у наведеному вище визначенні Е. Ноймана процесом архетипізації історичних особистостей, догматизації їх у культурній спадщині окремої соціальної групи в якості культурного героя.

Аналізуючи наведені М. Назаренком матеріали, можемо виявити комплекс приписуваних фольклорними текстами Тарасу Шевченку чарівних рис різних типів культурного героя. Зокрема, у багатьох джерелах він зображений віщуном-провидцем: «Він був, коли хочете, такий чоловік, що все знав. Носив він з собою чорні книги і по них усе вгадував, що робиться, й доказував, де і які «клади» (скарби) лежать» [24, с. 92]; «Шевченко розказував, що далі буде на світі» [6, с. 114]. Ще одним важливим моментом, який дозволяє говорити про наділення Кобзаря рисами такого різновиду культурного героя як трикстера, є змалювання його здатності змінювати свою зовнішність, перевтілюватися: «...Оце він такий буде лицем, зараз [...] він і перемінився» [3, с. 175]; набувши іншої подоби «в Каневі, в казначействі, брав грошей скільки хотів» [3, с. 175]. Водночас поет наділяється рисами творця-деміурга, здатного матеріалізувати мислені образи: «Він (Шевченко) було як намалює щось там на стіні – то сяде та й полетить» [32, с. 288]. Цікаво, що рисами, котрі найчастіше властиві мудрецам-пророкам, наділено міфологізовану постать поета в записаній М. Ф. Комаровим (псевдонім М. Уманець) оповіді містечкового єврея: «А говорив він хоч і просто, завжди по-мужичому, але дуже розумно, а часто було говорив якимись притчами, що треба було довго думати, щоб дізнатися, до чого воно сказано» [26, с. 90].

Одним із визначальних моментів канонізації образу Кобзаря стало його «подвійне» поховання спочатку в Петербурзі, а потім обставлене з максимально можливим розголосом та виконанням ритуалів, подібних до широко практикованих в релігійних культурах, повернення в рідну землю. Особливо важливо, що це дійство відбувалося на виконання заповіту покійного, а, отже, знову ж таки набувало сакрального значення. Місце поховання також виразно вписується в міфологічний контекст, оскільки дніпровська круча (гора) втілює уявлення про священне місце пізнання і просвітлення, яким наділяються гори у культурній парадигмі більшості народів та світових релігій. Важливим етапом розбудови міфу про «Великого Кобзаря» на теренах літературних стало святкування сторічного ювілею Тараса Шевченка. Практично всі представники національно орієнтованої інтелігенції намагалися докласти до цього максимальних зусиль. Зокрема, з'явився величезний масив панегіриків та епітафій, які продовжили традицію формування образу героя-мученика за визволення народу, започатковану з моменту ув'язнення поета. Таку тенденцію спостерігаємо, починаючи з поезії Олександра Афанасьєва-Чубинського «Шевченкові» (1841), у творах Володимира Александрова «Брате-голубе Тарасе!» (1846), Михайла Максимовича «На святе Благовіщення» (1858), Олександра Кониського «На похорон Шевченка» (1861), Олександра Навроцького «Сумує і плаче» (1861), Юрія Федьковича «Осьмий поменник Тарасові Шевченкові на вічну пам'ять» (1868), Михайла Старицького «На спомин Т. Г. Шевченка» (1881), Івана Франка «Могила Тарасова» (1884), Івана Нечуя-Левицького «В концерті» (1886), Михайла Коцюбинського «Шевченкова

могила» (1890), Панаса Мирного «Пригода з «Кобзарем»» (1906), Лесі Українки «На роковини» (1911), Богдана Лепкого «В Тарасові роковини» (1915) тощо.

Втім, щодо надприродного походження шевченківського таланту, маємо свідчення не лише у мистецькому просторі. У цьому не сумніваються більшість сучасників та дослідників творчості поета, акцентуючи увагу на тому, що Шевченко належав до числа митців, котрі творили швидко, піднесено, в моменти найвищої концентрації творчих сил, які прийнято називати натхненням. Тут цілком можна погодитися з думкою В. Пахаренка: «Моменти творчості сходили на нього, як Дух Божий на біблійних пророків. Поет здебільша не «писав» свої твори, а поспіхом записував вичуте, побачене в мить осяяння, коли до нього на якийсь момент долинала мелодія «космічного оркестру» [18, с.178].

Вже згадуваний вище Е. Нойман зауважує, що стан творчого осяяння набув такого важливого значення для оцінки здатної на його досягнення особистості завдяки радикальними змінами, які відбулися у сучасному суспільстві внаслідок того, що такі давні сили як суспільні міфи і релігії, свята і обряди, надзвичайно важливі для зміцнення міжособистісних зв'язків усередині традиційних суспільств нині практично втратили своє значення, натомість на перший план вийшло мистецтво, а тому «авторитет творчої особистості частково пояснюється тим, що цей індивід є прикладом найвищої сучасної форми трансформації, насамперед тому, що створюваний ним світ є адекватним образом первинної єдиної реальності, ще не розколотою свідомістю – реальності, яку здатна створювати тільки цілісна творча особистість» [16, с. 1].

Пасіонарність творчого доробку Тараса Шевченка, почасти його декларативність і заангажованість на ідеї визволення співвітчизників із ярма національного і соціального, знаходить своє втілення в тому, що поет, можна сказати, і сам, доклав зусиль до оформлення своєї постаті в статусі культурного героя, добровільно зголошуючись на апостольське служіння у своїх текстах: «Возвеличу // Малих отих рабів німих! // Я на сторожі коло їх // Поставлю слово» [29, с. 281]. Однак не менш важливим є й трагічна біографія поета, що постраждав за своє прагнення заступитися за «рабів німих». Тут принагідно послатися на слушне зауваження Г. Грабовича: «Одинокую запорукою, що пророцтво буде правдиве, є чистота серця. І, як Христос, що «смертю смерть поправ», як бодгісаттва, завданням якого є уможливити прозріння, так Шевченко своїм Словом, своїм умінням сумніватися і своїм відмовленням від влади над людськими душами здобув її для себе» [5, с. 131].

Ще одним важливим елементом утвердження образу Тараса Шевченка як культурного героя в народній свідомості стає надання національному пророку христологічних рис. Зокрема, після його смерті в середовищі українських селян починають активно циркулювати розповіді про «воскресіння» поета, посмертні зустрічі з ним у людних місцях, із явним апелюванням до біблійних переказів про воскресіння Христа. У цьому контексті варто звернутися до зібраних фольклористами переказів про Тараса Шевченка, які відображають ситуацію становлення міфу: «Тарас три рази умирав і не вмер» [цит. за 14, с. 146];

«Тарас, батько наш, / Умер на час, / А тепер воскрес» [11]; «а ні, там його не було, він і досі живий десь ходить» [3, с. 179]. Звісно, й сам Тарас Шевченко вже за життя у своїй творчості частково доклався до цього процесу, зокрема наголошуючи у своєму заповіті: «Як понесе з України // У синєє море // Кров ворожу... отойді я // І лани і гори – // Все покину, і долину // До самого Бога // Молитися... а до того // Я не знаю Бога» [28, с. 354]. Ще одним цікавим аспектом переходу у свідомості нації постаті Тараса Шевченка від реальної історичної особи до культурного героя стало закріплення за ним антропологонімію «Кобзар», який є «народним псевдонімом», «тобто почесним найменуванням людини, яка заслужила повагу всього народу за визначний внесок, наприклад, у його культуру» [25, с. 136].

Фіналізацію процесу трансформації історичної постаті Тараса Шевченка в культурного героя можемо спостерігати у ряді сентенцій сучасних українських літературознавців. Наприклад, Олена Юрчук так охарактеризувала значущість постаті поета для української національної історії і культури: «Тарас Шевченко прийшов в українську літературу, коли в західноєвропейських культурах відбулося творення авторських міфів через пророцтво, що забезпечувало консолідацію нації. Він також вдався до перебирання на себе ролі національного пророка, формуючи власний авторський міф, у якому поєднується автентичне начало з християнством» [31, с. 281]. Канонізація постаті поета як культурного героя і національного пророка виразно проступає у статті «Шевченко і ми» Тараса Салиги, написаній до пам'ятних дат Тараса Шевченка: «Знову маємо Різдво – Різдво українського пророка, який дав своєму народові Святе Письмо» (20, с. 18-19). Вторить йому Володимир Базилевський, який наполягає на виключності постаті Тараса Шевченка не лише в національному культурному просторі, але й у загальнолюдському масштабі: «Шевченко – явище унікальне. Його немає з ким порівняти у письменстві інших народів. Не тому, що він кращий. Йдеться про особливий генотип культури країни, яка ніколи не мала своєї державності, що, зрештою, й призвело до запізненого й однобокого розуміння Шевченка Європою [1, с. 27].

Висновки.

Отже, формування образу Тараса Шевченка як культурного героя в українському культурному просторі пов'язане насамперед з добою активного модерного націєтворення, вплив якої позначився на піднесенні національно-визвольних рухів серед колонізованих народів Європи в XIX столітті. Українці не стали в цьому плані виключенням, а жорстока реакція російського імперського самодержавства на спроби розбудови громадського і створила необхідні передумови для героїзації його учасників. Неможливість реалізації потреб утвердження національної самобутності шляхом їх законодавчої легітимізації призвело не лише до ритуалізації й інституалізації народних звичаєвих практик та залучення їх до реалізації процесу розбудови української модерної нації, але й поставила потребу месіанського служіння перед її гіпотетичними очільниками.

Таким новітнім месією для українців став Тарас Шевченко, тому що його багата на незвичні і трагічні події біографія, що часто ламала межі буденного

існування пересічної людини, надала можливості для інтерпретації окремих затемнених або трагічних реальних життєвих фактів у руслі їх сакралізації та міфологізації. Більше того, сам письменник та його сучасники активно сприяли героїзації його постаті.

Діяльність Тараса Шевченка в царині творення модерної української нації має цілий комплекс рис, притаманних образу культурного героя. Великий внесок у трансформацію поета в образі культурного героя зробили українські письменники та літературознавці, канонізувавши його в іпостасі великого батька нації, її головного поета й основоположника сучасної української мови та літератури. Це є важливою ознакою культурного героя, котрий приносить людям засадничі елементи цивілізаційного розвитку. Нематеріальні цивілізаційні надбання нації, творцем яких в її свідомості визнаний Тарас Шевченко, становлять виключну цінність в контексті літературоцентричності українського культурного простору ХІХ століття. Ще однією складовою розбудови шевченківського міфу стала його популярність серед селянства і, як наслідок, побутування великої кількості переказів про поета в українському фольклорі, де він наділяється фантастичними рисами чарівника-характерника і національного месії і творця основоположних для національної культури літературних текстів, що підкреслюється закріпленням за ним антропогонороніму «Кобзар».

В українському культурному просторі ХХ–ХХІ століть ставлення до процесів героїзації та канонізації постаті Тараса Шевченка відзначається спробами вивести їх із царини ірраціонального поклоніння, руйнування закостенілого канону для надання йому нових сучасних культурних смислів. Утім, маємо констатувати, що такий підхід і нині викликає досить відчутний спротив з боку радикально налаштованих консерваторів.

Література:

1. Базилевський В. Імпресії та медитації. *Кур'єр Кривбасу*. 2010. Ч. 246 / 247. С. 359–406.
2. Бичко А. Феномен української інтелігенції. Спроба екзистенціального дослідження. Дрогобич, 1997. 116 с.
3. Біляшівський М. Розповіді селян села Пекарей про Т. Г. Шевченка. *Київська старовина*. 1894. Лютий. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/vosp69.htm> (дата звернення: 09.06.2023)
4. Винайдення традиції: наукове видання / За ред. Е. Гобсбаума, Т. Рейнджера. Київ : Ніка-Центр, 2010. 448 с. (Зміна парадигми ; вип. 8).
5. Грабович Г. Шевченко, якого не знаємо : (з проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). Київ : Критика, 2000. 318 с.
6. Дорошкевич О. Шевченко в селянських переказах. Життя і революція. 1929. Кн. III. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/spog92.htm> (дата звернення: 12.06.2023)
7. Карлайл Т. Герої та героїчне в історії: [Р. Бернз]; пер. з англ. Ганна Дика. *Всесвіт*. 2012. № 5/6. С. 187-192.
8. Комаров Р. В. Культурний героїзм у контексті української

філософської традиції (концепції Д. Донцова та В. Липинського). *Наукові записки НАУКМА*. Сер. Філософія та релігієзнавство. 2005. Т. 37. С. 83-86. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Komarov_RV/Kulturnyi_heroizm_u_konteksti_ukrainskoi_filosofskoi_tradytsii_kontseptsii_D_Dontsova_ta_V_Lypynskoho.pdf?PHPSESSID=gefveea2lobm7ma1rng2duns0. (дата звернення: 13.05.2023).

9. Костомаров М. І. Спогад про двох малярів. *Спогади про Тараса Шевченка* / упоряд.: В. Бородін, М. Павлюк. Київ : Дніпро, 1982. С. 130-137.

10. Культурний герой. *Міфи народів світу: Енциклопедія*. Т. 2. URL: https://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=INAV&P21DBN=INAV&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=inav_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=IDI=&S21COLORTERMS=0&S21STR=1309 (дата звернення: 12.06.2023)

11. Лютницький А. Тарас Шевченко в народних переказах. Рада (К.). 3.06. (16.06.) 1909. URL: http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/cgi-bin/hrushevsky/person.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21STR=0001533 (дата звернення: 09.06.2023)

12. Маковей О. Вибране: для ст. шк. віку / передм. О. Кавуненка. Київ : Школа, 2008. 192 с.

13. Назаренко М. Легенди про Шевченка XIX – початку XX століття. *Шевченкознавчі студії*. Зб. наукових праць. Вип. 7. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. С. 149-156.

14. Назаренко М. Поховання на могилі (Шевченко, якого знали). Київ : ВД «Сварог», 2006. 688 с.

15. Нойман Е. Походження та історія людської свідомості. URL: <https://studfile.net/preview/431194/> (дата звернення: 14.06.2023)

16. Нойман Е. Психологія і мистецтво URL: <https://bookshake.net/r/psihoanaliz-i-iskusstvo-karl-gustav-yung?page=95> (дата звернення: 14.06.2023)

17. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія. 2-ге вид. / Соломія Павличко. Київ : Либідь, 1999. 447 с.

18. *Пахаренко*, Василь. Шевченко як геній. Природа, своєрідність і стратегії інтерпретації геніяльності поета: монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2013. 840 с.

19. Петров Н. І. Нариси історії української літератури XIX століття / передмова і примітки Г. А. Александрової. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 479 с. (Репринтне відтворення видання 1884 року).

20. Салига Т. Ю. Шевченко і ми (до 187-річчя від дня народження Шевченка і 140-річчя з дня його смерті). *Вокатив* (Літературно-публіцистичні статті). Львів, 2002. С. 18–19.

21. Сарбей В. Г. Національне відродження України. Київ : Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с. (Сер. «Україна кризь віки». Т. 9).

22. Семенко М. Я палю свій «Кобзар». URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/mikhail-semenko-ia-paliu-svii-kobzar/> (дата звернення: 09.06.2023)

23. Сидоренко В. Культурний герой як частина художнього мислення античної доби. *Українська академія мистецтва*. 2014. Вип. 23. С. 60–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uam_2014_23_8 (дата звернення: 14.06.2023)
24. Степовик І. У батька Тараса в гостині. *Зоря*. 1892. Ч. 5. С. 91–94.
25. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови: монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 550 с.
26. Уманець М. На Шевченковій могилі. (З подорожі по Україні.) *Зоря*. 1892. Ч. 5. С. 90.
27. Цукор Л. Концепт культурного героя у творах на тему майдану. URL: <http://www.kurbas.org.ua/projects/almanah11/03.pdf> (дата звернення: 09.06.2023)
28. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 1: Поезія 1837–1847. Київ : Видавництво академії наук УРСР. 484 с.
29. Шевченко Т. Зібрання творів: У 6 т. Т. 2: Поезія 1847–1861. Київ : Видавництво академії наук УРСР. 632 с.
30. Юнг К. Г. Архетип і символ. Київ : Видавничий дім «СВАРОГ», 2023. 436 с.
31. Юрчук О. У тіні імперії: Українська література у світлі постколоніальної теорії: монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.
32. Широцький К. Споминки про Т. Шевченка п. Ликерії Яковлевої (Полусмаківни). *Літературно-науковий вісник*. 1911. Т. LIII. С. 275–289.

Abstract. *The article describes some authors' thoughts on sources, specific features as well as on historical-political and cultural aspects of Taras Shevchenko's image transformation from the real historical figure to the image of cultural hero in the Ukrainian national literature area.*

The formation of Taras Shevchenko's image as a cultural hero in Ukrainian cultural area is linked first of all with the era of active modern nation creation. Its influence is marked with an increased national liberation movements among colonized European nations in XIX century.

The Taras Shevchenko's activity in the area of modern Ukrainian nation creation has a wide range of features which are inherent for the image of national A huge contribution in the poet's transformation was made by Ukrainian writers and literary critics which canonized him in the post of great nation father, its major poet and the icon of modern Ukrainian language and literature. This is an important feature of cultural hero who brings for the people initial elements of civilization development. Non-material civilization contributions of the nation, the creator of which in its consciousness claimed Taras Shevchenko, have exceptional value in the context of literature orientation of Ukrainian cultural area in XIX century. One more element of Shevchenko's myth development became his popularity among peasants and as the result the creation of multiple stories about the poet in Ukrainian folk where he is given fantastic features of a wizard character, national icon and the creator of fundamental literature texts for the Ukrainian culture which is powered by linked with him anthropogonymous «Kobzar».

In the Ukrainian cultural area of XX-XXI centuries the attitude to the heroization process and canonization of the Taras Shevchenko figure is marked by the attempts to lead them away from irrational worship and by destroying well-established canon with the aim of giving new modern cultural.

Key words. *Taras Shevchenko, cultural hero, image, archetype, canon, tradition, national.*

Стаття відправлена: 19.01.2023 р.

© Лопушан Т. В., Шевчук І. Л.

УДК (821.112.2Кафка7Нов030=161.2Перевтілення):81'25(045)

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS APPLICATION IN THE PROCESS OF F. KAFKA'S NOVELLA "THE METAMORPHOSIS" TRANSLATION FROM GERMAN INTO UKRAINIAN**ВИКОРИСТАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ НОВЕЛИ Ф. КАФКИ "ПЕРЕВТІЛЕННЯ" З НІМЕЦЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ****Asatrian A. S. / Асатрян А.С.***student / студентка***Rybalka N.V. / Рибалка Н.В.***assistant / асистент*

ORCID: 0000-0003-3804-6875

*Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,**Kryvyi Rih, Tramvaina 16, 50005**Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005*

Анотація. У статті розглядається використання граматичних трансформацій під час перекладу новели Ф. Кафки «Перевтілення» з німецької на українську мову. У фокусі уваги чотири категорії граматичних трансформацій, а саме: заміна порядку слів, повна або часткова зміна структури речення, функціональна заміна, додавання та вилучення слів. Граматичні трансформації є важливим інструментом під час перекладу літературних творів з однієї мови на іншу та допомагають зберегти смислову навантаженість оригінального тексту та передати її у перекладі, це все є важливим елементом забезпечення якісного перекладу літературних творів.

Ключові слова: граматичні трансформації, іноземна мова, новела, переклад.

Вступ.

Переклад не покладається на універсальні рішення, тому велике значення має конкретний контекст. Трансформація є основним інструментом перекладу, який використовує лексичні, стилістичні та граматичні перетворення для збереження інваріантного значення тексту вихідної мови з дотриманням її стилістичних норм. Інваріантність є фундаментальним поняттям у теорії перекладу. Вона вимагає, щоб текст перекладу викликав еквівалентну комунікативну реакцію в тексті цільової мови. У художньому перекладі ця інваріантність включає як передачу змісту, так і передачу авторського стилю. Щоб виконати свою комунікативну мету, перекладений текст також повинен бути інтегрований у цільову культуру; таким чином, для досягнення цієї інтеграції використовуються лексичні, стилістичні та граматичні трансформації. У нашій роботі ми зосередимо увагу саме на граматичних трансформаціях.

Виклад основного матеріалу.

Граматичні трансформації передбачають зміну структури речення або його частин відповідно до конвенцій мови перекладу, при цьому не існує чіткого розмежування між граматичними та лексичними змінами - вони часто переплітаються в перекладацьких завданнях. З часом, коли наука про переклад розвивалася, з'явилася нова галузь, яка займалася аналізом і зміною синтаксичної структури тексту. Ця галузь отримала назву "граматичні

трансформації" і стала дуже ефективним методом передачі тексту з однієї мови на іншу [1].

Художні твори продовжують писати і перекладати різними мовами, тому питання щодо правильного застосування трансформацій у перекладі художніх творів досі не перестає цікавити лінгвістів та фахівців з перекладу. Взагалі перекладацькі трансформації досліджували такі мовознавці як Луї Єльмслев, Ноам Хомський, Л. Латишев, Я. Рецкер. Серед українських учених цьому питанню присвятили свої наукові праці І. Корунець [3], В. Комісаров, В. Карабан [1], В. Коптілов, О. Ковтун, А. Головня, І. Струк, О. Журавльова, А. Сітко та інші.

Новела "Перевтілення" Франца Кафки відоме завдяки використанню граматичних трансформацій при перекладі новели з німецької на українську мову. Протягом усієї новели Кафка використовує різноманітні лінгвістичні прийоми для створення атмосфери відчуження та тривоги. Його персонажі часто згадуються в третій особі, а їхня мова часто переривається довгими описами або відступами, які відволікають увагу від них. Цей прийом допомагає передати відчуття відчуженості між протагоністом і його оточенням.

Окрім граматичної трансформації, були також внесені лінгвістичні зміни, щоб надати тексту в українській версії більшої реалістичності. В українському перекладі використовуються більш наочні слова та вирази, що допомагають передати атмосферу та емоції, що виникають у героя під час перевтілення. Також в українському перекладі деякі терміни та вирази були замінені на більш підходящі для української мови. Прикладом такої заміни може слугувати фраза "*ein großer Sack*" ("*великий мішок*") в описі тіла героя після його перетворення. В українському перекладі її замінено на "*велетенська куна*" - слова, які більше відповідають українській культурі та мові й точніше передають образ героя. Також у деяких випадках використання більш автентичних слів і виразів допомагає посилити атмосферу твору та передати тонкощі сенсу, наприклад, у фразі "*in seiner Wohnung*" ("*в його квартирі*") в українському перекладі відбувається заміна слова "*Wohnung*" ("*квартира*") на "*кімната*".

Грамматичні трансформації - це техніка перекладу, яка передбачає зміну структури та компонентів речення вихідного тексту відповідно до правил мови перекладу [2]. Але слід пам'ятати, що неможливо чітко розмежувати граматичні та лексичні трансформації - під час перекладу вони працюють разом. Одне речення з художнього твору може містити кілька лексичних і граматичних змін.

Грамматичні трансформації поділяються на чотири категорії: заміна порядку слів, повна або часткова зміна структури речення, функціональна заміна, додавання та вилучення слів.

Однією з граматичних трансформацій, яку можна зустріти в новелі - є заміна порядку слів. Наприклад: "*Nur die Schreie seiner Schwester durchbrachen das Schweigen der Nacht.*" - можна перекласти як "*Нічну тишу порушували лише крики його сестри*". У зміненому перекладеному реченні було змінено порядок слів, щоб спочатку згадати об'єкт "*Das Schweigen der Nacht*" і потім вказати, що його порушують "*die Schreie seiner Schwester*". Це приклад заміни порядку слів, яка може використовуватися для посилення ефекту описуваної

події або для кращого передавання сенсу в перекладі.

Заміна частин мови є ключовою особливістю німецької мови, де складні іменники вживаються частіше, ніж в українській мові. При перекладі цих складних іменників зазвичай використовують заміну частинок - наприклад, слово "*Käferdasein*" (буття жука) або "*Ungeziefers*" (комаха). Під час перекладу цих слів українською мовою часто використовують заміну часток та інші граматичні трансформації, щоб зберегти смислове навантаження оригінального тексту.

Також в оригінальному тексті є така фраза: "*Er war ein ungeheures Ungeziefer, wenn er es auch noch so eilig hatte, das Beinchen aus der Höhe zu schwingen.*" - Він був величезною **комахою**, хоч і як він тішився, коли стридав своїми ніжками з висоти. У цьому прикладі слово "*Ungeziefer*" (нім. шкідник) є складним іменником, що складається з частки "*Un-*" (негативний префікс) і "*Gesziefer*" (комаха). В українському перекладі це слово замінено на "комаха", щоб передати основну ідею, але при цьому не використовувати складний іменник.

Ще одна з граматичних трансформацій, яка використовується в новелі, це повна або часткова зміна структури речення. Повна заміна структури речення - це граматична трансформація, під час якої повністю змінюється порядок слів або структура речення, унаслідок чого може змінитися смисл або акцент у виразі [3]. Під час цієї трансформації можуть бути змінені іменники, дієслова, прикметники, займенники, сполучники, прийменники та інші частини мови. Розглянемо приклад повної зміни структури речення:

<p>Оригінальне речення: "<i>Er lag auf seinem panzerartig harten Rücken und sah, wenn er den Kopf ein wenig hob, seinen gewölbten, braunen, von bogenförmigen Versteifungen geteilten Bauch.</i>"</p>	<p>Лежачи на своїй панцероподібно твердій спині, він бачив, коли злегка піднімав голову, свій опуклий, коричневий живіт, розділений дугоподібними жорсткостями.</p>
<p>Змінене речення: "<i>Wenn er den Kopf ein wenig hob, sah er seinen gewölbten, braunen, von bogenförmigen Versteifungen geteilten Bauch, auf seinem panzerartig harten Rücken liegend.</i>"</p>	<p>Коли він злегка піднімав голову, він бачив свій опуклий, коричневий живіт, розділений дугоподібними жорсткостями, лежачи на своїй панцероподібно твердій спині.</p>

В оригінальному реченні підрядне речення починається зі слова "wenn" і передує основному реченню, у якому описується дія. У зміненому реченні структура речення змінена: основне речення йде першим, а підрядне - другим.

Часткова зміна структури речення - це граматична трансформація, під час якої змінюється порядок слів або змінюється форма дієслів, іменників чи прикметників усередині речення [3]. Мета такої трансформації може бути різною - зробити висловлювання логічнішим, яснішим, емоційнішим тощо. Наприклад:

Оригінальне речення: <i>“So lag er, unter vielen Millionen von Gedanken und Gefühlen, ein ununterscheidbarer Punkt in der großen Umgebung.”</i>	<i>Так він лежав, серед мільйонів думок і почуттів, невиразна крапка у величезному навколишньому середовищі.</i>
Змінене речення: <i>“Er lag unter vielen Millionen von Gedanken und Gefühlen, ein ununterscheidbarer Punkt in der großen Umgebung.”</i>	<i>Він лежав серед мільйонів думок і почуттів, невиразна крапка у величезному навколишньому середовищі.</i>

У зміненому реченні було видалено слово "So" на початку речення, яке є сполучником і не несе особливого смислового навантаження. Це приклад часткової зміни структури речення, коли зміни зачіпають тільки частину речення і не змінюють його з уявним значенням. У даному випадку, видалення слова "So" не впливає на сенс речення, але робить його більш простим і легким для читання.

У новелі також відбувається граматична трансформація функціональної заміни, яка змінює форму головного героя, Грегора Замзи, з людини на комаху. Ця зміна впливає на граматику та структуру речень у тексті, створюючи нові смислові відтінки. Розглянемо приклади функціональної заміни в тексті:

1) Зміна форми дієслова:

Минулий час дієслова *sein* змінюється на минулий час дієслова *werden* для опису перетворення Грегора на комаху: *"Er wurde zum Ungeziefer"*.

Дієслова, що стосуються людської дії, замінюються на дієслова, що стосуються комашиної дії: *"Er kroch an der Wand entlang."* - *"Він **ішов** по стіні"*.

2) Зміна порядку слів:

Порядок слів змінюється, коли, наприклад, Грегор каже, щоб його сестра не зачиняла двері, щоб він міг бачити свою кімнату: *"Öffne, **ich bitte dich**, öffne!"* - *"**Я прошу тебе**, відчиняй, відчиняй!"*

Порядок слів може змінюватися в реченнях, щоб підкреслити зміну сприйняття Грегора: *"Er sah seine **zahlreichen** Beine, etwas **dünn**er, aber **fester**."* - *"Він побачив свої ніжки, **численні й тверді**, трохи **тонші**"*.

Функціональна заміна в "Перевтіленні" допомагає створити атмосферу незвичності й абсурдності, що характеризує переживання та думки Грегора після його перетворення.

Додавання та вилучення слів – це техніка перепису тексту, коли додавання або вилучення слів змінює зміст або структуру оригінального тексту [2]. Це може бути використано для покращення зрозумілості, стилю або для зміни точки зору. У повісті Франца Кафки "Перевтілення" також можна знайти приклади трансформації додавання та вилучення слів.

1) Приклад додавання слова:

"Er versuchte aufzustehen, um sich gegen das Elend, das ihn heimsuchte, zur Wehr zu setzen - natürlich wäre es viel besser gewesen, das alles einfach zu verschlafen - aber er spürte sofort, dass seine Seite hart an etwas gedrückt war und trotz all seiner Bemühungen, sich zu erheben, blieb er an Ort und Stelle." - *Він спробував зрушити з місця, щоб хоч якось ув'язатися в боротьбі з бідною, що*

спустошувала його, - звісно, було б набагато краще проспати все це, - але він одразу відчув, що його бік жорстко притиснутий до чогось **круглого**, і, незважаючи на всі зусилля, яких він докладав, щоб зрушити з місця, він залишався на місці.”

У цьому реченні слово "круглому" було додано для уточнення природи об'єкта, до якого примикав бік головного героя.

2) Приклад вилучення слова:

*“Er versuchte sich zu überzeugen, dass es keine Krankheit war, sondern nur wegen Geschäftssorgen; aber als er versuchte, sich seine Firma und seine Arbeit vorzustellen, sah er nur ein riesiges hinterhältiges Tier, das alles um sich herum **niedertrampelte**, und jetzt lag er auf dem Rücken, machtlos, aber anscheinend etwas ruhiger.”* - Він намагався переконати себе, що це ніяка не хвороба, а тільки через занепокоєння щодо бізнесу; але коли він намагався уявити собі свою фірму і свою роботу, то бачив тільки величезного підступного звіра, що **тоннав** усе довкола, і ось уже він лежав на спині, безсилий, але, здається, трохи спокійніший.

У цьому реченні слово "тоннав" було витягнуто з форми минулого часу дієслова, щоб посилити опис дій звіра і створити більш живу картину в думках читача.

Обидві ці граматичні трансформації дають змогу створити точніший і виразніший опис подій і переживань героїв новели.

Усвідомлюючи складність цих відмінностей, українські перекладачі часто потребують більше часу для створення якісного перекладу, оскільки їм доводиться приділяти увагу кожному слову та шукати його відповідник в українській мові. Крім того, перекладач повинен враховувати культурний контекст тексту, який може містити не лише фактичну інформацію. Наприклад, німецький текст може містити алюзії на певні історичні чи літературні постаті або посилання на популярну культуру, що вимагає від українського перекладача обізнаності з обома культурами.

У перекладі з німецької на українську мову одним із поширених випадків перекладу є заміна одного типу дієприкметникових речень іншим типом дієприкметникових речень або складними конструкціями (дієприкметниковим зворотом). Це можна побачити у наступному прикладі: *“Als er in einem solchen dumpfen und unruhigen Zustand war, hatte er oft das Empfinden, daß ihm etwas zu tun **aufgetragen sei**.”* – «Коли він перебував у такому пригніченому і неспокійному стані, йому часто здавалося, що йому **доручено щось зробити**». Дієприкметникове речення "aufgetragen sei" можна замінити складнішою конструкцією "доручено щось зробити" в українському перекладі.

Висновки.

Щоб зробити свій переклад максимально точним і природним, перекладачеві важливо зануритися як у мову оригіналу, так і в мову перекладу, щоб ознайомитися з тонкощами обох мов. Таким чином, термінологія, фрази, граматики та інші аспекти перекладу можуть бути більш точно адаптовані до нової мови, що призведе до захоплених відгуків читачів. Крім того, розуміння контексту, в якому був написаний текст, може стати вирішальною частиною

розуміння тонких відмінностей між двома мовами, і може дозволити перекладачеві створити переклад, який буде відповідати оригіналу.

Отже, для того, щоб забезпечити точний переклад, необхідно знати ці відмінності та розуміти, як одна й та сама мова може по-різному використовувати одне й те саме слово. Розуміння особливостей німецької та української мов зробить процес перекладу більш вдалим, доречним та точним.

Грамотичні трансформації є важливим інструментом під час перекладу літературних творів з однієї мови на іншу і новела "Перевтілення" Франца Кафки - це прекрасний тому наочний приклад. Перекладач повинен бути в змозі зберегти сенс твору, але також відтворити атмосферу, створену автором. Для цього він може змінювати граматичну структуру речення, переставляти слова, вставляти додаткові фрази або вилучати непотрібні елементи. В перекладі даної новели на українську мову було використано різноманітні граматичні трансформації, які допомогли передати атмосферу твору. Також не слід забувати, що трансформації допомагають зберегти смислову навантаженість оригінального тексту та передати її у перекладі, це все є важливим елементом забезпечення якісного перекладу літературних творів.

Література:

1. Карабан В. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Київ. 1997. 317 с.

2. Кияк Т. Р. Теорія і практика перекладу / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2008. 543 с.

3. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця: Нова Книга. 2003. 448 с.

Інтернет-ресурси:

<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=86>

<https://www.gutenberg.org/files/22367/22367-h/22367-h.htm>

References:

1. Karaban, V. (1997). *Posibnyk-dovidnyk z perekladu anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury na ukrainsku movu* [A reference guide for the translation of English scientific and technical literature into Ukrainian]. Kyiv, 317 p. [in Ukrainian]

2. Kyiak, T. R. (2008). *Teoriia i praktyka perekladu* [Theory and practice of translation]. Kyiv, Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet» Publ., 543 p. [in Ukrainian]

3. Korunets, I. V. (2003). *Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad): pidruchnyk* [Theory and practice of translation (aspect translation): textbook]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 448 p. [in Ukrainian]

Internet resources:

<https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=86>

<https://www.gutenberg.org/files/22367/22367-h/22367-h.htm>

Abstract. The article deals with the application of grammatical transformations in the process of translation of F. Kafka's novella "The Metamorphosis" from German into Ukrainian. The focus is on the four categories of grammatical transformations, namely: replacement of word order, fill or partial change of sentence structure, functional replacement, compression and decompression. Grammatical transformations are an important tool during the translation of literary works from

one language into another and help preserve the semantic load of the original text and convey it in the translation; all this is an important element of ensuring the quality translation of literary works.

Key words: *grammatical transformations, foreign language, novella, translation.*

Стаття відправлена: 20.06.2023 р.

© Асатрян А.С., Рибалка Н.В.

УДК 81.373

PECULIARITIES OF MILITARY TERMINOLOGY RENDERING IN THE TRANSLATION PROCESS**ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПЕРЕКЛАДІ****Ostapenko S.A. / Остапенко С.А.***s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-3915-4854

Udovichenko H.V. / Удовіченко Г.М.*s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-3731-0857

*Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Tramvaina 16, 50005
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського, м. Кривий Ріг, Трамвайна 16, 50005*

Анотація. В роботі розглядається питання перекладу військової термінології. Автори описують складники складнощів перекладу термінів військової галузі та аналізують приклади таких способів відтворення термінів, як транслітерація, транскрипція, калькування, перифраза, адаптація, комбінований переклад. Значна увага приділяється транскодуванню як засобу перекладу терміну не на іншу мову, а на спеціальний код, що може бути зрозумілий на інших мовах та комп'ютеру. Фокус уваги також зосереджено на концептуальному перекладі, який вимагає від перекладача глибокого розуміння терміну та контексту, в якому він вживається.

Ключові слова: термін, військова термінологія, перифраза, адаптація, концептуальний переклад, транскодування

Вступ

Питання термінології стали нагальною проблемою в галузі перекладознавства та лінгвістики. Термінологічні одиниці становлять важливий пласт лексики, який стрімко розширюється і є дуже потрібним фахівцям різних сфер суспільного життя, тим самим привертаючи увагу багатьох філологів. Однак ці одиниці можуть становити труднощі для перекладачів. Переклад фахових текстів передбачає не лише відтворення термінологічних одиниць, а й досягнення адекватного перекладу без розуміння походження, формування, класифікації, функцій (у межах і поза межами певної терміносистеми) та специфічних перекладацьких нюансів термінів.

Під час процесу перекладу перекладач повинен узяти на себе повну відповідальність за те, щоб усю інформацію було передано з максимальною точністю та без будь-яких помилок чи спотворень.

Володіння військовою термінологією є обов'язковою умовою успішного перекладу, оскільки необхідно вміти розрізняти точні значення кожного терміна і бездоганно передавати їх у перекладі. Цей набір навичок стає ще більш важливим, коли під час військових операцій доводиться працювати в умовах дефіциту часу. Знання різних способів словотворення також виявляється незамінним, оскільки дає змогу перекладачеві швидко зорієнтуватися в предметі перекладу.

Багато лінгвістів присвятили свої наукові пошуки вивченню тонкощів, притаманних термінам та їх перекладам. Серед них Г. Агапова, Н. Александрова, І. Арнольд, І. Багмут, Г. Винокур, В. Даниленко, Т. Кияк, В. Лейчик, М. Мартем'янова, С. Радецька, С. Хоменко та багато інших, які внесли цінний внесок у дослідження цієї теми. Особливої уваги заслуговують труднощі, що виникають при перекладі іншомовних запозичень, на які звертають увагу І. Кікець та Н. Кікець в опублікованих працях з цієї тематики.

Метою роботи є дослідження основних способів відтворення військової термінології в процесі перекладу на українську мову.

Результати дослідження

Складнощі перекладу військових термінів

Науково-технічні терміни становлять собою основу спеціальної та професійної галузі науки, постійно вживаються в науково-технічних текстах, тож при їх перекладі виникають певні труднощі, враховуючи неоднорідність або нестачу перекладних еквівалентів. Наприклад різні поняття у канадській, американській або британській англійській мові можуть мати однакові значення, позначаючи те саме явище або об'єкт, а при перекладі мати дуже обмежену кількість відповідників.

Складнощі перекладу військових термінів полягають у специфіці цієї термінології, яка характеризується високим ступенем технічності та спеціалізації. Це може становити проблему для перекладача, який не має достатнього рівня знання військової тематики, технічного мовлення та граматичної правильності. Розглянемо різні складники складнощів перекладу військової термінології.

1. Перший складник полягає у тому, що військова термінологія вона містить велику кількість спеціалізованих термінів, які можуть бути незнайомими перекладачеві. Наприклад, терміни «artillery barrage» або «minefield» можуть бути зрозумілі тільки фахівцям у військових справах.

2. Другий складник складнощів пов'язаний з використанням аббревіатур та акронімів у військовій термінології. Багато термінів складаються з аббревіатур, які можуть мати різні значення залежно від контексту. Наприклад, «IED» означає «імпровізований вибуховий пристрій», але також може означати «інженерно-експлуатаційні дані» в інших контекстах.

3. Третій складник пов'язаний з використанням сленгу та жаргону у військовій термінології. Слова та фрази, які є частиною військового жаргону, можуть мати різні значення в різних контекстах. Наприклад, термін «grunt» може використовуватися як пестлива назва солдата піхоти, або як негативна оцінка його професійної підготовки.

4. Четвертий складник складнощів полягає у використанні термінів, які мають спільне вживання в кількох країнах, але мають різні значення в різних контекстах. Наприклад, термін «counterattack» в англійській мові означає *напад з метою ураження ворога, який проводиться як відповідь на попередній напад*. Але у деяких інших країнах, таких як Франція та Німеччина, термін «contre-attaque» частіше використовується для опису оборонних дій, які мають на меті перешкодити або відбити напад ворога.

Це все може призвести до помилкового розуміння термінів і, відповідно, до неправильного використання військових стратегій та тактик. Щоб уникнути цього, перекладач повинен бути добре обізнаний з військовою термінологією країн-партнерів і знати відмінності в їх використанні термінів.

Крім того, існує проблема недостатньої стандартизації військової термінології між країнами. Наприклад, термін «brigade» може мати різні значення в різних країнах. У США він зазвичай використовується для опису бригади земляних військ, тоді як у Франції та інших країнах Європи цей термін може включати в себе бригади повітряних сил або навіть бригади військово-морських сил.

Переклад термінів військової термінології потребує не тільки знання мови, але і знання специфіки військових операцій та зброї. У залежності від контексту, переклад може бути різним, тому важливо враховувати всі нюанси та особливості термінології. Наприклад, термін «fire support» може мати різні переклади, залежно від контексту. Якщо це військова операція, то це буде «підтримка вогнем», а якщо це підтримка під час пожежі, то це буде «підтримка пожежної безпеки».

Для успішного перекладу військової термінології необхідно дотримуватися певних правил та рекомендацій. Перекладач повинен ретельно вивчити контекст та з'ясувати мету та ціль перекладу. Він повинен мати розуміння технічних характеристик та особливостей військової техніки, використовувати правильні терміни та виключати можливість неправильного сприйняття перекладу. Крім того, важливо забезпечити послідовність та узгодженість термінології в усьому тексті, використовуючи стандартизовані терміни та аббревіатури. Необхідно мати спеціальні знання та досвід у цій галузі. Також важливо враховувати культурні та історичні відмінності між країнами, які можуть вплинути на тлумачення термінів та їх вживання.

Зазначені складнощі перекладу військової термінології показують необхідність професійного та уважного підходу до цієї галузі перекладу. Важливо розуміти, що невдало зроблений переклад може мати серйозні наслідки для військових дій та безпеки людей. Тому військові перекладачі мають велику відповідальність та важливу роль у забезпеченні правильного та чіткого сприйняття військової термінології, як у власній країні, так і за кордоном.

Наприклад, термін «sniper» може мати різні тлумачення в різних країнах. У США це означає снайпера, який веде вогонь з великої відстані, зазвичай зі снайперської гвинтівки. У Великобританії термін «sniper» може використовуватися для опису будь-якого бійця, який має досвід та вміння стріляти точно з будь-якої зброї.

Ще одним прикладом складнощів перекладу військової термінології є термін «combat readiness» (бойова готовність). Цей термін описує ступінь готовності військової одиниці або окремого військового підрозділу до бойових дій. У перекладі на українську мову це може бути відтворено як «бойова готовність», «готовність до бойових дій», «готовність до бойової діяльності» тощо. Проте, при перекладі важливо враховувати, що «combat readiness» може

включати не тільки підготовку військових до бойових дій, але й підготовку техніки та озброєння, логістику, командування тощо. Тому відтворення точного значення терміну в перекладі може становити певні виклики і вимагати

Тому важливо не тільки знати переклад термінів, але й розуміти їх значення та контекст вживання. Це допоможе уникнути недорозумінь та помилкових інтерпретацій.

Відтворення військової термінології в перекладі

Переклад військової термінології може бути дуже складним завданням через специфіку цієї галузі знань та наявність великої кількості термінів, які не мають прямого еквівалента в інших мовах. Однак, існують різні способи перекладу військової термінології, які допомагають зробити процес перекладу більш ефективним та точним. Розглянемо деякі з них:

1. Транслітерація

Транслітерація є одним із найбільш поширених способів перекладу військової термінології. Цей спосіб полягає в тому, що терміни мови оригіналу передаються по літерах у мові перекладу. Наприклад, термін «tank» (танк) англійської мови транслітерується як «танк» в українській мові. Аналогічними є наступні приклади: *helicopter* – *гелікоптер*, *battalion* – *батальйон*, *radar* – *радар*.

2. Калькування

Калькування є наступним способом перекладу військової термінології, суть якого полягає в дослівному перекладі термінів з відтворенням його структурної моделі. Наприклад, термін «firepower» (вогнева потужність) англійської мови може бути перекладений дослівно як «вогнева сила» українською мовою; вираз «Fire in the hole» буквально перекладається як «Вогонь у ямі», проте українською мовою зазвичай вживають фразу «Увага! Вогонь!» або «Увага! Вистріл!» для передачі аналогічного значення. Ці фрази вже є калькуванням з англійської мови, адже передають структуру речення та складаються зі слів, які буквально перекладені з англійської мови.

3. Перифраза

Цей спосіб полягає в тому, щоб описати термін словами на іншій мові, замість безпосереднього перекладу. Наприклад, термін «aircraft carrier» (літальний авіаносець) може бути перифразований як «ship that carries airplanes» (корабель, що перевозить літаки). Так, у реченні «The ground forces requested air support to provide cover during their advance» – «Сухопутні війська запросили допомогу з повітряних сил для забезпечення прикриття під час їхнього наступу» термін «air support» (повітряна допомога) було перекладено словосполученням «допомога з повітряних сил», що передає те ж саме значення. Такий спосіб перекладу використовується, коли термін неможливо точно перекласти одним словом, але можна передати його значення за допомогою декількох слів.

4. Адаптація

Цей спосіб полягає у адаптації форми слова (терміну) до фонетичних та граматичних форм мови перекладу, так щоб він був більш зрозумілим реципієнтам. Наприклад: «Troops were ordered to retreat due to the overwhelming

enemy forces.» – «Війська отримали наказ на відступ через придушувальну чисельну перевагу ворога». У цьому випадку, було використано спосіб перекладу адаптації, оскільки метою перекладу було передати військову термінологію та зберегти тон першоджерела. Для досягнення цієї мети було використано дещо вільний переклад, в якому додано слово «придушувальна» для передачі сенсу overwhelming. Також була збережена конструкція речення та порядок слів, щоб зберегти точність та стиль оригіналу.

5. Транскрипція

Цей спосіб перекладу полягає в передачі звучання терміну засобами цільової мови. Наприклад, у реченні «The infantry unit was equipped with M16 rifles» ми можемо слово «M16» передати за допомогою транскрипції як «Ем-шістнадцять».

6. Комбінований переклад

Це спосіб перекладу поєднує різні методи перекладу для створення більш точного. Розглянемо комбінований переклад на прикладі речення: «The platoon conducted a reconnaissance mission before launching the attack.»

У цьому реченні використовується військова термінологія, яка може бути перекладена комбінованим способом, включаючи калькування, перифраз та адаптацію. Приклад можливого комбінованого перекладу цього речення на українську мову:

«Взвод провів розвідувальну місію перед початком наступу.»

В процесі перекладу було застосовано адаптацію термінів «platoon» та «reconnaissance», що передані українською мовою як «взвод» та «розвідувальна місія» відповідно. Крім того, для передачі фрази «before launching the attack» була використана перифраза «перед початком наступу».

7. Концептуальний переклад

Це спосіб перекладу полягає в перекладі не тільки слова, але і концепту, який воно виражає. Цей спосіб вимагає від перекладача глибокого розуміння терміну та контексту, в якому він вживається. Наприклад, термін «counterinsurgency» (боротьба з повстанцями) може бути перекладений як «боротьба з антиурядовими силами», якщо це краще відображає концепт терміну українською мовою.

Опис значення є одним зі способів перекладу термінів, який полягає в описі змісту терміна, а не його точному перекладі. Цей спосіб особливо корисний для термінів, які мають унікальне значення в одній мові, але можуть не мати прямого еквівалента в іншій мові. Спосіб дозволяє зберегти повну семантику терміна, в той час як інші способи перекладу можуть бути неповними або викликати недопорозуміння. Наприклад, термін «counterterrorism» в англійській мові може бути перекладений дослівно як «боротьба з тероризмом» українською мовою, але це не дає повної картини про те, що охоплює цей термін. Опис значення цього терміна в перекладі може включати такі елементи, як превентивні заходи, боротьба зі збройними групами, захист критично важливих об'єктів та інші аспекти боротьби з тероризмом.

Опис значення термінів може включати також пояснення контексту, в якому використовується термін, що також може бути важливим для

правильного розуміння терміну в перекладі. Наприклад, термін «air support» військової термінології може бути перекладений як «авіаційна підтримка», але опис значення може додатково вказати, що це може включати обстріли з повітря, доставку бойових припасів та інші дії, які забезпечують підтримку з повітря в ході бойових дій.

Ще одним способом перекладу військової термінології є *транскодування*. Цей спосіб полягає в тому, що терміни перекладаються не на іншу мову, а на спеціальний код, що може бути зрозумілий на інших мовах та комп'ютеру. Такі коди можуть використовуватися у засобах зв'язку, обміні даними та збереженні інформації.

Наприклад, для позначення військових рангів та посад в багатьох країнах використовуються скорочення, які містять букви та цифри. Так, в США для позначення рангу полковника використовується скорочення «COL», а в Україні – «полк.». Ці скорочення можуть бути використані як коди, що мають стандартне значення у всьому світі та можуть бути зрозумілі комп'ютерам, що використовуються військовими.

Транскодування також може використовуватися для позначення спеціалізованих технічних термінів, які мають точні визначення та не допускають різних тлумачень. Наприклад, для позначення типів танків можна використовувати спеціальні коди, що відповідають певним технічним характеристикам танка. «Цей спосіб перекладу використовується для перекладу термінів, коли необхідно зберегти звукову та/або графічну форму слова вихідної мови.» [4] Транскодування також може використовуватися для перекладу складних технічних термінів, коли точний еквівалент в мові перекладу відсутній.

Однак, транскодування не завжди є оптимальним способом перекладу військової термінології, оскільки такі коди можуть бути складними для розуміння для людей, що не мають спеціальної підготовки. Тому, використання транскодів повинно бути обґрунтовано та добре передбачене.

Військова термінологія має свої особливості та нюанси, які потребують спеціальної уваги при перекладі з однієї мови на іншу. Для успішного перекладу військової термінології можуть бути використані різні способи, такі як транслітерація, еквівалентний переклад, калькування, адаптація, словниковий та контекстний способи, а також їх комбінаційні. Важливо пам'ятати, що кожен термін має свій контекст та сферу використання, тому необхідно враховувати їх при виборі способу перекладу.

Висновки

Сфера військової термінології – це сфера, яка оперує суворим дотриманням точності та конкретності. Кожен термін слугує для однозначного представлення єдиного поняття, не залишаючи місця для двозначності чи багатозначності значення. При перекладі на українську мову дуже важливо безпомилково зберегти ці точні відповідності, щоб не допустити значних викривлень і змін у первинному значенні. Для ефективного перекладу складних документів і технічних описів, що є невід'ємною частиною військової справи, де точність має вирішальне значення, необхідно постійно вдосконалювати свої

знання військової термінології, а також стежити за поточними досягненнями в самій галузі, а також за поточними глобальними подіями, які формують цю сферу діяльності кожного дня.

У ході наукової розвідки були розглянуті різні способи перекладу військової термінології, а саме: еквівалентні переклади, транслітерація, калькування та транскодування.

Було встановлено, що військова термінологія має свої особливості відтворення в інших мовах, оскільки вона містить багато специфічних термінів, які можуть мати різне значення в залежності від контексту.

Висновки зазначають, що важливо мати на увазі специфіку термінів військової термінології при їх перекладі, а також використовувати різні способи перекладу для досягнення найкращого результату. Важливим є також збереження послідовності термінології при перекладі, щоб зберегти її специфіку та логіку.

Таким чином, військова термінологія має свої особливості, які потребують особливої уваги при перекладі. Знання військової термінології і вміння правильно відтворювати її можуть бути корисними в багатьох галузях, зокрема в перекладацькій, військовій, дипломатичній, науковій тощо.

Література:

1. Борисенко О. О., Пацій В. І. Термінологія військового відомства: навчальний посібник. Київ: НАУ, 2008. 184 с.
2. Василенко Д. В. Англomовна загальноживана лексика та військова термінологія. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2008. № 4. С. 177–181.
3. Гудманян А. Г., Сидорук Г. І. Вступ до перекладознавства : Конспект лекцій (англ. мовою). К.: НАУ, 2005. 96 с.
4. Гуца Г. В. Способи перекладу юридичних текстів. Національна академія внутрішніх справ України. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6152/1/УКРАЇНСЬКА%20МОВА%200В%20ч%201_p233-237.pdf
5. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова Книга, 2004. 575 с.
6. Кравець В. Військова термінологія як складова національної мовної культури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 2. С. 116–119.
7. Матвієнко О. Особливості перекладу військової термінології з англійської мови на українську. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2017. № 2 (86). С. 127–132.
8. Павленко О. Військова термінологія в сучасному українському мовленні: стан та проблеми використання. *Мовознавчі студії*. 2015. № 9. С. 232–237.
9. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України. Національна академія внутрішніх справ України. URL:

<http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1566/1/Словник%20проф.%20Термінології.pdf>.

10. FM 17–98-chapter 3 reconnaissance. GlobalSecurity. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/17-98/ch3.htm>

11. Stories of Service: TACP turning the tide of battle. Air Force. URL: <https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/3360409/stories-of-service-tacp-turning-the-tide-of-battle/>

References:

1. Borysenko, O. O. & Patsii, V. I. (2008). *Terminolohiia viiskovoho vidomstva: navchalnyi posibnyk* [Terminology of the military department: a textbook]. Kyiv, NAU Publ., 184 p.

2. Vasylenko, D. V. (2008). *Anhlomovna zahalnovzhyvana leksyka ta viiskova terminolohiia* [Common English vocabulary and military terminology]. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky* [Scientific bulletin of Lesia Ukrainka Volyn National University], no 4, pp. 177–181.

3. Hudmanian, A. H. & Sydoruk, H. I. (2005). *Vstup do perekladoznavstva : Konspekt leksii (anhl. movoiu)* [Introduction to translation studies: Synopsis of lectures (in English)]. Kyiv, NAU Publ., 96 p.

4. Hushcha, H. V. *Sposoby perekladu yurydychnykh tekstiv* [Methods of translation of legal texts]. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy Publ. Retrieved from: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/6152/1/УКРАЇНСЬКА%20МОБА%20В%20ч%201_p233-237.pdf

5. Karaban, V. I. (2004). *Pereklad anhliiskoi naukovoï i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy* [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia, Nova Knyha Publ., 575 p.

6. Kravets, V. (2015). *Military terminology as a component of national linguistic culture* [Military terminology as a component of national linguistic culture]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka* [Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko], no 2, pp.116–119.

7. Matviienko, O. (2017). *Osoblyvosti perekladu viiskovoi terminolohii z anhliiskoi movy na ukrainsku* [Peculiarities of translating military terminology from English to Ukrainian]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka* [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University], no 2 (86), pp. 127–132.

8. Pavlenko, O. (2015). *Viiskova terminolohiia v suchasnomu ukrainskomu movlenni: stan ta problemy vykorystannia* [Military terminology in modern Ukrainian speech: status and problems of use]. *Movoznavchi studii* [Linguistic studies], no 9, pp. 232–237.

9. *Slovnnyk profesiinoï terminolohii dlia maibutnikh fakhivtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy* [Dictionary of professional terminology for future specialists of the National Guard of Ukraine]. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav Ukrainy Publ. Retrieved from: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/1566/1/Словник%20проф.%20термінології.pdf>.

10. FM 17–98-chapter 3 reconnaissance. GlobalSecurity. Retrieved from: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/17-98/ch3.htm>

11. Stories of Service: TACP turning the tide of battle. Air Force. Retrieved from: <https://www.af.mil/News/Article-Display/Article/3360409/stories-of-service-tacp-turning-the-tide-of-battle/>.

Abstract. The article deal with the issue of translation of military terminology. The authors describe the components of the complexity of translating military terms and analyse examples of such methods of reproducing terms as transliteration, transcription, calquing, periphrase,

adaptation, and complex translation. Considerable attention is paid to transcoding as a means of translating a term not into another language, but into a special code that can be understood by other languages and computers. The focus is also on conceptual translation, which requires from a translator a deep understanding of the term and the context in which it is used.

Key words: *term, military terminology, periphrase, adaptation, conceptual translation, transcoding*

Стаття надіслана: 20.06.2023 р.
© Остапенко С.А., Удовіченко Г.М.

УДК 81'253

DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF INTERPRETATION AND STRATEGIES OF THEIR OVERCOMING

ТРУДНОЩІ ПІД ЧАС УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ТА СТРАТЕГІЇ ЇХНЬОГО ПОДОЛАННЯ

Herasymenko O. Yu. / Герасименко О. Ю.

assistant of the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines /
асистент кафедри іноземної філології,
українознавства та соціально-правових дисциплін
ORCID: 0000-0002-0539-1165

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Tramvainaia Street, 16, 50000

Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського, Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16, 50000

Honcharenko A. O. / Гончаренко А. О.

студентка 3 року навчання групи ФЛ-20 кафедри іноземної філології, українознавства та
соціально-правових дисциплін / 3rd year student of the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines
ORCID: 0000-0003-3879-8014

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Tramvainaia Street, 16, 50000

Донецький національний університет економіки та торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг, вул. Трамвайна, 16, 50000

Анотація. Представлена стаття окреслює вкрай важливу проблему у філологічній науці, а саме труднощі, з якими стикаються перекладачі у процесі усного перекладу. Аналіз останніх досліджень та публікацій наголошує на важливості культурних особливостей та контексту при усному перекладі. У статті розглянуто лінгвістичні, когнітивні та комунікативні труднощі. Проаналізовано лінгвістичні труднощі, такі як проблеми зі словниковим запасом, граматиною, відмінності в мовних структурах та виразах, а також ідіоми та культурно-специфічні вирази. Крім того, окреслено когнітивні труднощі, включаючи швидку обробку інформації, пам'ять та концентрацію, а також ментальну гнучкість та адаптацію до різних контекстів. Зазначено комунікативні труднощі, такі як складнощі сприйняття та передачі емоцій, недостатнє знання культури та контексту, а також проблеми зв'язку також були розглянуті. Авторами статі запропоновано стратегії для подолання труднощів, які можливі у процесі усного перекладу. Стратегії подолання цих труднощів включають підготовку та практику, адаптацію до контексту, розвиток когнітивних навичок та розвиток міжособистісних навичок. Ці стратегії відіграють важливу роль у забезпеченні якісного усного перекладу та передачі культурних нюансів. В результаті аналізу останніх досліджень та прикладів ситуацій усного перекладу стає зрозумілим, що використання відповідних стратегій подолання труднощів у усному перекладі є необхідним для досягнення високої якості перекладу. Знання культури та контексту, гнучкість у виборі виразів, емоційна виразність та ефективна комунікація відіграють важливу роль у збереженні культурних нюансів та успішній передачі інформації іншою мовою та в іншу культуру. Подано практичні поради та приклади для здійснення адекватного усного перекладу.

Ключові слова: переклад, усний переклад, труднощі перекладу, стратегії, культурні аспекти.

Постановка проблеми.

Усний переклад є складним процесом, що вимагає не тільки високого рівня знання мов, але й здатності швидко адаптуватися до різних ситуацій і передавати культурні особливості та нюанси вихідного тексту. Проте, усні перекладачі стикаються з низкою труднощів, таких як складнощі у виборі відповідних виразів, передачі емоцій та точного відтворення сенсу тексту. Тому важливо дослідити ці труднощі та запропонувати можливі шляхи та стратегії їхнього подолання.

Аналіз останніх досліджень.

Останні дослідження наголошують на важливості контексту та знання культурних особливостей при усному перекладі. Контекст відіграє ключову роль у розумінні та інтерпретації тексту, а облік культурних нюансів допомагає передати їхнє багатство та зберегти ідентичність вихідного тексту. Також дослідження вказують на значущість розвитку когнітивних навичок, комунікативної ефективності та використання технологічних інструментів у процесі усного перекладу.

Мета статті полягає у вивченні та аналізі можливих труднощів під час усного перекладу та надання практичних інструментів та рекомендацій щодо їхнього подолання та здійснення адекватного перекладу з урахуванням культурних нюансів перекладу.

Виклад основного тексту.

Усний переклад є важливою та незамінною частиною міжкультурного спілкування. У сучасному світі, де глобалізація та міжнародні зв'язки стають все більш інтенсивними, попит на кваліфікованих усних перекладачів зростає. Усний переклад вимагає не тільки відмінних мовних навичок, а й здатності швидко та точно передавати інформацію, вловлювати культурні нюанси та адаптуватися до різних ситуацій. Значимість усного перекладу може бути недооцінена. Коректна та ефективна усна перекладацька взаємодія є ключовим фактором у забезпеченні розуміння та комунікації між різними культурами та мовами. Помилки або неправильне тлумачення можуть призвести до непорозумінь, неправильного розуміння чи навіть конфліктів. Тому необхідно постійно вдосконалювати навички усного перекладу і шукати ефективні стратегії для подолання труднощів, що виникають.

Усні перекладачі стикаються з низкою складнощів, які можуть ускладнити їм ефективне виконання своєї роботи. Ці складнощі виникають через особливості усного перекладу, який вимагає миттєвої реакції, точності передачі інформації та вміння вловлювати та передавати культурні нюанси та нюанси мови [16].

Однією з основних проблем є тимчасове обмеження. Усні перекладачі повинні передавати інформацію практично в режимі реального часу, не маючи змоги відкликати або виправити висловлювання. Це вимагає від них високої концентрації, швидкої розумової реакції та вміння оперативно приймати рішення про вибір найбільш відповідних слів та виразів [11].

Ще однією проблемою є збереження сенсу та стилю оригінального тексту. Усний перекладач повинен не лише передати основні ідеї та зміст тексту, але й

зберегти його стиль, тональність та емоційне забарвлення. У різних мовах та культурах існують унікальні вирази, ідіоми та фрази, які можуть бути складними для точного перекладу. Перекладач повинен знайти еквівалентні вирази або використовувати інші стратегії, щоб передати ці особливості тексту [9].

Також усні перекладачі стикаються із проблемою інтерпретації культурних нюансів. Культура впливає на спосіб вираження думок, спілкування і сприйняття. Перекладач має бути чутливим до цих культурних відмінностей та вміти передавати їх у перекладі. Відсутність розуміння чи неправильне тлумачення культурних особливостей може призвести до непорозумінь чи неправильного сприйняття інформації.

У нашому дослідженні маємо на меті окреслити проблеми, які можуть виникнути у процесі здійснення усного перекладу:

- Швидкість і точність. Усні перекладачі стикаються з обмеженим часом передачі інформації. Вони повинні оперативно перекладати висловлювання, зберігаючи точність та повноту змісту. Це вимагає швидкого мислення, навичок слухання та реакцію хід висловлювання.

- Складності мови. Можна мова має свої особливості, включаючи граматичні правила, фонетику, акценти та сленг. Усні перекладачі повинні бути уважними до деталей мови та вміти адаптуватися до різних мовних структур та стилів.

- Культурні аспекти. Культурні відмінності можуть створювати проблеми при усному перекладі. Вони включають культурні звичаї, норми поведінки, ідіоми та вирази, які можуть бути унікальними для певної культури. Перекладач має бути знайомий з культурою і здатний передати ці нюанси найточніше.

- Технічна термінологія. У різних галузях, таких як медицина, юриспруденція або технічна справа, існують спеціалізовані терміни, які можуть бути складними для перекладу. Усні перекладачі повинні бути знайомі з термінологією у різних галузях та мати широкий словниковий запас.

- Міжкультурна комунікація. Перекладачі працюють з людьми різних культур, які можуть мати різні погляди, звичаї та комунікативні стилі. Розуміння міжкультурних відмінностей та вміння ефективно спілкуватися з різними культурами є ключовими навичками для усних перекладачів

- Стрес і тиск. Усні перекладачі працюють в умовах високого тиску, особливо в ситуаціях, які потребують термінового перекладу, наприклад, на конференціях або суді. Це може викликати стрес і вимагати від перекладача вміння зберігати спокій та ясність у своїй роботі.

Подолання труднощів при усному перекладі вимагає від перекладачів не лише високого рівня мовних навичок, а й широкого кругозору, гнучкості мислення та культурної компетентності. Існують різні стратегії, які можуть допомогти усним перекладачам подолати ці труднощі та досягти високої якості перекладу [4].

Лінгвістичні проблеми є однією з основних проблем при усному перекладі.

Вони включають проблеми зі словниковим запасом та граматиною, відмінності в мовних структурах та виразах, а також ідіоми, фрази та культурно-специфічні вирази. У нашій статті маємо на меті розглянути кожен з цих проблем докладніше.

Проблеми зі словниковим запасом і граматиною. Усні перекладачі повинні мати багатий словниковий запас і гарне розуміння граматики обох мов. Вони повинні бути в змозі швидко знаходити відповідні слова та правильно формулювати речення на основі контексту. Недостатній словниковий запас і неправильне використання граматичних структур можуть призвести до неточностей та спотворення сенсу.

Відмінності в мовних структурах та виразах. Кожна мова має свої унікальні мовні структури та вирази. Це може включати відмінності в порядку слів, використання часових форм, відмін, відмін і інших граматичних особливостей. Усні перекладачі повинні бути уважними до цих відмінностей та адаптувати свій переклад, щоб зберегти зміст та структуру оригінального тексту.

Ідіоми, фрази та культурно-специфічні вирази. Кожна мова має свої унікальні ідіоми, фрази та культурно-специфічні вирази, які можуть бути важко передати дослівно. Ці висловлювання часто мають глибокий культурний та історичний контекст, і їхній переклад вимагає знання не лише мови, а й культури. Перекладачі повинні бути поінформовані про такі вирази та використовувати відповідні еквіваленти або пояснення, щоб передати їх зміст та емоційне навантаження.

Усні перекладачі повинні постійно вдосконалювати свої лінгвістичні навички та знання мов, щоби ефективно долати ці лінгвістичні труднощі. Вони повинні постійно розширювати свій словниковий запас і глибше вивчати граматику мов, з якими вони працюють. Важливо бути в курсі нових лінгвістичних досліджень та тенденцій у мовній галузі [7].

Когнітивні проблеми є ще однією значною проблемою при усному перекладі. Вони включають швидку обробку інформації та прийняття рішень, пам'ять та концентрацію, а також ментальну гнучкість та адаптацію до різних контекстів.

Швидка обробка інформації та прийняття рішень. Усні перекладачі повинні швидко обробляти вхідну інформацію, розуміти її та приймати рішення щодо найкращого способу передачі інформації іншою мовою. Вони повинні бути здатними оперативно реагувати на мову співрозмовника та приймати рішення про вибір найбільш відповідних виразів та фраз.

Пам'ять та концентрація. Усні перекладачі повинні мати гарну пам'ять, щоб запам'ятовувати зміст вхідної інформації та передавати її іншою мовою. Вони також повинні бути здатними підтримувати високу концентрацію протягом тривалих періодів часу, щоб уникати перепусток та неточностей у перекладі.

Ментальна гнучкість та адаптація до різних контекстів. Усні перекладачі часто стикаються з різними темами та контекстами, які потребують перекладу. Вони повинні бути ментально гнучкими та здатними швидко

перемикатися між різними темами та стилями мови. Вони також повинні адаптуватися до різних культурних нюансів та особливостей комунікації, щоб ефективно передавати зміст та інтонацію оригінального тексту.

Комунікативні труднощі є значні виклики при усному перекладі. Вони включають складності сприйняття та передачі емоцій, недостатнє знання культури та контексту, а також проблеми зв'язку. Нижче ми окреслимо декілька комунікативних труднощів.

Складність сприйняття та передачі емоцій. Перекладачі часто стикаються із завданням передачі емоційного змісту оригінального тексту. Вони повинні бути здатними сприймати та інтерпретувати емоційні нюанси в мові, а також передавати їх цільовою мовою з точністю. Це вимагає чутливості до інтонації, жестів та інших невербальних виразів.

Недостатнє знання культури та контексту. Культурні відмінності та контекстуальні особливості відіграють важливу роль у комунікації. Перекладачі повинні бути добре поінформовані про культурні звичаї, традиції та цінності, щоб розуміти і передавати зміст відповідно до культурного контексту. Відсутність такого знання може призвести до неправильного спотворення сенсу чи нерозуміння мови [1].

Проблеми зв'язку. Усні перекладачі повинні бути здатними ефективно встановлювати та підтримувати зв'язок із тими, хто розмовляє та тими, хто слухає. Це включає навички активного слухання, уміння ставити уточнюючі питання та адаптуватися до різних стилів комунікації. Недолік таких навичок може призвести до неповного розуміння чи пропуску важливої інформації [2].

Для подолання труднощів при усному перекладі існують різні стратегії, що включають підготовку та практику. Нижче ми наведемо дві з них:

-розширення словникового запасу та мовних навичок. Постійно працюйте над розширенням словникового запасу обома мовами, читаючи різноманітні тексти та слухаючи аудіо- та відеоматеріали мовою, з якою ви працюєте. Вивчайте специфічну термінологію та фрази, пов'язані з областю, де ви працюєте, щоб бути підготовленим до перекладу у спеціалізованій сфері. Практикуйте переклад різних типів текстів та проводьте вправи на переклад та ретроспективний аналіз, щоб покращити свої навички.

-поліпшення комунікативних навичок та стратегій. Розвивайте навички активного слухання, уміння ставити уточнюючі питання та ефективно взаємодіяти з тими, хто розмовляє. Вивчайте культурні особливості та контекстуальні нюанси мови, з якою ви працюєте, щоб мати можливість передати зміст та інтонацію оригінального тексту. Практикуйте усний переклад з носіями мови, проводьте рольові ігри та симуляції, щоб розвинути свої комунікативні навички та впевненість.

Важливо пам'ятати, що постійна підготовка та практика є ключовими факторами у подоланні труднощів при усному перекладі. Прагніть постійного розвитку та вивчайте нові техніки та методи, пов'язані з вашою професією перекладача [6].

Адаптація до контексту відіграє важливу роль у усному перекладі. Нижче наведено дві стратегії адаптації до контексту:

-вивчення культурних особливостей та традицій. Заглибитесь у вивчення культури, звичаїв, традицій та соціокультурного контексту мови, з якою ви працюєте. Вивчення культури допоможе вам зрозуміти, які нюанси та особливості потрібно враховувати під час перекладу. Читайте книги, журнали, статті та переглядайте матеріали, пов'язані з культурою та історією країни, щоб розширити свої знання та розуміння.

-облік контексту та адекватний вибір виразів. Уважно аналізуйте контекст речень та враховуйте його при виборі виразів та формулювань. Те саме слово чи фраза може мати різні значення в різних контекстах, тому важливо бути уважним до контексту. Використовуйте стратегії еквівалентності, адаптації або переформулювання, щоб передати зміст та інтенцію оригінального тексту у цільовій мові та контексті. Іноді прямий переклад може бути недостатнім для передачі культурних нюансів, тому необхідно враховувати контекстуальні особливості.

Адаптація до контексту допомагає усім перекладачам точніше передавати зміст та інтенцію оригінального тексту, а також зберігати культурні нюанси. Вивчення культурних особливостей та ретельний аналіз контексту є важливими елементами цього процесу [5].

Розвиток когнітивних навичок є не менш ключовим аспектом для усного перекладу. Серед стратегій розвитку когнітивних навичок пропонуємо наступні:

-поліпшення пам'яті та концентрації. Практикуйте техніки запам'ятовування, такі як створення асоціацій, використання мнемонічних пристроїв та повторення інформації. Це допоможе вам краще запам'ятовувати та відтворювати необхідну інформацію під час усного перекладу. Розвивайте свою концентрацію шляхом тренування та практики. Уникайте відволікаючих факторів та створюйте комфортні умови для роботи;

-тренування швидкої обробки інформації та прийняття рішень. Практикуйте швидке читання та швидкісне сприйняття інформації. Існують спеціальні вправи та додатки, які допомагають розвинути навичку швидкої обробки інформації. Тренуйте свою здатність приймати рішення на основі обмеженої інформації. Це особливо важливо у випадках, коли потрібно ухвалити рішення про переведення в реальному часі.

Розвиток когнітивних навичок допоможе усім перекладачам ефективніше обробляти інформацію, приймати рішення та підтримувати високий рівень концентрації під час перекладу. Поліпшення пам'яті, концентрації та швидкої обробки інформації сприяє підвищенню якості усного перекладу та зменшенню ймовірності помилок [13].

Розвиток міжособистісних навичок є важливим у процесі здійснення усного перекладу, а саме:

-поліпшення емоційної виразності. Розвивайте свою здатність передавати емоції та нюанси мови через голос, інтонації та жести. Це допоможе передати емоційне забарвлення оригінального тексту у перекладі. Практикуйте читання текстів з різними емоційними контекстами та стилями, щоб покращити свою емоційну виразність.

-розвиток навичок емпатії та міжкультурної комунікації. Вивчайте особливості та традиції різних культур, з якими ви працюєте. Розуміння культурних відмінностей допоможе вам краще сприймати та передавати інформацію в контексті цільової культури. Розвивайте навички емпатії, намагаючись поставити себе на місце того, хто говорить. Це допоможе вам краще зрозуміти його наміри, почуття та точку зору, що позначається на якості перекладу.

Розвиток міжособистісних навичок дозволяє усним перекладачам краще взаємодіяти з людьми, зрозуміти їх емоційні стани та культурні особливості. Поліпшення емоційної виразності та розвиток навичок емпатії та міжкультурної комунікації допоможуть створювати більш точні та ефективні усні переклади [15].

Приклади ситуацій усного перекладу та їхній аналіз можуть допомогти наочно продемонструвати застосування стратегій та їх вплив на якість перекладу. Розглянемо декілька прикладів:

Приклад 1: усний переклад жарту.

Вихідний текст: «*Why don't scientists trust atoms? Because they make up everything!*» («Чому вчені не довіряють атомам? Тому що вони складають все!»)

Аналіз: у цьому прикладі перекладач зтикнувся із завданням передачі гумористичного елемента жарту. Він використав стратегію збереження сенсу та гри слів, але при цьому довелося внести невеликі зміни до оригінального тексту, щоб зберегти ефект. Перекладач врахував культурні нюанси та контекст, щоб жарт звучав природно і був зрозумілий цільовій аудиторії.

Приклад 2: усний переклад культурного звичаю.

Вихідний текст: «*In our culture, it is customary to bow as a sign of respect.*» («У нашій культурі прийнято кланятися на знак поваги»).

Аналіз: у цьому прикладі перекладач стикається з культурним звичаєм, який може бути незнайомим для цільової аудиторії. Він використовує стратегію адаптації до контексту, щоб передати культурну особливість та дозволити аудиторії зрозуміти та сприйняти її у своєму контексті. Перекладач враховує культурні відмінності та прагне створити максимально точне та зрозуміле пояснення.

Приклад 3: усний переклад традиційного прислів'я.

Вихідний текст: «*The early bird catches the worm.*» («Рано встає зловить жука»).

Аналіз: у цьому прикладі перекладач стикається з передачею прислів'я, що містить культурно-специфічну метафору. Він використовує стратегію пошуку аналогового прислів'я у цільовій мові, щоб зберегти сенс та ефект послання. Перекладач враховує контекст і цільову аудиторію, щоб прислів'я звучало природно і мало той самий зміст.

Аналіз даних прикладів демонструє, що вибір та застосування певних стратегій в усному перекладі відіграє важливу роль у збереженні культурних нюансів та якості перекладу. При перекладі жартів та ігор слів, перекладач повинен уміти передати гумористичний зміст та гру слів цільовою мовою,

враховуючи культурні відмінності. У випадку культурних звичаїв і традицій, перекладач повинен бути уважним до деталей і адаптувати переклад до цільової аудиторії, щоб зберегти сенс і значення. При перекладі прислів'їв та виразів, перекладач повинен шукати еквівалентні вирази, щоб передати зміст та ідіоматичне значення.

Використання стратегій, заснованих на знанні культури та контексту, дозволяє перекладачам подолати складності усного перекладу та досягти високої якості перекладу, зберігаючи культурні нюанси та особливості вихідного тексту. Проте, кожна ситуація потребує індивідуального підходу, і перекладач має бути гнучким та адаптивним, щоб ефективно передавати інформацію іншою мовою та іншою культурою [8].

Висновки.

У запропонованій статті ми розглянули різні труднощі, з якими стикаються усні перекладачі, і запропонували можливі стратегії, які допомагають їм долати ці труднощі. Важливо відзначити, що усний переклад є складним процесом, що вимагає не лише мовних навичок, а й когнітивних та комунікативних умінь. Так, стратегії подолання труднощів при усному перекладі є ключовими для досягнення якісного результату. Перекладачі повинні мати не тільки гарне знання мов, але й розвинені когнітивні та комунікативні навички, щоб успішно справлятися з викликами усного перекладу. Вони повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички, вчитися новим стратегіям та підходам та бути відкритими до нових культурних контекстів. Основні висновки, зроблені в ході цієї статті, свідчать про те, що усний переклад є складним та багатогранним процесом, що вимагає від перекладача не лише знання мов, а й глибокого розуміння культури та контексту. Стратегії подолання труднощів, такі як підготовка та практика, адаптація до контексту, розвиток когнітивних та міжособистісних навичок є важливими інструментами, що дозволяють досягти високої якості усного перекладу.

Загалом усний переклад є важливою сферою діяльності перекладачів, де вони стикаються з багатьма складнощами. Проте, за допомогою правильних стратегій та навичок, ці труднощі можуть бути подолані, і перекладачі зможуть успішно передавати інформацію між мовами та культурами, зберігаючи культурні нюанси та забезпечуючи ефективну комунікацію.

Список використаних джерел:

1. Baker, M. (1992). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge. 320 p.
2. Dam, H. V. (2004). *Introduction to Healthcare for Interpreters and Translators*. John Benjamins Publishing. 338 p.
3. Gambier, Y., & Doorslaer, L. V. (Eds.). (2010). *Handbook of Translation Studies: Volume 1*. John Benjamins Publishing. 468 p.
4. Gile, D. (2005). *Effort Models and the Role of Effort in Translation and Interpreting*. John Benjamins Publishing. 219 p.
5. Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing. 178 p.

6. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The Translator as Communicator*. Routledge. 373 p.
7. Kalina, S., & Mizuno, K. (Eds.). (2016). *The Routledge Handbook of Interpreting*. Routledge. 320 p.
8. Kelly, D. (2005). *A Handbook for Translator Trainers*. St. Jerome Publishing. 290 p.
9. Liu, M. (2012). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Routledge. 168 p.
10. Mikkelsen, H., & Jourdenais, R. (2015). *The Routledge Handbook of Interpreting and Translation Studies*. Routledge. 298 p.
11. Mackintosh, J., & Wallace, C. (Eds.). (2019). *Advances in Interpreting Research: Inquiry in Action*. John Benjamins Publishing. 311 p.
12. Pöchhacker, F., & Shlesinger, M. (Eds.). (2002). *The Interpreting Studies Reader*. Routledge. 342 p.
13. Pöchhacker, F. (2016). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge. 208 p.
14. Setton, R. (2010). *Simultaneous Interpretation: A Cognitive-Pragmatic Analysis*. John Benjamins Publishing. 177 p.
15. Setton, R., & Dawrant, A. (2016). *Conference Interpreting: A Complete Course*. John Benjamins Publishing. 314 p.
16. Venuti, L. (2012). *The Translation Studies Reader*. Routledge. 319 p.
17. Wadensjö, C. (1998). *Interpreting as Interaction*. Routledge. 278 p.

***Abstract.** The presented article outlines an extremely important problem in philological science, namely the difficulties faced by translators in the process of oral translation. Analysis of recent research and publications emphasizes the importance of cultural characteristics and context in interpreting. Linguistic, cognitive and communicative difficulties are considered in the article. Linguistic difficulties are analyzed, such as problems with vocabulary, grammar, differences in language structures and expressions, as well as idioms and culturally specific expressions. In addition, cognitive difficulties are outlined, including rapid information processing, memory and concentration, as well as mental flexibility and adaptation to different contexts. Communication difficulties such as difficulties in perceiving and conveying emotions, insufficient knowledge of culture and context, and communication problems were also addressed. The authors of the article proposed strategies for overcoming difficulties that may arise in the process of oral translation. Strategies to overcome these difficulties include preparation and practice, adaptation to context, development of cognitive skills, and development of interpersonal skills. These strategies play an important role in ensuring quality interpretation and conveying cultural nuances. As a result of the analysis of recent studies and examples of interpreting situations, it becomes clear that the use of appropriate strategies to overcome difficulties in interpreting is necessary to achieve high translation quality. Knowledge of culture and context, flexibility in the choice of expressions, emotional expressiveness and effective communication play an important role in preserving cultural nuances and successfully transferring information in another language and into another culture. Practical tips and examples are provided for adequate interpretation.*

***Key words:** translation, interpretation, translation difficulties, strategies, cultural aspects.*

CONTENTS**Innovations in Pedagogy, Psychology and Sociology**

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-005> 3
FEATURES OF WOMEN'S EATING BEHAVIOR
Teslyuk V.M. , Kulibaba T. V.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-010> 8
THEORETICAL ASPECTS OF PHYSICAL EDUCATION
IN THE PROCESS OF STUDENT EDUCATION IN
INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION
Filipenko O.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-011> 16
FEATURES OF FORMING LEADERSHIP QUALITIES IN
FUTURE HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS
Kudla M.V.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-012> 20
SOFT SKILL AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCY OF PHILOLOGY STUDENTS
Dovhan L.I., Osaulchyk O.B.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-014> 24
THE INFLUENCE OF MATHEMATICAL DISCIPLINES ON
THE FORMATION OF DIGITAL COMPETENCES OF FUTURE
SPECIALISTS IN THE ECONOMIC FIELD
Husak L.P., Hulivata I.O., Radzichovska L.M.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-015> 31
THE OVERCOMING PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL
BARRIERS AND INTERNAL PERSONAL CONFLICTS IN THE
PROCESS OF FORMING THE PROFESSIONAL PLANS OF
STUDENTS OF PROFESSIONAL COLLEGES
Ivanov V. V.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-023> 35
THE ESSENCE AND CONTENT OF THE LEGAL EDUCATION
OF FUTURE MASTER'S HISTORIANS AS AN INDICATOR OF
EXPERTISE, PROFESSIONAL COMPETENCE AND READINESS
FOR INDEPENDENT TEACHING ACTIVITY
Zakrevska A. A

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-024> 42
PSYCHOSOCIAL CHILD SUPPORT AS THE DEMONSTRATION
OF THE PEDAGOGICAL PARTNER INTERACTION IN A SAFE
ENVIRONMENT
Tsybulska S.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-044> 49
SPECIFICITY OF PERSONAL PREPARATION OF FUTURE
PSYCHOLOGISTS
Horetska O.V., Mogukalo V.A.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-046> 58
PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES OF A FUTURE
MEDICAL PSYCHOLOGIST AS A CONDITION FOR THEIR
PROFESSIONAL SUCCESS
Borysiuk A. S.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-050> 64
IMPLEMENTATION OF INNOVATIVE BRIGADE-LABORATORY
METHOD ON THE TERRITORY OF UKRAINE IN THE 20^S OF
XX CENTURY
Vorobiova L.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-058> 71
THE ROLE OF INTERSUBJECT INTEGRATION IN PREPARATION
FOR THE LICENSE EXAMINATION
*Goroshko O., Zakharchuk O.,
Panasenko N., Drachuk V.*
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-059> 77
OVERCOMING CHILDREN'S FEARS CAUSED BY THE WAR:
A RESOURCE OF ART TECHNIQUES
Atamanchuk N.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-062> 83
ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL PRINCIPLES OF
THE INTERNATIONAL ACTIVITY OF UKRAINIAN UNIVERSITIES
(SECOND HALF OF THE 19TH – BEGINNING OF THE 20TH CENTURY)
AS A SCIENTIFIC PROBLEM
Kirdan O.L., Avramenko B.I.

Innovations in philology and linguistics

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-035> 88

LITERARY TEXT AND STRATEGIES FOR ITS TRANSLATION

Udovichenko H.M.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-047> 93

ARTISTIC INTERPRETATION OF UKRAINIAN NATIONAL
CONSCIOUSNESS AND SELF-CONSCIOUSNESS AT THE TURN
OF THE 18TH-19TH CENTURY BY OLEKSA STOROZHENKO.

Vilna Y. V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-051> 103

COMPARATIVE ANALYSIS OF NON-VERBAL COMMUNICATION
IN ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

Kuts M.O.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-052> 113

THE POSSIBILITY OF USING THE INTERACTION OF THE
ARTS IN THE STUDY OF LI PO'S POEM «EXILE'S LETTER»
BY PHILOLOGICAL STUDENTS

Kryzhanovska O.O.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-053> 118

SOME NOTES ON TARAS SHEVCHENKO IMAGE FORMATION
IN TERMS OF A CULTURAL HERO IN THE AREA OF UKRAINIAN
FOLK AND LITERATURE TRADITIONS

Lopushan T. V. , Shevchuk I. L.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-054> 129

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS APPLICATION IN THE
PROCESS OF F. KAFKA'S NOVELLA "THE METAMORPHOSIS"
TRANSLATION FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

Asatrian A. S., Rybalka N.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-055> 135

PECULIARITIES OF MILITARY TERMINOLOGY RENDERING
IN THE TRANSLATION PROCESSS

Ostapenko S.A., Udovichenko H.V.

<http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit27-03-057> 145

DIFFICULTIES IN THE PROCESS OF INTERPRETATION AND
STRATEGIES OF THEIR OVERCOMING

Herasymenko O. Yu., Honcharenko A. O.

International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 87.25)

*Issue №27
Part 3
June 2023*

Development of the original layout - Sergeieva&Co

Signed: June 30, 2023

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@modern techno.de
site: www.modern techno.de

Articles published in the author's edition

www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de